

A sorozatban megjelenő falvak listája

Abaujvár	Geszt	Magyaregregy	Somlóvásárhely
Alcsútdoboz	Gönc	Martonvásár	Somogyárd
Alsóőr	Gyöngyöspata	Mártély	Somogyvár
Andocs	Gyöng	Mecseknádasd	Sopronhorpács
Apátfalva	Hajdúsámson	Mencshely	Söjtör
Álmosd	Hédervár	Mesztegyő	Szabolcs
Bajna	Hollókő	Monok	Szatmárcseke
Bikal	Horpács	Nagybörzsöny	Szentgyörgyvölgy
Bük	Hosszúhetény	Nagyecenk	Szilágynagyfalu
Bükkszentkereszt	Isaszeg	Nagyharsány	Tarpa
Cibakháza	Ivanc	Nagyiván	Tállya
Csákvár	Jászdózsa	Nagyrábé	Tápióbicske
Deáki	Karos	Narda	Tiszaalpár
Doboz	Kállósemjén	Neszmély	Tiszavárkony
Dömös	Kehida	Noszlop	Tuzsér
Drégelypalánk	Kenderes	Noszvaj	Ugod
Dudar	Kétegyháza	Nyíracsad	Újkígyós
Dunavecse	Kölesd	Ócsa	Vaja
Egervár	Köveskál	Ópusztaszer	Vácrátót
Egyházashetye	Laskó	Oszkó	Visegrád
Feldebrő	Lébény	Ozora	Zabola
Fertőrákos	Lovasberény	Parád	Zala
Felsőszőlők	Lovászi	Pákozd	Zalavár
Földeák	Lórév	Petőfiszállás	Zámoly
Gát	Magyarcsanak	Sióagárd	Zsáka

FÖLDEÁK

Földeák

száz magyar falu

könyvesháza

száz magyar falu könyvesháza

Mi alább írtak adguk tudni mndenekt ar kibeck illik hogy mis Szegénysegnek gyara, podasat elottunk Viselven, ambar J.C. Oroszokhoz a portoli Sziallye a fiseon nyunk által a egymason rendeltetett, s Ország fustre be allitatott Kavaratiis Regulatióbul telmeobb hatnott vehetienek, s szemelhetienek mnd azon által Sab, bagynknak Kexerize hogy ekis amnyval inkább jövendoben hivebben foh galatot tegyenek Eftendöig tartandó Contractusra kovekterendö punitumok Szemint leptunk: úgy mit.

1° Minden, Dobbagy melly egy egöf, har hely után rendeltett Földet fog tartani, Eftendökent teendő kaptaladást, is aruhasást, négy nap kapadni, azon felel föll gyűiteni, és edig volt szokás fizimat aratt, öfve kordani s rakni.

2° Minden ekövel bira Sarda négy nap fántani egy Eftendöben kottelés képen, és artat be vetni, s ell karmalini ar fiantást pedig ar Urasag tekeré fozim öföell vagy tavapal fogjuk véghez vinni.

3° Minck utanna ar Urasagnak alkodiaturája föll rakasztatik tartozni fog minden Dobbagy exejáber képet gabonafat, vagy fiantást egy órre hápké, letül nap nyugatig fe mutandó helyre kordani, vagy vortani, s ott öf be rakni, nem kullombon.

4° Minden Eftendöben ar Urasagnak akleit, s: v. Szertechnek almaist gardul megh igarítani s föll állítani.

5° Tartozni fogh minden Sarda kinek járó Jóhága. Magyon egy özer Eftendö ben ar Urasagk fántára ar endöbül fält korni, vagy ar hely ar kait nap más jugalis munkát töle kottelhető ökövel megh teni, akinek pedig járó jóhága minosen ar fárt kéve nádat tartozzon endel Sarkan adni ar fárt kéve nádon kívül.

6° Teli napokon minden Sarda ötven kéve nádat fogh Vágni, s ar be hinda ni, mnd ezeken felül 12 napi jugalis Robottal tartozni fogh minden egöf helyes Sarda, úgy mnd azon által hogy azon 12 napi Robottan impallatni fog nekike ar Battonyai, és fcegedi propontok.

7° Eddig Volt szokás fizimat kiki Eftendökent 12 fojtást, egy pár vinkett, egy ludat, s minden tehentül egy meghelly Vajut fogh adni, kék pmd, pedig egy egöf Sersio tul b Rken es fojmtoke att fizetni, és egy mnd kaptaladást mnd fiantás, ha Valamelly Dobbagynak földgye föll halad ná egy har helynek mi Voltatt pro portio fizimat pönü ell fizetésel edgy út kottelgyon megh: ar öf ellyezek pedig egy fojmtoke fizetien Eftendökent 18 napi

Robott.

Robott fognak véghez vinni, kaptalri mnd ar által tsak két napi. 18 napi Robottan tartoznak ar löbbi nap ok att pedig más munkában fogjuk véghez vinni.

8° A Réti járására ar Szertechnek 12 fojmtokeat fizetni fognak eddig volt szokás fizimat.

Mellynek allandó megh tartására adgyuk ar on Pceséss Lovolunkat Földök.
7° Junij 1772.

Coram Nobis pro Testimonio adhibitis
Paulo Gushy, J. F. F. Ganar.

Subscripsi Gushy, Ganar.

Michael Garaisony
Ejusd J. Garaisony.

Garaj Pallumina

Garaj Antal

Garaj Mihály

Judex primarius Borsányi
Földiek Antonius Duryi,
et Jozsa Comviral.

Földeák

Írta: GILICZE JÁNOS és SCHMIDT JÓZSEF
Szerkesztette: BLAZOVICH LÁSZLÓ

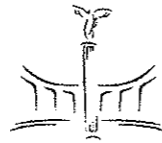
Megjelent a magyar állam millenniumára

A sorozat szerkesztőbizottsága:

BALÁZS PÉTER, BALSAY ISTVÁN (a szerkesztőbizottság elnöke),
BUZA PÉTER (sorozatszerkesztő), KOSÁRY DOMOKOS (főszerkesztő),
PÁLFFY GÉZA, VIRÁG RUDOLF, ZUPKÓ GÁBOR

© GILICZE JÁNOS és SCHMIDT JÓZSEF

A kötet megjelenését támogatta:

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Csongrád Megyei Önkormányzat
Földeák Község Önkormányzata
Óföldeák Község Önkormányzata
FVM Vidékfejlesztési Programok Főosztálya

A könyvesház kommunikációs partnere
a Westel Mobil Távközlési Rt.

ISBN 963 9287 33 4

ISSN 1586 – 0469

Kiadja a Száz magyar falu könyvesháza Kht.

Felelős kiadó: Némethi Erika ügyvezető igazgató

A sorozatot Faragó István (Tandem Stúdió) tervezte

A sorozat technikai támogatója a Tiszai Vegyi Kombinát Rt.

Készült a Grafika-Typopress Nyomdában

Ügyvezető igazgató: Farkas Józsefné

1101 Budapest, Monori utca 1–3.

Telefon: 262-5747, 261-5680, 261-0208

Országunk és társadalmunk számos különböző, kisebb-nagyobb helyi tömörülésből, sokféle közösségből áll. A legtöbb ezek közül ma is falu, tehát olyan – viszonylag kicsiny – települési egység, amelynek lakói hosszú századokon át zömmel hagyományosan agrárgazdálkodással foglalkoztak. Népességünk nagy többsége a legújabb időkig ilyen falvakban élt. Még a XX. század elején is több mint két-harmada. Csak e sok változást hozó század vége felé csökkent a falun élők aránya az össznépesség felénél kevesebbre.

Mai települési formáink közül a legrégebbi, a leghagyományosabb a falu. A feudális kor falujának alaptípusa, amely a járadékokkal, szolgáltatásokkal terhelt jobbágyparaszti települési egysége volt, előbb a középkori Európa nyugati részein alakult ki. Magyarországi változata némi késéssel, a XIV. századra vált általánossá az új gazdasági-társadalmi rendszer kiépülésével járó, hosszú átalakulási folyamat eredményeként, amelynek üteme tájegységek szerint változott, és az utóbb beköltöző keleti népelemek, így a kunok esetében jobban elhúzódtak, mint a honfoglaló magyaroknál. Az így kialakult telekrendszer oly hagyományossá vált, hogy a jóval később, az 1780-as évek katonai felvétele alkalmából készült térképeken is felismerhető. Falvokról persze már jóval korábban, az államalapítás után, Szent István, Szent László és Kálmán törvényeiben szó esik, bár arról is, hogy a falvak ne költözzenek messze a templomoktól. Az állandó telepek a földművelés terjedésével nagyrészt a korábbi téli szállások körül, lehetőleg vizek mentén jöttek létre. Az idők folyamán a nagyszámú, de szétszórtan létrejött kis telepeket népesebb falvak bővülő hálózata váltotta fel. Egységes rendszer a teendőik és szolgáltatások sokféleségét, soros települési mód a korábbi szálláshelyek halmazát, az egykori osztatlan vermes kunyhókat pedig rendszerint a három-osztatú parasztház, amely a legújabb időkig fennmaradt.

Jeles, felkészült szakemberek már sok vonatkozásban feldolgozták a falvakban élő magyar parasztság történetét a középkori kezdetektől sorsának kora újkori súlyosbodásán át a feudális rendszer eltörléséig 1848-ban, a polgári átalakuláskor, majd a nagybirtokokkal vívott küzdelmeit és végül legújabb kálváriáját a sztálini rendszer alatt. Bemutatták a hazai rendi társadalom sajátos vonásait, így azt is, hogy jó néhány falu egy részében vagy éppen egészében paraszti sorban élő „bocskoros” kisnemesek éltek. Kutatóink azt is bemutatták, hogy a falvak voltak igazi bázisai a magyar etnikumnak, amely a középkorban általuk terjedt szét a völgyeken át a Duna-medencét övező hegyvidékek felé, és amely velük pusztult utóbb, a hódítókkal vívott küzdelmek során, főleg a Délvidéken. A kutatók e szakmai eredményei be is kerültek a történeti

összefoglalókba. Ám azok, természetük szerint, az országos jellegű folyamatokat, a jelentős politikai eseményeket, azok fő szereplőit, a nagy gazdasági és társadalmi változásokat tárgyalják, nem egyes falvak egyéni sorsát, hiszen azok e munkák térképein is legfeljebb kis pontként kaphatnak helyet.

Száz éve, a honfoglalás millenniuma alkalmából, az akkori nemesi-polgári igényeknek megfelelően, a „Magyarország vármegyei és városai” című vállalkozást kezdték kiadni 21 kötetben. Most egy modernebb, szélesebb nemzetfogalom jegyében, az államalapítás ezredik évfordulóján, száz kötetben száz kiválasztott falu egyéni történetét tesszük közzé a több ezer közül, hiszen valamennyi túlhaladná a vállalkozás kereteit. A kiválasztás, amely helyi levéltári, közgyűjteményi szakemberek közreműködésével ment végbe, olyan szempontokat vett figyelembe, hogy azokra a falvakra kerüljön sor, elsősorban a mai Magyarország területén, de részben a mai határokon kívül is, amelyek egy kissé a magyar történelem kontinuitását jelképezik. Azokra a falvakra, amelyek valami módon fontos eseményekkel vagy neves szereplők életútjával kapcsolódtak össze, s róluk eddig még nem született olyan igényes helytörténeti összefoglalás, amilyennek megírására, lehetőleg azonos felépítésben, most megvannak a kellő források és szakemberek. Szeretnénk, ha kis helyi közösségek és azok egykori lakói, szereplői sorsának, küzdelmeinek válságokat is átvészelő, cselekvő erejének számbavételével e sorozat egy olyan szélesebb, személyesebb múltat tudna bemutatni olvasóinak, amely a mai nemzet öntudatát, önbizalmát, alkotókészségét is erősíteni tudja.

Kovács Domokos

A Tisza–Maros szögében

A két település – a hol közösen, hol saját jogán élő Földeák és Óföldeák határa – a Körös–Tisza–Maros közén a Maros hordalékkúpját foglalja el. Talaja, domborzata, vízrajza és időjárása minden időben rendkívül jó lehetőséget biztosított letelepedésre és lakókörnyezet kialakítására.

Földeák a Tisza–Maros szögében, a Makót Hódmezővásárhellyel összekötő út mentén fekszik, Szegedtől északkeleti irányban. Az út már a középkorban fontos hadi és kereskedelmi útvonalnak számított a csanád–csongrádi régióban. A településen áthalad a két várost összekapcsoló vasútvonál, állomásai közül az egyik a földéaki.

A mai Földeák a Tisza és a Maros áradásai következményeinek szülötte. A két folyó a XIX. század első felében több, egymást követő évben előntötte a határt, és az akkori földéakiak – a mai óföldéakiak elődeinek egy része – látva értékeik folyamatos pusztulását 1846-ban a költözés mellett döntöttek. Ekkor települtek meg a falu jelenlegi helyén.

Földeák az I. katonai felmérés térképszelvényén (részlet, 1786–1789)

Óföldeák Földeáktól nyugat-délnyugati irányban, attól mintegy öt kilométerre fekszik. A falut – bekötőút segítségével – szintén a makó–vásárhelyi útról lehet megközelíteni. A település mérete mind területét, mind lakói számát tekintve mintegy negyede Földeákénak.

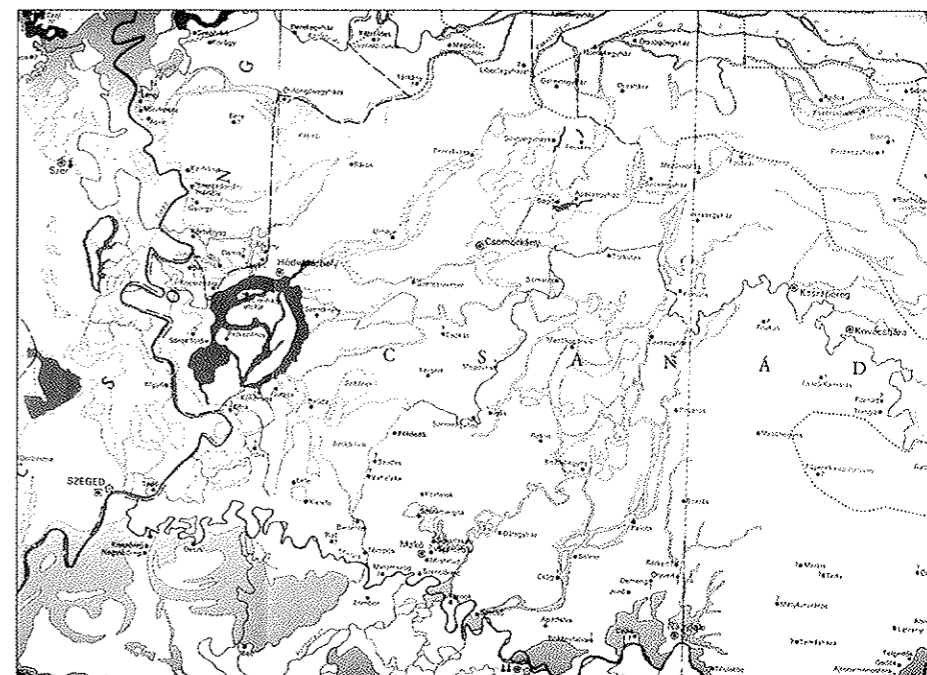
Mindkét falu a Körös–Tisza–Maros-köz békés–csanádi-löszhát részén helyezkedik el. A községekhez tartozó földek minőségi összetételében bizonyos eltérések tapasztalhatók. Míg Földeák tisztán az említett löszháton fekszik, addig Óföldeák nyugati határa alluviális, folyó menti területhez, a hajdani Batidai-mocsarakhoz tartozik.

A batidai mocsaras, lápos terület a Tiszából nyerte folyamatos vízutánpótlását. A XIX. század folyamatszabályozási munkálatai következtében azonban ez a lápos, szinte az egész évben vizekkel borított terület folyamatos arcátváltáson ment keresztül. Először a Návay család támogatásával végeztek a község lakosai mentesítési munkákat. Miután 1846-ban Tiszadobnál megkezdődött a Széchenyi és Vásárhelyi nevéhez fűződő folyamatszabályozás, amelynek részeként a víz állandó mederbe terelése megszüntette a mocsarak utánpótlását, Óföldeák számos megművelhető új földterülethez jutott. Talán ma már elképzelhetetlen, de a XIX. század első harmadáig, ha az időjárás csapadékosra fordult, még Szegedre is csak vízi úton lehetett innen eljutni.

A folyókhoz közelebb eső területeket rétségnek, a tőlük távolabbiakat mezőségnek nevezi a szakirodalom. Mind a löszhát, azaz a mezőségi, mind az öntési, azaz a rétségi vidék kiválóan alkalmas mezőgazdasági hasznosításra, földművelésre és állattartásra egyaránt. Az intenzív talajjavító munkálatok bevezetése előtt a lakosság hosszú évekig folytathatott termelő tevékenységet a föld kimerülésének veszélye nélkül. A talaj jó termőképességű, az ország legjobb termőföldjei közé tartozik. A sötétbarna mezőségi talaj szerkezete morzsalékos, humuszrétege néhol meghaladja az egy métert, fokozatosan megy át az altalajba. Kémiai tulajdonságát tekintve enyhén savas, Ph-értéke 7,2–7,3 között mozog. A földek kiváló minőségét jelzi, hogy értékük húsz és negyven aranykorona között ingadozik.

A község domborzata a tipikus alföldi földfelszín vonásait tükrözi. A térképeken és a valóságban egyaránt szinte tökéletesen sík felületet mutat. Nagyon kevés a tájékozódást elősegítő természetes tereptárgy. Ezek minden időben fontos szerepet tölthettek be, hiszen a birtokok határait hozzájuk viszonyítva határozták meg. A néhány méterrel a felszín fölé emelkedő halmok nevet kaptak, és a környező földeket ezek alapján azonosították (például: két-halmi-, máma-halmi földek).

Földeák vízrajza kedvez az itt élőknek. Az Arad–Hegyalja felől északi és nyugati irányban lejt a földfelszín, ezért a hegyekből induló felszíni és fel-

Földeák és környéke

szín alatti vizek ebbe az irányba törekednek. A tíz-tizenkét méter vastag löszhát és az alatta húzódó agyagos vízzáró réteg miatt az iható, tiszta víz már nyolc-tíz méteres mélységben megtalálható. Ráadásul Földeákon folyt keresztül a Körös–Tisza–Maros-köz egyetlen folyója: a Maros fattyúága, a Szárazér. Mint ahogy a neve mutatja, a kis folyó a XIX. századi folyamatszabályozásokig csak csapadékos periódusokban telt meg vízzel. Az Arad melletti Holt-Marosból indult, és Földeáktól északnyugatra a Batidai-mocsarak vízrendszerébe torkollott. Az 1880-as éveket követően a Maros kanyarulatának levágása és állandó mederbe terelése után a Marosból kiszakadó Szárazér vizét mesterségesen szabályozzák.

Az olyan szeszélyes folyók, mint a Tisza vagy a Maros, igen gyakran megkeserítették a mellettük élők sorsát. A folyószabályozásokig minden évben rendkívüli erőfeszítéseket igényelt a földeákiaktól, hogy az áradásoktól megvédjék életüket és értékeiket.

A település éghajlata kimondottan jónak minősíthető. Érvényesül a kontinentális jelleg. A január a leghidegebb, a július pedig a legmelegebb hónap. Az éves középhőmérséklet 11 Celsius-fok, a januári –2 és –3 Celsius-fok között, a júliusi 22 Celsius-fok felett van. Mezőgazdasági terület lévén a legfontosabb mutató a tenyészidőszak hőmérsékleti értéke. A nyári félév

átlagos értéke meghaladja a 18 Celsius-fokot. Földeák az ország legnaposabb települései közé tartozik. A napsütötte órák száma meghaladja az évi 2050-et, a nyári időszakban az égbolt túlnyomórészt napos.

Az éghajlati tényezők közül egyedül a csapadék mennyisége és éves eloszlása nem kedvező. Az évi csapadék mennyisége 550 és 600 milliméter között mozog, ráadásul a Földeáktól északra eső földek már átesnek az évi 500–550 milliméter közötti sávba. Ez a csapadékmennyiség még éppen elégséges a mezőgazdasági termeléshez, amennyiben eloszlása éves szinten egyenletes. Sajnálatos folyamat, hogy a legfontosabb időszakban – áprilistól szeptemberig – egyre kevesebb csapadék hullik. Míg 1900 és 1950 között, ötven év átlagában a tenyészidőszakban 300–350 milliméter csapadék esett, addig napjainkra a rohamosan iparosodó világ környezetromboló hatásának tulajdonított globális felmelegedés hatására ez az érték már alig éri el a 250–280 milliméteres mértéket.

A száraz nyári időszak miatt gyakran sújtja aszály a mezőgazdasági termelőket. Földeák történetének legsúlyosabb aszályos éve az 1863. volt. Ebben az évben lényegében nem termett semmi, hiszen már a tavaszi vetési munkákat sem tudták elvégezni, olyan nagy volt a csapadékhiány. Bár nem is kell ilyen távolra visszatekintenünk, hiszen az idei, a 2000. évben is több mint három hónap telt el számottevő eső nélkül.

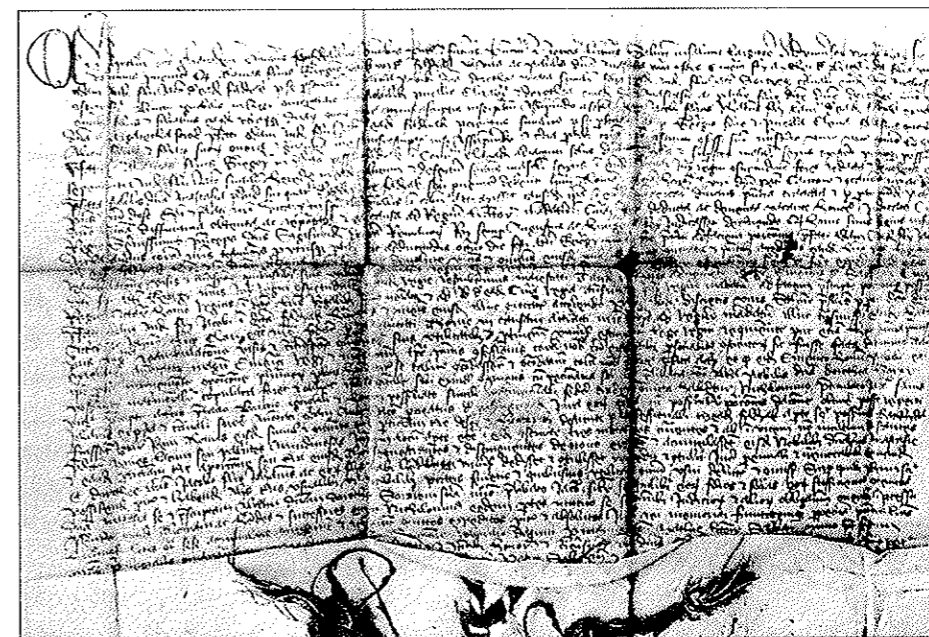
A megtelepedést a szomszédsági tényezők ugyancsak elősegítették. A két falu három nagyváros viszonylagos közelségében fekszik, a terményeiket értékesíteni kívánó gazdák lovas kocsival egy napi járóföldön belül piacot találhattak Makón, Hódmezővásárhelyen vagy akár Szegeden, amely szerencsés helyzet hosszú távra nyújt biztos alapot a két falunak: Földeáknak és Óföldeáknak az életéhez.

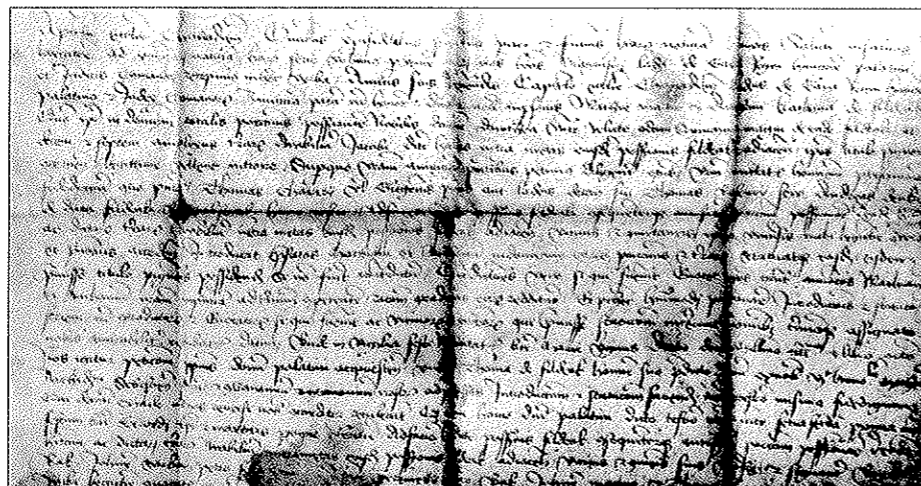
Nemesek árva faluja

A Szarazér és a Batidai-sík mocsaraiból, vízjárta területeiből kiemelkedő magasabb fekvésű területen ellipszis alakban nyúlt el – ez állapítható meg a régészeti leletek alapján – a XI–XVII. századi település. Nevét egy írástudó emberről, Fyl (Fil) deáktól kaphatta. A helynév előtagja személynév, amely egykori tulajdonosára utalhat. Ez a személynév lehet a magyar fül (fil) testrésszel kapcsolatban álló, de lehet a latin Filipus „Philippus” (Fülöp: Filep) név tövének becézett származéka. A helynév utótagja pedig a deák („tanult ember”) köznevünk. A kis település neve írott formában először 1332-ben, Jacobus de Fyldyak királyi ember nevében tűnik fel.

A XV. század elejéig magáról a településről hallgatnak a források. Ekkor tűnik fel a Földeáki család itt honos birtokosként (1406. szeptember 14-én Jánost és Demetert királyi emberként említik az iratok). Néhány évvel később a Köz családról is olvashatunk – a névből ítélve valószínű, hogy a közrendből emelkedtek nemességre, a Földeákiakhoz rokoni szálak fűzhetnék őket. Ezt a tényt valószínűsíti, hogy amikor 1410 körül Földeáki Mihály lá-

A földeáki birtokelosztás oklevele (1415)

A birtokba iktatás oklevele (1448)

nyát, Klárát be akarták iktatni Földeákon levő birtokrészébe, Köz Gergely fia Tamás ennek ellentmondott. A király törvényszéke elé idézték, de ott nem jelent meg, így feltehetően elvesztette perét. A két család rokonságát még bizonyosabbá teszi az 1415. május 18-án kelt oklevél, amely szerint Földeáki Köz Gergely fia Tamás, hosszas pörösködés után, a csanádi szentszék előtt Földeákon levő részéből kiadta a leánynegyedet Földeáki Jakab András nevű fiának, továbbá lányainak: Anasztáziának (Batidai Imrénének), illetve a Szeren lakó Bereczk nevű parasztember feleségének, Dorottyának. Az eddig említett családtagokon kívül még Miklós szerepel az iratokban – 1411-ben – mint királyi ember.

Alig ötven év elteltével már egész sereg nemesi családot találunk Földeákon. A csanádi káptalan 1448. október 7-én ellentmondás nélkül iktatta be Földeáki Nagy Mátyást és Katona Antalt Nagy Simon özvegyének, Dorottyának és Halasi Jakabnak elzálogosított részébe. A beiktatáson a következő földeáki birtokos szomszédok jelentek meg: Bak Benedek, Sárkány János, Imre fia Péter, Peremes János, Bak Domokos, Nagy János és Csatári Tamás. A királyi emberek ugyancsak földeáki birtokosok: Kis Gergely, Dékán László, Bessenyei Tamás és Denke András.

Az említetteken kívül 1450. január 31-én, a keresztúri tanúkihallgatáson Földeákról a következő személyek vettek részt: Szigeti István, Huszt Márk, Deák Péter, Aranyos Márton, Veres Benedek, Csillek Miklós, Furda János és Demeter, Prókátor Balázs, Szabó Benedek, Gergelyfi Illés és Csete Tamás. Valószínű, hogy a felsoroltak mind jobbágy nélküli egytelkes nemesek, akik maguk művelték földjeiket.

Később ismét újabb kisnemes családokkal találkozunk. 1470-ben tűnt fel Sarlai Péter, 1478-ban Szakálos János és Páncél Osvát, 1488-ban Pető Bereck szolgabíró, 1494-ben Damankosi Kelemen királyi ember, 1495-ben Gyöngyös György, 1497-ben Arczel vagy Arczol Tamás szintén királyi ember, akinek utóda, Péter 1561-ben már taddi birtokos. 1498-ban Essi vagy Ősi István szolgabíró, akinek már az apja, János is földeáki birtokos volt. 1499-ben az eddig is tekintélyes listát Nemes Antal, 1503-ban pedig Ökrös Benedek királyi ember neve gyarapítja.

Birtokváltásokról csak száz évvel későbből értesülhetünk. 1506. május 20-án Kemecsei Vadasi Péter Földeákon levő részében Pércsi Jánost és Ferencet testvérül fogadta. 1519. december 4-én Törödsi Konya Lukács Földeákon levő részét leányának, Potenciának és férjének, Ládonyi Miklósnak ajándékozta. Ezen a birtokrészen Berló Gergely gazdálkodott. Ládonyi nem vette azt ki a kezéből, sőt 1539. március 18-án meghatározatlan ideig kezelésében hagyta.

A XVI. században további új nevek bukkannak fel a település birtokosai sorában. 1512-ben Tiván Gergely, 1516-ban Poroszló (Lictor) György, 1516-ban Bakos Miklós (későbbi szolgabíró), 1525-ben Bodócz Péter, 1537-ben Lőrinczi János és 1546-ban Szabó Máté földeáki nemesek azok, akik többször királyi emberként szerepeltek, és a megye életében is részt vettek.

Az 1552-ben megindult török hadjáratot megsínylette Földeák is. 1555-ben nem lehetett egyetlen jobbágy portáját sem megadóztatni (igaz, az adórovó már azt is feljegyzi a lajstromába, hogy a falut nemesek lakják). A temesvári török defterdár (adószedő) 1557–58-ban harminc házat és bennük a következő lakókat írta össze: Ábrányi Máté, Bod Miklós, Bakos Antal és István, Cseh Orbán, Ercsei Imre, Fogas Imre, Gál Antal, Gambró Ferenc, Gergelyfi Péter, Halas Ferenc, Kasos Demeter, Kazdag András és Bálint, Kolos István, Komsa Miklós, Kozma Geljén, Lantos Márton, Lelei Bálint, Leszenyei István, Lorba István, Nagy Benedek, Nagy János (2), Szabó Dénes és Gergely, Szeges Lukács, Toldi Mátyás, Tót Jakab és Vadalocs Pál.

A falu bírójá 1558-ban hat forint adót szállított be a gyulai várba. 1564-ben már csak három porta fizetett összesen három forint harminc dénárt. 1564-ben Toldi Mátyásnak, Halas Ferencnek, Szabó Dénesnek és Sárkány Jánosnak volt egy-egy portája. 1564-ben megint csak nemeseket talál az adórovó, de neveiket nem sorolta fel.

1596-ban Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Prágába utazott I. Rudolf királyhoz, hogy megtárgyalják a török elleni háború további folytatásának terveit. A Temes vidékén kezdődtek meg a csatározások. A kezdeti sikerek után az új temesi pasa gyors ellencsapásra szánta el magát. Magához szólított

ta a Győr környékén telelő tatárokat, akik tűzzel-vassal pusztították végig a vidéket, amely az előző esztendőben erdélyi kézre került. A lakosokat legyilkolták, rabságba hurcolták. Ez a tatárdúlás semmisítette meg Földeákot a Körös–Tisza–Maros-köz településeivel együtt. Pusztta hely lett belőle, s majd csak jó ötven év múlva kezd újra betelepülni.

Valószínű, hogy makói és vásárhelyi református magyarok szállták meg a XVII. század közepén az elpusztult Földeákot. 1647-ben már lakott helyként említi újra a szegedi gvárdián. Földesura nem lévén lakói szépen gyarapodtak, saját bírót és tanácsot választhattak, sőt 1658-ban már pecsétet is vésettek, amelyen az évszámon és a „FULDEAK: NEMES: PECZETI” köriraton kívül kardot tartó kar volt látható. Az egyre szaporodó birtokkövetelőkkel szemben oltalomért a pozsonyi kamarához fordultak, és ennek fejében évenként halakból álló adófizetést ajánlottak fel.

E viszonylag békés időszaknak hamar vége szakadt. Wesselényi Ferenc nádor, nem tudva, hogy a falu a kamara birtoka, eladományozta azt 1662-ben gróf Balassa Imrének, akit a garamszentbenedeki konvent ellentmondás nélkül beiktatott. Később kiderült, hogy a földeákiakat az iktatásra meg sem idézték, és így azt sem tudták, hogy a nádor tájékozatlansága miatt új földesurat ültetett a nyakukba. A baj nem járt egyedül. Az erdélyiek is zaklatni kezdték őket. Kendi Gábor azt követelte tőlük, hogy küldjenek neki „egy selyem cövet vöröset, két vég bulia vásznat, két vörös foszlánt, egy bokor karmazsin csizmát kapczástul”. Ha nem küldik – helyezte kilátásba –, fülüket, orrukat lemetélteti. Szerencsére Csanád vármegye területén ekkor már a magyar király volt az úr, és így Kendi a fenyegetéseit nem tudta beváltani.

Gróf Balassa beiktatásáról értesült Macripodari Jácint csanádi püspök, ami ellen tiltakozását 1663. március 21-én jelentette be a garamszentbenedeki konvent előtt. Jogi alapot az 1647-es összeírásban keresett, mivel azonban azt a szegedi gvárdián készítette, nem fogadták el. A kamara fellépése már sokkal hathatósabbnak bizonyult. Arra hivatkozott, hogy Földeák lakosai régtől fogva az ő alattvalóik, és 1665. november 25-én kelt kérelmükben kérték a nádort, hogy a Balassa Imre javára kibocsátott adománylevelet vonja vissza, illetve semmisítse meg.

A nádor 1665. november 25-én adta ki az adománylevelet megsemmisítő rendeletét:

„Mivel ez mostani gyűlésünkre bégyült sok becsületes törvénytudó úri s fő rendekkel együtt világosan comprobáltatott előttünk, hogy azon felül-írt falu a nemes pozsonyi kamarát igaz régi örökös jussal concernálja s megnevezett gróf Balassa Imre uram sinistra informatiojára impetrálta tőlünk: kihez képest mi is azaránt kiadott donationkat, valamint ezelőtt, úgy most

is per praesentes cassáljuk és semmissé tesszük.” Megparancsolta ennél fogva a végbeli fő- és alkapitányoknak, hadnagyoknak, vajdáknek, strázsamestereknek, szállásosztóknak, tizedeseknek s ezek helyetteseinek, amellet mind katona, mind gyalogrenden lévő vitézeknek, hogy „...senki ez üdőtől fogvást felyül megnevezett falubélieket, főképpen Balassy Imre uram részéről, sem seregestül, sem zászlóstul, hatalmasul háborgatni, rajtuk szállani, rajtuk qvártélyozni, személyökben vagy marhájokban és akármi javaiban az szegénységet sarczolatni, zaklatni avagy akármi módon károsítani semmi lett úttal és praetextus alatt ne merészeljen. Egyébiránt szabadságot adtunk nekik megírt falubélieknek, hogy afféléket, az kik őket ilyenképpen nyomorgatják és opprimálják, szabadon megfoghassák, törvény szerint az kiknek illik kezekben adassák, sőt ha vélek nem bírnának, és ha az megkeseredett szegénységtől az ilyen hatalmaskodókon valami alkalmatlanság következik, azt magoknak tulajdonítsák.”

Amit persze a nádor az adománylevéllel elrontott, azt nem hozhatta helyre az oltalomlevéllel. Balassa rá sem hederített. Parancsokat küldözgetett a földeákiaknak, és adót követelt tőlük. 1667. augusztus 23-án kelt levelükben arról panaszkodtak, hogy rájuk írt: három hét alatt vigyék be neki az adót, különben minden jószágukat felprédálja. A kamara tiltakozott Balassa erőszakoskodása ellen, erre ő szeptember 20-án kelt levelében azt válaszolta, hogy Földeákot nem hatalmasul, hanem jó igazsággal bírja, míg azt annak rendje és módja szerint a kamara tőle törvényes úton el nem veszi, addig nem áll el követelésétől. „Egyébiránt is négy gunyhóval ha vannak, négy gazda lakja, úgy tudom, tíz forintot ha ér az egész falu épületi.”

Földeák lakói nem csak Balassától szenvedtek. Vidékünkön a nyomorúság, az igazságszolgáltatás teljes hiánya és a zsákmányolás ösztöne megszaportotta a csavargók számát. Sokszor előfordult, hogy a törökök miatt távollevő földesúr, ha az adót nem tudta behajtani, fele haszonra felbérelte ezeket a martalócokat. 1665. november 25-én Wesselényi Ferenc nádor előtt tettek panaszt a földeákiak, hogy „a sok fel s alá járó s imitt-amott lappangó és széjjel lézengő csavargók és kóborlók kvártélyozási és nyomorgatási” miatt sokat szenvednek. Megemlégették azt is, hogy ezeket a „különb-különbféle urak” küldték rájuk. A nádor kiadott oltalomlevelében feljogosította a földeákiakat, hogy „az afféléket szabadon megfoghassák, törvény szerint a kiknek illik, kezekben adhassák”.

Balassa szüntelen zaklatásai miatt a kamara újból tiltakozott. 1668. január 5-én azt válaszolta, hogy három oka van fenntartani jogát: először a fejedelmek adományai nem vonhatók vissza; másodsor Földeák sohasem tartozott a csanádi püspökséghez, hanem az erdélyi fejedelemséghez, mert már Rákóczi Ferenc fejedelem is kérte tőle a falut; harmadszorra azt állí-

totta, hogy nemcsak egy adománylevél alapján földesura ő a lakosoknak, hanem három adománylevele is van rájuk.

A földeáki bíró és szegény alázatos előljárói 1670. április 5-én kelt levelükben ismét oltalomért esedeznek. Cserébe ajándékot ígérnek, amit „hanem ha el nem pusztítják őket az sok nyomorúság alatt” minél hamarabb felküldenek. 1675. július 11-én újra keservesen panaszkodtak a kamarának, hogy „az idegen nemzetnek rajtuk való regnálása miatt igen megfogytak, de azért hűségük változatlan; adójukat a szegediek viszik fel, minthogy tőlük a nagy vizek miatt nem lehet szekéren kijönni”.

Balassa zaklatásai továbbra sem szüntek meg. 1679. szeptember 19-én a túri határban elfogta lovastul, szekerstül Kócsó István földeáki lakost, és csak tizenkét forint lefizetése után engedte szabadon. Kócsónak pedig írást adott, amiben ráparancsolt a földeákiakra, hogy térítsék meg szegénynek a tizenkét forintot, mert a faluért szenvedett. A következő év áprilisában Balassa felfogadta Kis Mihály kapitányt és társait, hogy fele nyereségre sarcolják meg a lakosokat. Június 11-én hat nap határidőt szabott a földeákiaknak arra, hogy jelenjenek meg nála Túron az adó megállapítása végett. A földeákiak, bízva a kamarában, nem tettek eleget a parancsnak. Balassa június 26-án újra katonákat bérelt fel. Nagy István, Varga János és Győri Ferenc – korábban hópénzes katonái – azt az utasítást kapták, hogy Földeákot intsék meg és tegyék szófogadóvá; amit kaphatnak és nyerhetnek, fele legyen az övék, a másik fele pedig Balassáé.

Ezt az erőszakot még a szarvasi török parancsnok, Mujkó aga is megsoikkallta. Ráüzent Balassára, hogy az agyonzaklatott szegény népnek hagyjon békét, mert különben vele gyúlik meg a baja. Erre ugyan Balassa látszólag meghunyászkodott, és visszaszólította bérenceit, de a török agához 1680. július 27-én írt levelében felajánlott neki minden tizedik tallért arra az esetre, ha az adót kezéhez szolgáltatja.

A török végső kiűzésére megindult hadjárat 1686-ban felszabadította Szeged várát. Az ostromlottak felmentésére egy tatár csapat nyomult előre a Maros völgyében. Az útjukba akadó településeket kifosztották és felgyújtották.

Szinte egész Csanád vármegye újra megsemmisült. Elpusztult mintegy huszonöt település, köztük Nagylak, Csanád, Apátfalva, Battonya – és Földeák.

Berendezkednek a Návayak

A hadjáratokat lezáró 1699-ben kötött karlócai békével a felszabadító háborúk időlegesen véget értek. A községek helyzete megszilárdult, elvileg megszűnt az akadálya Csanád vármegye újjászervezésének. Bár az 1712–1716-os országgyűlésen alkotott 92. törvénycikk ígéretet tett a felszabadult területek közigazgatási újjászervezésére, a Tisza–Temes–Duna háromszög török birtoklása és a határőrvidék szervezet miatt Csanád megye tekintetében erre nem kerülhetett sor.

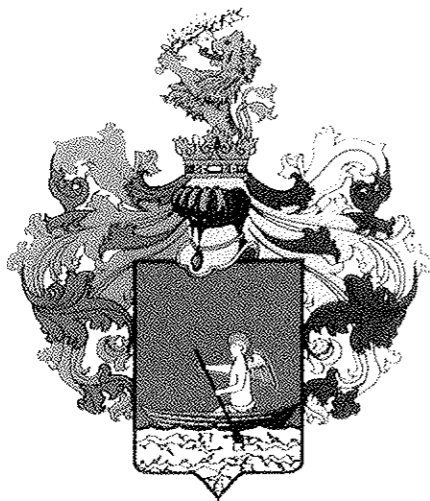
Az újjólag, Magyarország teljes felszabadításáért megindult sikeres hadjáratot lezáró, 1718-ban megkötött pozsarevacai békekötés után végképp megszűnt a lehetsége a Mohács előtti területi egység visszaállításának. Az állandó török veszélyre hivatkozva a felszabadult területen újabb határőrvidékeket szerveztek, és létrejött a Temesi bánság, amely 1778-ig közvetlen bécsi irányítás alatt állt.

A királyi kamara, hogy a hadikiadások miatt alaposan megcsappant jövedelmét némileg pótolja, országszerte megkezdte birtokainak kiárusítását. A Habsburg-házhoz hű nemesek juthattak hozzá hatalmas földterületekhez, természetesen pénz ellenében. Így kerültek megyénkbe mások mellett a dévai Bibicsek (1724), a gyoroki Edelspacherek (1725) és a Návayak (1729).

Földeák újratelepülésének időpontjáról nem szólnak az írott források. Valószínű, hogy 1719 és 1724 között kerülhetett erre sor. Lakói a közeli településekről, Szegedről, Makóról és Hódmezővásárhelyről érkezhettek a földeáki pusztára, amelyet 1700-tól a makóiak béreltek. 1723-ban már anyakönyvet is vezettek. Mint kincstári, kamarai birtok úrbéri terheit évi egy összegben, száz forintban váltotta meg. Gróf Nádasdy László csanádi püspök 1727-től beszédte az egyházi tizedet is. 1730-ban már hatvanhárom családfőt írtak össze, a lakosság számát ennek alapján háromszáz körülire becsülhetjük.

1729-ben tehát Návay János nagyváradi kanonok és csuti prépost 4500 rénus (arany) forintért mixta donatióként (vegyes adomány) örök adománnyul nyerte Földeákot III. Károly királytól, aki azt a kedvezményezett öcsésére, Návay Györgyre és elhalt bátyja kiskorú fiára, Návay Józsefre íratta.

A család a XVII. század végén és a XVIII. század elején a Hont vármegyei Bozokon és Korponán van otthon. A fiúi ágat János, Pál, István és György képviselte. Szüleikről alig maradt fenn adat, csak annyit tudunk, hogy jó anyagi körülmények között éltek, és a családfő 1714-ben halt meg

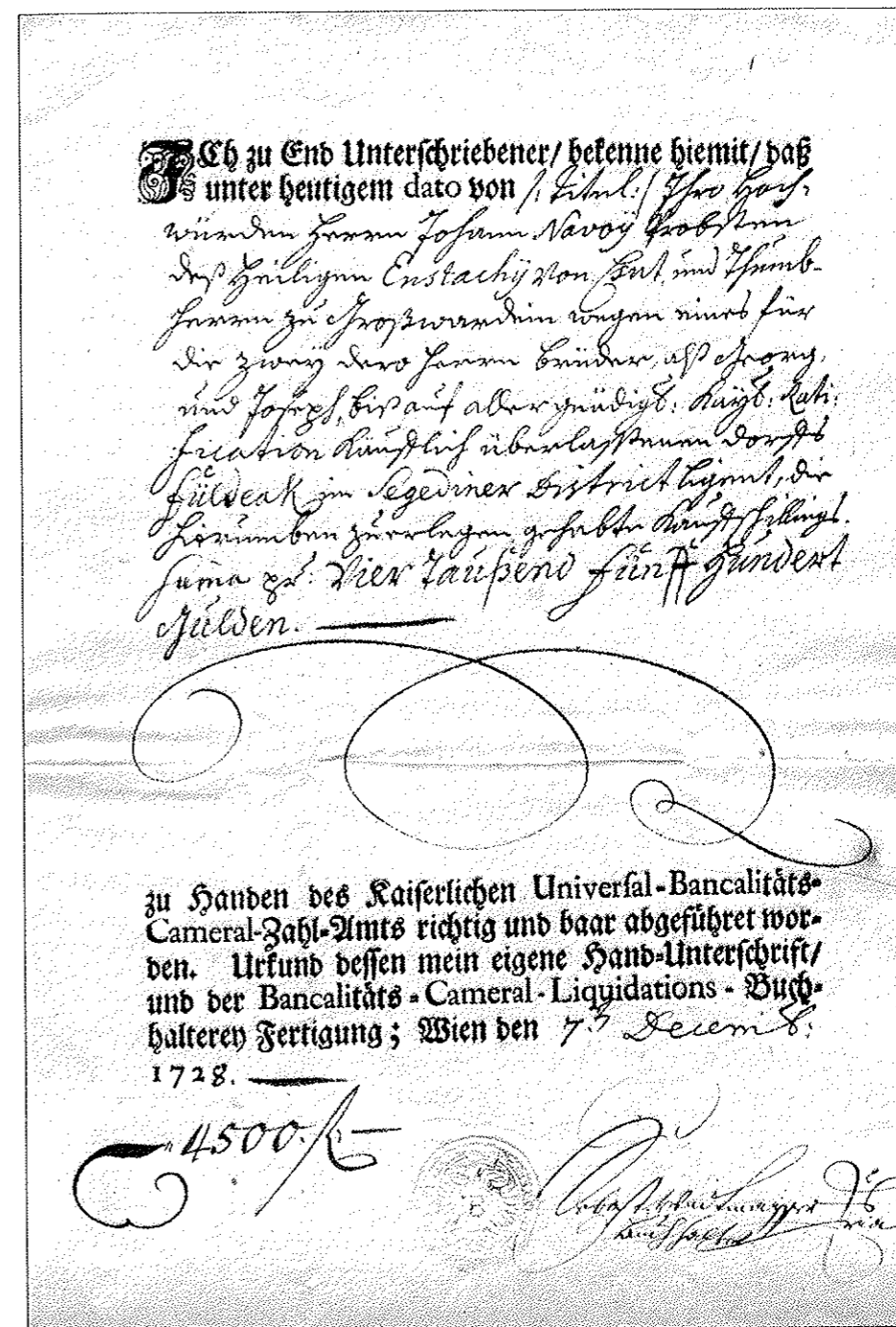
A Náray család címere

ról arany-kék, balról ezüst-vörös." Az adományozást az 1711. július 14-én Hont vármegyében tartott közgyűlésen hirdették ki, ellene kifogást senki sem emelt.

Földeákon először Náray György járt, aki Paluska György aranyosmaróti birtokos megbízásából felmérte a település állapotát. A területet ugyanis Paluska uram magának kívánta megszerezni. A határ megtekintése után, mivel az a többi birtokától túl messze esett, Náray György javára lemondott szerzési szándékáról.

Miután Náray György előtt megnyílt a földeáki területek megszerzésének lehetősége, azonnal lépéseket tett céljainak elérésére. A birtok 4500 arany forintot ért, viszont ekkora összeggel az addig mások szolgálatában álló, vagyontalan próbálkozó nem rendelkezett. Kénytelen volt mások segítségét igénybe venni: Paluska Györgytől 3060, Telek Györgytől hétszáz, Keczer Istvántól négyszáz forint hitelt vett föl kamatra. A rendelkezésére álló összeg még mindig kevésnek bizonyult, mert a felmerülő költségek (ajándékok s hasonlók) folyamatosan apasztották. Ezért kénytelen volt bátyjához, Náray Jánoshoz fordulni segítségért, aki mint a nagyváradi káptalan kanonokja követként a pozsonyi országgyűlésen tartózkodott. A kanonok 1728. december 7-én kifizette a kincstárnak a megszabott vételárat. A birtokszerzés teljes költsége a járulékos kiadásokkal együtt 8044 forintot tett ki (csak a díszes adománylevél elkészítése 242 aranydukátba került). Így azonban a földeáki uradalom nemcsak Náray György, hanem János és József tulajdonába is került, s ez a későbbiekben számos problémát vetett fel.

Szegeden. A nemesi címet 1711. március 30-án I. József király adományozta Náray Pálnak. Ezzel az 1710-ben Pálffy János generális előtt tett hűségesküjét jutalmazta. A nemesiség kiterjedt leszármazottaira és testvéreire is. A címer – amit a község ma is használ – leírása a következő: „A pajzs kék udvarának alján hullámszó víz fölött egy sajka úszik jobbfelé, benne rózsaszínű talárban szárnyas angyal áll és evez. A pajzs fölötti sisak koronájából kettős farkú oroslán emelkedik ki első lábával borostyánnal körülfolyt meztelen kardot tartva. Foszladék jobbról

A Földéákért kifizetett 4500 forint nyugtája

A szegedi kamarai tisztnak szóló, a birtok átadására vonatkozó utasítást 1729 februárjában kapta meg Návay János, amit továbbított öccsének, hogy azonnal tegye meg a szükséges intézkedéseket. A határjárást 1729. március 8-án folytatták le. Ezen részt vettek: Kovács Pál és Vidákovics István csanádi kanonokok, nemes Bodda Gábor Hódmezővásárhely és gróf Károlyi Sándor képviselője, Kökényessy András kiszombori plébános és kanonok, Miller János és Lábady Ádám, Szeged város szenátorai, Hujem Pál, Csongrád vármegye komisszáriusa, Széplaki Kálmán, Csongrád vármegye táblabírája és Tápé község jegyzője, valamint Vorstern Kristóf, a kamara tisztje.

Návay János az adománylevelet 1729. július 1-jén kapta meg. A birtokba iktatásra augusztusban került sor, ami a környező uradalmak és települések birtokosai, tisztségviselői, valamint az oklevélben megnevezett királyi ember és a csanádi káptalan képviselőjének jelenlétében zajlott le. A tizenöt napos határidőn belül a beiktatás ellen nem protestált senki sem.

Az adománylevél szerint az adományozott Návay János volt, akinek halála után öccse, György és unokaöccse, József örökölték a birtokot. Ez a tény okozta a későbbiekben a családi viszályokat. Az éles konfliktus a két testvér, János és György között alakult ki, később ezt egy olyan megállapodással oldották fel, amely szerint a birtoklásból kirekesztik a harmadik testvért, Istvánt, aki amúgy sem tudott a költségekhez hozzájárulni, valamint a leányági örökösöket. Ezzel György elől elhárult a kizárólagos birtoklás akadályának egy része, és már csak a János gyámfia, József kizárásának gondját (József kétezzer forintos atyai örökségét is felhasználták a vásárláshoz) kellett megoldania. Ez rendeződni látszott, amikor Návay János 1730-ban meghalt, és József gyámja György lett. Ráadásul Návay József egy „testamentumban” úgy rendelkezett, hogy ha továbbra is a szerzetesi rendben marad (nagybátyja hatására ezt az életutat kívánta választani), akkor az ő része szálljon Györgyre és annak örökösöire, „s úgy ő kelme succesori (utódai) örökösösen bírassák azon földeáki portiomat”.

Návay József 1737-ben azonban kilépett a szerzetesi rendből, és úgy nyilatkozott, hogy szabadulni kíván Návay György gyámsága alól. Igényelte a birtokosztály megejtését úgy, hogy amíg az ezerforintos tanítási költségei megtérülnek, addig az ő része Návay György és leszármazottjai zálogában maradjon. Az osztályos egyezséget 1738. április 23-án hajtották végre, ennek alapján József 1738. Szent György havától önállóan rendelkezik jussával, amit a „Gajdos-hát” nevű részen fognak kimérni, továbbá György negyvenhat, József pedig huszonnégy jobbagyot fog kapni.

A megkötött egyezés végül is csak időlegesen oldotta fel a két birtokos közötti ellentéteket. Návay György tulajdonképpen nem mondott le arról a szándékáról, hogy egyedül bírja Földeákat, Józsefet viszont az a cél

vezérelte, hogy az egyenlőtlen osztály eredményeként létrejött állapotot a saját javára módosítsa. Mindketten hajlandóak voltak bármilyen eszközt felhasználni akarataik érvényre juttatására.

Návay József 1744. január 27-én a királyi tábla előtt gyámsági számadási pert indított nagybátyja ellen. Követelte, hogy György számoljon el a birtok 1730 és 1737 között keletkezett jövedelmével, és a neki járó összeget fizesse ki. Kérésének alátámasztására a falubeli előjárókat és lakosokat hívta tanúnak, akik elmondták, hogy „...egyik Esztendő a másikkal össze vetvén 500 Német forintra hitünkre mondani merjük... említett Návay György Urunknak Návay Joseff Urunk minthogy Iskolába járt Semmi némű jószágát tized fél esztendeigh nem láttuk, hanem minden némű hasznokat Nztes Návay György Urunk vett.”

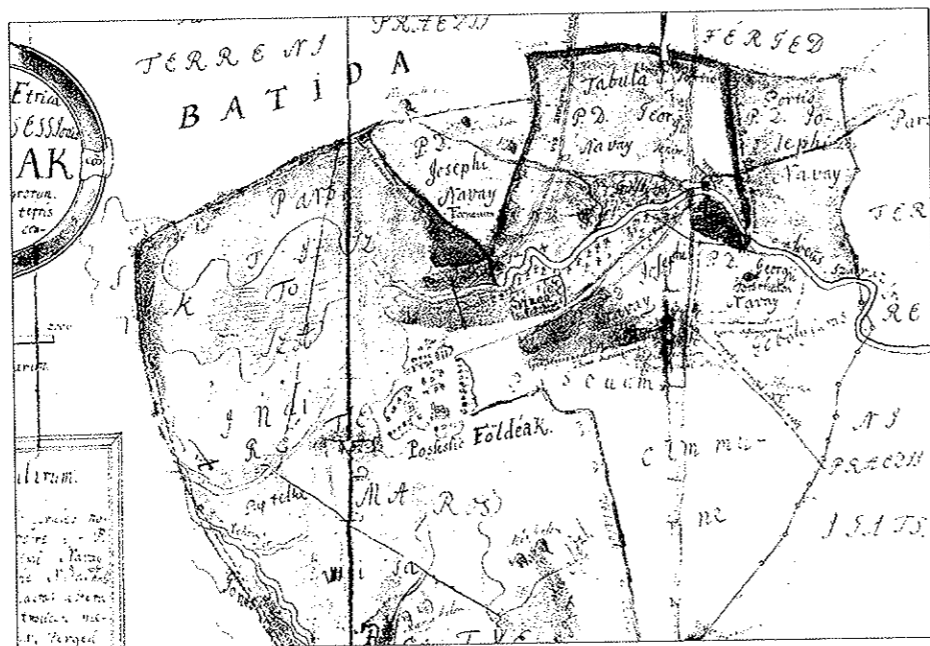
György viszont bizonyítani tudta, hogy a bevételek egy részét a birtok megvásárlására fordított hitelek törlesztésére, egy másik jelentős hányadát pedig József tanítatására költötte. Az említett időszakban – állította – a bevétel 2109 forint, a kiadás pedig 4441 forint volt. Ráadásul a földeákiak is az ő javára módosították korábbi tanúbizonyosságukat, amely szerint az ötszáz forintos évi jövedelme csak abban az esetben lett volna, ha a falusiakkal olyan kontraktusra lép, hogy nem költözik a birtokra. Továbbá azt is vallották, hogy György a saját költségén építette meg a kocsmát, a mészárszéket és a malmokat.

A nyilatkozatok ilyenén módosítására Návay György valószínűleg fenyegetésekkel vehette rá a jobbagyokat, mert a per folyamán többen is átszöktek József területére.

György vételi ajánlatot is tett Józsefnek: „hogy ha sajnálylya a maga részét forintját a Jóságban, adok érte neki 3000 forintot, vegye ki belőle, s mennyen el onnét”.

A királyi tábla 1748-ban hozta meg az ítéletét, melyben új osztály végrehajtását írta elő. Ez 1749. július 9-én a csongrádi alispán, Lábady Ádám és Kamocsay Imre főszolgabíró jelenlétében meg is történt. Újra elosztották a jobbagyokat 51:44 arányban György javára, a területet pedig a vásárhelyi út mentén, észak-dél irányban választották el. György az úttól nyugatra, József a keletre eső részt kapta meg.

A pereskedés befejeződött, de 1755-ben József követelésére újból egyezkedni kellett. A birtok elosztására fogott bírakat kértek fel Arad vármegyéből Forray András alispán és Vásárhelyi Jonatán szolgabíró személyében. Az egyezés létrejöttének elősegítésére megbízták Ruttkay Imre mérnököt, hogy végezze el a birtok felmérését és a földek minőségének meghatározását. Eldöntötték, hogy az azonos tulajdonsággal bíró területeket kijelölik és kettéosztják, majd sorshúzással döntenek el, hogy kinek melyik rész jut.

Földeák Návay György és Návay József közötti felosztásának térképe
(1753, Ruttkay Imre mérnök munkája)

Rendelkeztek a már meglévő épületek és kertek sorsáról, továbbá megegyeztek a jobbágyok elosztásának módjában. S végül a megállapodást magukra és leszármazottaikra – örök időkre, büntetés terhe mellett – kötelezőnek ismerték el.

A felosztás 1756 októberében megtörtént. A birtokot hat részre különítették el, amelyekből mindketten hármat-hármat kaptak meg. Ezt az eljárást során készült részletes térképen szemléletesen ábrázolták. Az osztályos egyezséget oklevélbe foglalták, melyet Békés vármegyéből Klósz Mátyás alispán és Csupor Farkas főjegyző, valamint Ruttkay Imre mérnök hitelesített.

A földeáki uradalom tehát a Návay család két ágán öröklődött. Návay József fiú utód nélkül halt meg 1765-ben. Özvegye az 1773-ban bekövetkezett haláláig egyben tudta tartani a birtokrészt, de akkor György leszármazottjai azonnal támadást indítottak annak megszerzéséért, mivel mindenáron el akarták kerülni, hogy a birtok elaprózódjon és idegen családok kezébe kerüljön. A még élő két leány leszármazott, Rozália és Terézia panaszlevelével fordult Gyürky Pál szolgabíróhoz, hogy védje meg őket és törvényes járandóságukat a méltatlan támadástól.

György leszármazottai, Pál, Antal és Mihály a bizonytalan kimenetelű per helyett végül is a barátságos megegyezést szorgalmazták, és a leánynegyed-

nek – a kor szokása szerint – a pénzbeli kifizetését ajánlották. Návay József 3200 forintos adósságot is örökül hagyott leányainak, ezért Rozália és Terézia férje kénytelen volt elfogadni az egyezséget. A fiú ág külön-külön állapodott meg Komáromi Menyhárttal, Terézia férjével és Jankó Ferdinánddal, Rozália férjével az örökség megváltásának feltételeiben.

A megegyezés után úgy tűnt: végre minden akadály elhárult Návay György leszármazottjai elől, hogy zavartalanul birtokolhassák az egész uradalmat. Azonban 1774. július 5-én a Toldi-Kállay család leányági örökösei keresetlevelet nyújtottak be Csanád megye törvényszékén, hogy visszaköveteljék Földeákat. Bíró János, Bíró Erzsébet és fia, Búza Mihály azzal vádolták néhai Návay Györgyöt, hogy amikor apjuk, Kállay László megbízta a birtok visszaszerzésével, a neki átadott okiratokat (armális és adomány-, valamint határlevél) eltüntette, és a saját nevében lépett fel Földeák megvételekor. Állításukat tanúkkal és a Kállay László után maradt testamentummal tudták bizonyítani.

A tanúk azt vallották, hogy látták a kérdéses adománylevelet, illetve a néhai Návay Györgytől szereztek róla tudomást. A vallomások egybehangzóak és a részletekben egymást kiegészítők voltak, ezért a Návay-örökösöknek alaposan fel kellett készülniük a védekezésre. Bemutatták Návay János testamentumát, amelyben szó sincs a Kállayakra vonatkozó iratokról, így ez az állítás megdőlt. A tanúvallomásokra nem tudtak megfelelő cáfolatokkal szolgálni, ezért az egyetlen megoldásként a tanúk szavahihetőségének kétségbevonására törekedtek. Sikeresen bizonyították, hogy a két koronatanú közül az egyik részeges, a másikat pedig lopásért már egyszer elítélték, így esküjüket a törvényszék nem vehette figyelembe.

A per 1777-ben ért véget. A törvényszék ítéletében megállapította, hogy a Toldi-Kállay család fiága kihalt, és az elveszett adományozó oklevél hiányában nem volt bizonyítható, hogy az adomány a leányági örökösökre is kiterjedt, ezért magszakadás címén a birtok visszaháramlott a királyra, aki jogosan adományozta Földeákat a Návay családnak. Ezzel a bíróság egy olyan áthidaló megoldást választott, amely ellen a felperesek nem állíthattak meggyőző érveket. Az ítélet ilyen végeredményéhez nagymértékben hozzájárulhatott az, hogy ekkorra már a Návayak aktívan részt vállaltak az újjátelepült vármegye ügyeinek vitelében.

Návay György 1731-ben a következő kéréssel fordult a rövid ideje újjászervezett Csanád vármegyéhez: „ezen Nemes Vármegyének, és kevés számú népeit meg szaporítani, hogy annyival is inkább a köz terhet könnyebben el viselhetnék azon Instálok, hogy amely szegény emberek találnának jönni ezen nyomorult helységeben 3 esztendőig való mentességet engedni terheltessék az T. Ns. Vármegye”. A továbbiakban bejelentette, hogy

F.

Tekintetes Nemes Vármegye.

Hogy az Ur Istén Alzámig Hozságotok s Szeged
 méltóság is sokonq elcsedi hazánk törvényeinek hí
 szegedatásata Bivembül hívomom.

Nem más éhon Számom az Tekintetes Nemes
 Vármegye eliben, és alazatos his Instanciammal
 hanem igazságtalan naponként való súlyos terhek
 ezen Tekintetes Nemes Vármegyeinek, az Hegyek
 keves volta miatt, vagy annyira hogy a mely keves
 summaul alkü szegedatásata szegedatás a nagy
 szegedatás miatt, mind mind szegedatás
 jutand. Hegyek, mely súlyos terheket nézkezvöm
 könyvbeni éhon Nemes Vármegyeinek, és
 keves számú Hegyei még szegedatás hogy anyi
 való inkább a köz terhek könyvben elvétel hevel,
 azon Instancok az Tekintetes Nemes Vármegye
 előtt alazatosjással, hogy a mely Hegy Embé
 rek találának jömm éhon szegedatás hely szeged
 ben, három Örtendőig való Immunitási Engedel
 né terhelésük az Tekintetes Nemes Vármegye
 hogy anyvalis inkább, az tovább való terhek el é
 szegedatás egy keves se vehetnek jól magukat, az
 olhat éh jövevény Hegy lakosok. Mire hogy
 péniglen némely igaz Nemes Hegyekis talál
 iakhatnak, az kék lakosok iránt icé szegedatás
 nának, hogy ha az Tekintetes Nemes Vármegye
 éhket Mellőstánna maga Hegyes határában szeged
 ban még tartani, vagy hogy né Conscribitioatnik facul
 iások, sem péniglen gvarantias tartásra né szegedatás
 Anának.

Návay György 1731-es kérvénye Csanád vármegyéhez (részlet)

„csekély Economiácskámval (gazdaságommal – a szerk.) ide szándékozom szállani... magam Curiámhoz reserválom magamnak az Száraz Éren tul való földemet”. A megye megadta az engedélyt, és egyúttal biztosították a háromévi megyei adómentességet.

1731-ben a földéaki jobbágyok által lekaszált szénát elhordták a vásárhe-lyiek arra hivatkozva, hogy az azt megtermő terület Hódmezővásárhelyhez tartozik. A károsultak értesítették földesurukat, Návay Györgyöt a rajtuk esett sérelemről, aki meghallgatván panaszukat, határpert indított a gróf Károlyi Sándor által birtokolt Hódmezővásárhely ellen.

A per folyamán határjárást rendeltek el, amelyen az érintett uraságok megbízottjai, valamint hatósági emberként Andrassy Zsigmond Csongrád megyei alispán és Sámbokréti Miklós szolgabíró vettek részt. A határvonal tisztázását annál a hármashatárnál kezdték, ahol a batidai a férgedi és a földéaki határral találkozik. Károlyi gróf képviselője szerint a határ a Nádas-és Gyékényes-értől a Sajti-halom laposa felé a Nádas-halmon át a Nagy-rét-oldalban folytatódik, majd a Disznó-ér hátnál végződik. Návay György a csanádi káptalan által 1459-ben kiadott oklevélre támaszkodva, a Szeglet-határtól a Sajti-halomig egyenes vonalban kívánta a határvonal megállapítását. A több mint 270 éves oklevelet nem adta ki a kezéből, s így a hivatalos emberek igazáról nem győződhetek meg. Egyik fél sem tudta igazát per-döntően igazolni, ezért a kérdéses földet két egyenlő részre osztották.

1735-ben Makó városával kellett tisztázni a határvonalat Tömpös, Lele és Földeák között. A vita eldöntésére szintén határjárást rendeltek el. Báró Falkenstein Béla csanádi püspök megbízásából Vranovics Tamás képviselte a makóikat, Földeákról Návay György volt jelen. A hatósági emberek ismét Csongrád vármegyéből kerültek ki Sámbokréti Miklós szolgabíró és Hujem Pál esküdt személyében. A peres felek a következő határban állapodtak meg. A Szántó-dombtól a Mára-éren keresztül Ágoston szállása felé, onnan Gencsen keresztül Horó és a Vékony-ér vonalán Pap teleke felé, majd a Keskeny-ér, Biberés és Disznó-ér hátnál találkozik a hódmező-vásárhelyi határral.

A Návay rokonok, György és József közötti, majd a leányág és végül a Toldi-Kállay családdal folytatott perek után, Földeák birtoklását már nem zavarta semmi. György leszármazottai a XIX. században barátságosan, per nélkül osztották meg egymás között a határt és a jobbágyokat.

Kevés a föld, nehéz a sors

Földeák tehát földesúri függésbe került 1729-ben. Náway György kezdetben nem emelte az adóterheket, csak az állatállomány száma utáni taksát és a földek után járó száz forintot hajtotta be. A jobbágyok előtt is nyilvánvaló volt, hogy a kedvező állapot nem tartható fenn sokáig. Megpróbáltak Náway Györggyel számukra előnyös egyezséget kötni: „...átalyában kíván alkudni, melly alkalmatossággal, az egész Földeáki Határért, és Uraságh Jussáért Esztendőnként 400 ftokat ígértek, úgy mind azonáltal, ha Uraságh semmi némő Majorságot, és Marhákat az határban nem fog tartani, sőt ha ezen Condition (feltétel) meg állot volna, az lakosok magok között ell végezték, hogy 500 ftokat is meg fognak adni, de mivel economiás marha nélkül el lenni, Náway György Uram nem kívánt, ezen föll tett czélokot nem is jelentették.” A kontraktus azonban nem jött létre, és Náway György a faluba költözött. 1732-ben megkötötték a vármegye jóváhagyásával az úrbéri szerződést. Két sajátossága volt: a viszonylag kevés robotnap és az állatok száma utáni adózás.

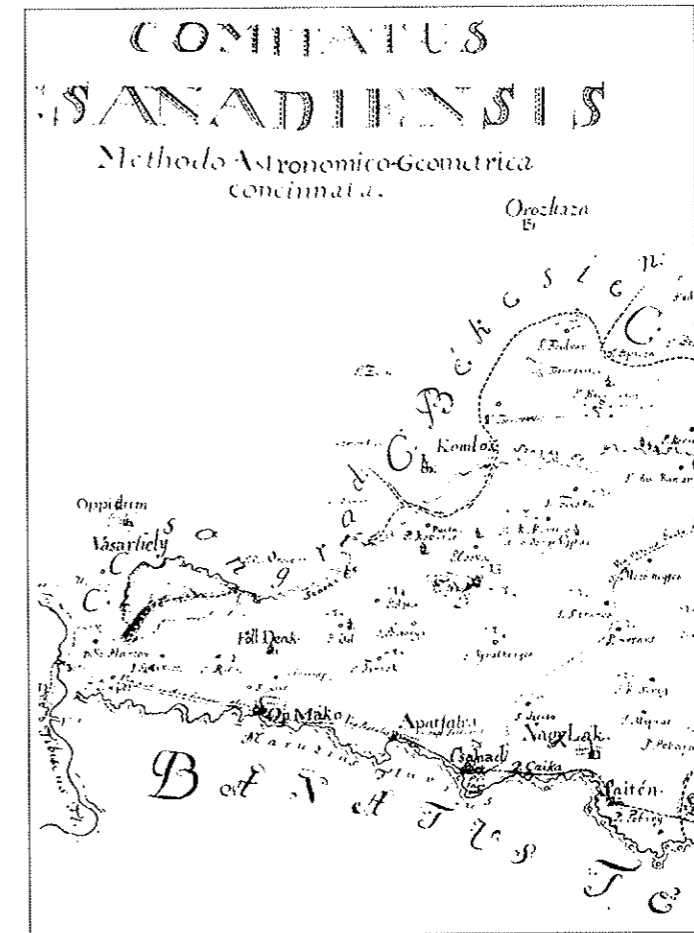
A viszonylag kedvező feltételek ellenére az 1750-es években sokan mégis az elköltözés gondolatával foglalkoztak, ugyanis Dél-Magyarországon a tiszta–marosi szerb határőrök végleges kivonulásával jelentős területek szabadultak fel. Ez csábító lehetőséget jelentett a környékbeli jobbágyság számára. Megindultak a szökések, a költözések. Csanád megye földesurai természetesen nem engedték, hogy a nekik szolgálók elhagyják őket. Az 1753. október 15-i közgyűlésen a vármegye nemesei megállapították, hogy az otthon maradtak közül különösen Földeákról készülnek sokan elköltözni. A közgyűlés elé hívták a község bírait, hogy a távozás okát megtudják. A panaszok kivizsgálására a vármegye Hrabovszky László kamarai prefektust küldte ki Földeákra.

A költözni akarók írásban nyújtották be sérelmeiket. Néhány ezek közül: „1. Kevés a föld, az idősebb Náway György is arra biztatja őket, hogy költözzenek el, mert nem férnek el a földön.

Az öreg Náway marhái a vetésükben, szénájukban, járnak és nagy kárt okoznak. Panaszra hiába mennek...

5. Náway József számtalanszor mondta, hogy menjenek el földjéről, mert több hasznát veszi a földnek, ha ők rajta nem laknak. A régi taxa szerint senkit sem enged földjén lakni...

Náway József a száraz nyár idején csak gázos kaszálót adott, a jót az örömenyeknek adta.

Földeák Mikoviny Sámuel 1765. évi térképén

13. A falu végén levő földjüket az urak a kertészeknek adták.

14. A kertészek megölik, megsebesítik állataikat.”

A sérelmek felsorolása után kérték a megye engedélyét a távozásra. Ron-tatta a helyzetüket a Náway József és György közötti – korábban már tag-lalt – rossz viszony. Jobbágyaiknak még azt is megtiltották, hogy egymással beszéljenek. Náway György tagadta a vádakot, lustaságukkal okolta nehézségeiket, kérte a nyakasok megfenyítését.

Az 1754. április 26-i vármegyei közgyűlés első napirendje tárgyalta az ügyet. A jobbágyok egy részét előállították. Náway György megzabolázásukat követelte. A megye a földesúr mellé állt: „Ebben az esetben határoz-tatott, hogy az olyanok, akik más alkalmakkor nem riadtak vissza hasonló lázadások szításától, most a hasonlóktól sem álltak el. Ezért Náway György

jobbágysai közül három, és pedig Kakulya Mihály, Bajusz György és Vidács Ferenc nyomban letartóztassanak. Elrettentésül elrendeli, hogy még három jobbágyot: Tóth Istvánt, Tóth Mártont és Tamassy Istvánt zárják börtönbe.”

Tóth István – Földeák bírja – volt az elégedetlenség hangadója, ő volt az, aki megszervezte a jobbágyok elköltözését Kanizsára. Végül a költözés csak neki sikerült. Návay György a következő szavakkal „búcsúztatta”: „...te átkozodt gaz ember ennek mind te vagy az oka, és az öcséd, ti ketten hárman tökelleetlenkedtek, s így a Szegénységet föllázíttátok, nem kár volna az tömlőcre hányni benneteket, hiszen... ha magad el akarsz menni, menny el Isten hírvél, másoknak békét hagy, és tud megh hogy tovább meg sem szenvedlek az földemen lakni.”

A meghamisított 1732-es úrbéri szerződés (részlet)

29

Die erste ist die Christus Jesus. Amen.

Die zweite ist die Földesúr. Die dritte ist die Földbesitzer. Die vierte ist die Földbesitzerin. Die fünfte ist die Földbesitzerin. Die sechste ist die Földbesitzerin. Die siebte ist die Földbesitzerin. Die achte ist die Földbesitzerin. Die neunte ist die Földbesitzerin. Die zehnte ist die Földbesitzerin. Die elfte ist die Földbesitzerin. Die zwölfte ist die Földbesitzerin. Die dreizehnte ist die Földbesitzerin. Die vierzehnte ist die Földbesitzerin. Die fünfzehnte ist die Földbesitzerin. Die sechzehnte ist die Földbesitzerin. Die siebenzehnte ist die Földbesitzerin. Die achtzehnte ist die Földbesitzerin. Die neunzehnte ist die Földbesitzerin. Die zwanzigste ist die Földbesitzerin. Die einundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundzwanzigste ist die Földbesitzerin. Die dreißigste ist die Földbesitzerin. Die einunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die zweiunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die dreiunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die vierunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die fünfunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die sechsunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die siebenunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die achtunddreißigste ist die Földbesitzerin. Die neununddreißigste ist die Földbesitzerin. Die vierzigste ist die Földbesitzerin. Die einundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundvierzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfzigste ist die Földbesitzerin. Die einundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundfünfzigste ist die Földbesitzerin. Die sechzigste ist die Földbesitzerin. Die einundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundsechzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenzigste ist die Földbesitzerin. Die einundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundsiebzigste ist die Földbesitzerin. Die achtzigste ist die Földbesitzerin. Die einundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundachtzigste ist die Földbesitzerin. Die neunzigste ist die Földbesitzerin. Die einundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die zweiundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die dreiundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die vierundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die fünfundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die sechsundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die siebenundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die achtundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die neunundneunzigste ist die Földbesitzerin. Die hundertste ist die Földbesitzerin.

Primo. Hogy a néhünk nem tudunk alatta a földön meg nem tartatvánk szabad bejövételünk s ugy hi monetekünk. Készen. de ezt megtartván senki el nem bejelen.

2do. Minden föld a tartozik egy parvo kővel, vagy sáskával. ne is kő nem volna egy pár lotul egy Palker fiát. hat óráig vagy hat loig de ha feltehető. Készen attul semmit se fizetnek.

A kérdés az, mi hatalmazta fel Návay Györgyöt arra, hogy a szabad költözésű jobbágyok ellen intézkedéseket kezdeményezzen a megyegyűlésén. Nos, mivel ekkor már igen nagy befolyással bírt a vármegyében, a legegyszerűbb megoldást választotta. Meghamisította az 1732-ben kötött úrbéri szerződést. Az abban szereplő „Földeák lakossai” részt kihúzta, és föléírta, hogy „Földeák örökös lakossai”, a végére pedig az „ezt megtartván senki el ne mehessen” kiegészítést tette. A megyei urak természetesen semmit sem vettek észre a több mint harminc évvel később odakerült bejegyzésekből, és a már fentebb említett módon támogatták „nemes” társukat.

A tiltás ellenére 1754-ben több mint negyven család költözött el Földeákról. Makóra öt, Csanádra hat, Kanizsára tizenhét, Algyőre kilenc, s többben ismeretlen helyre. Elköltözésük a Földeákon maradtakat sújtotta, mert a távozók adóját is nekik kellett megfizetniük. A súlyos terhek miatt a többiek is az elvándorlás gondolatával foglalkoztak (1757, 1759). De ilyen nagy létszámú elköltözésre a későbbiekben már nem került sor.

Az országgyűlés megkerülésével, 1767. január 23-án, Mária Terézia kiadta úrbéri rendeletét. A pápens országosan szabályozta a földesúri szolgáltatásokat, a föld minőségétől függően megszabta a jobbágytelek nagyságát, a jobbágy termény-, pénz-, és munkabeli szolgáltatásait. A robot egész évenként telkenként legföljebb évi 52 igás, illetve 104 kézi robotnap; a zsellér tizenhatszáz, a házatlan zsellér tizenkét napi robottal tartozott.

Földeákon 1771. július 8-án megállapították, hogy a jobbágyok használatában húsz egész s hétnyolcad telek van. Az urbáriumot elkészítették, és 1772. március 20-án a Tornyán tartott megyei közgyűlésen elfogadták, majd március 13-án Földeákon is kihirdették. A rendeletnek a földeákira nézve különösebb hatása nem volt: uruk 1772-ben urbáriumot pótló úrbéri szerződést kötött jobbágyaival. Az indoklás cinizmusról árulkodik, hiszen a helyi szabályozás semmit sem enyhített az addigi terheken, holott a királynői rendelet célja éppen ez volt: „Mi alább írtak adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy mi is szegénységnek gyarapodását előttünk viselvén, ámbátor Feölséges Apostoli Királyné Asszonyunk által Kegyelmissen rendeltetett, s ország szerte bé állítatott Urbáriális Regulatióbol tetemesb hasznot vehetnénk s remélhetnénk mind azon által Jobbágyainknak Kérésére hogy eők is annyival inkább jövendőben hívebben szolgálót tegyenek, ezért ettől elállunk.”

A jobbágytelkek rendezetlensége miatt már 1772-ben elhatározták, hogy ténylegesen felméri azok számát. Erre 1776 márciusában került sor, amikor Vertics József, Csanád vármegye hites földmérője „mérnöki kézzel” ki-mérte a telekállományt. Megállapították, hogy Návay Pál, Antal és Mihály jobbágysai összesen 59 telket használnak szemben a hivatalosan jegyzett kö-

zel huszonegyel. (Itt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy több kutató az elmúlt évtizedekben nem értette a telkek számának változását, és ezt a tényt tévesen azzal magyarázták, hogy a Návay család Hont és Nógrád megyéből telepített lakosokat Földeákra. Ez nyilvánvaló tévedés, hiszen, mint láttuk, Földeákra nem betelepültek a XVIII. században, hanem elköltöztek onnan.)

A földeáki lakosok 1777-ben ismét elkeseredett hangvételű beadványt intéztek a vármegyéhez. Elpanaszolták, hogy Szent György napján a gajdosi rétre kihajtott sertéseiket a „görög” bérlő elhajtotta és csak pénz ellenében volt azokat hajlandó visszaadni. Igazuk tudatában Návay Antalhoz fordultak, aki azzal utasította el őket, „hogy amit a görög kér adgyátok meg, mert a föld az övé”. Elpanaszolták, hogy a földesúr által telepített kertészek állatállománya is terhet jelent számukra. A dohánykertészek közel kétszázötven jószáguk után darabonként csak egy máriást fizetnek, míg a jobbágyoknak a fizetésen kívül más szolgáltatást is teljesíteniük kell, sőt állataiknak további legelőterületet kellett bérelniük.

Nehezményezték, hogy a réti kaszálásért csak negyven kéve nád levágását ígérték, mégis ötvenet kellett teljesíteniük, valamint a földesúr részére vágott nád után saját szükségletükre nem vághattak, mert a Návayak a területet kiárendálták vidékieknek. Részükre csak a pusztá rét szabadított fel, amikor azon már a gazon kívül egyéb nem volt, de eltiltattak a zöld gyékény vágásától is.

Elpanaszolták a vármegyének, hogy az urbárium szerint a földeákiaknak harmincnapi kaszáló réteje van, de a valóságban ezt a területet Návay Antal bérbe adta másoknak. Fájlták, hogy bár a megkötött kontraktusban nincs benne, mégis tavasszal és ősszel egyaránt a vízimalomban kell több mint egy hét robotot teljesíteniük. A lakosok panaszuk vigasztaló elintézését és levelük visszaadását kérték. Beadványuk azonban érdemleges intézkedés nélkül a Návay család levéltárába került.

Néhány évtized elteltén 1829-ben a földeákiak újra, most több oldalon fogalmazták meg sérelmeiket, kérve azok orvoslását földesuraiktól. A Návayak valószínűleg nem foglalkoztak érdemben a panaszokkal, mert a község 1831. március 18-án azokat megismételve a vármegyéhez fordult a segítség reményében. Kérték, hogy adják ki nekik a még 1772-ben publikált urbéri szerződés másolatát, mert szerintük nem az abban foglaltak szerint követelik tőlük a szolgálatokat és szolgáltatásokat. Kérték a taksanád beszolgáltatása utáni szabad nádlást és azt, hogy a közlegelőn létesített kéthalmi kertésztelep területének megfelelő legelőt mérjenek ki részükre. Nehezményezték, hogy a legelő védelmére általuk fáradságos munkával elkészített töltésért ajánlott teher nélküli veteményeskerteket csak részben kapták meg, és azok után a kilencedet is kiveszik. A vonó

jószágok részére külön legelőt kértek, de azt az uradalom megtagadta. Kérték, hogy a kertészek hasonló terheket viseljenek, mint ők. Kifogásolták, hogy a szántásokat oly bőven adják ki, hogy azzal sokszor több napot kell eltölteniük.

A vármegye a panaszokat a földeáki úriszékhez tette át. Az az 1831. április 8-i ülésén foglalkozott a beadvánnyal. A lakosokat Szilessy Pál képviselte mint tiszti pártfogó, a Návayakat pedig Dedinszky István.

A tiszti pártfogó megismételte a panaszokat és kérelmeket. Az uradalom csak részben ismerte el azok jogosságát. A legelővel, valamint az ugarföldekkel kapcsolatos panaszok orvoslására elhatározták a legelő elkülönítési és úrbérrendezési per elindítását. Az urbéri szerződéssel kapcsolatos ismétlődő panaszok miatt kilátásba helyezték az igazi urbárium behozatalát. Az ítéletet a község és a vármegye közgyűlése egyaránt elfogadta. Az 1832. február 6-án tartott polgári pereket ítéző törvényszék is jóváhagyta, és megküldte azt a helytartótanácsnak.

Ennek ellenére azonban még 1836-ban sem zárult le az ügy. Návay László mint a család legidősebbje levélben értesítette az esetről a vármegyét. Beszámolt arról, hogy az urbéri rendezési per előkészületei 1831. május 4-re megtörténtek, de azt az 1832-es országgyűlés időtartamára felfüggesztették, remélve az esetleges törvényi intézkedést, ám most azt folytatják az 1832/36. évi 10. törvénycikk 6. szakasza alapján, bár reméli, hogy barátságosan megegyezhetnek.

A helytartótanács csak 1844. december 9-én döntött a hozzá felterjesztett ügyek egy részében. Megállapította az egy telek után járó kiosztandó legelőmennyiséget, azonban az urbéri ügyekben újabb adatokat kért. A megmaradt iratokból nem derül ki, hogy 1848-ig egyáltalán döntöttek-e a kérdéses ügyekben.

A Návay család a XVIII–XIX. század elején fokozatosan alakította ki majorsági gazdálkodását. Jövedelmének gyarapítása érdekében egyre több kertésztelepet hozott létre, egyrészt a közösen használt legelőn, másrészt saját területén. Az előbbi kiváltotta a jobbágyok tiltakozását, mert a kertészek által elfoglalt legelőterület csökkenésével kénytelenek voltak állataik részére más legelőbérletet szerezni.

A földesúri család és a falu viszonya az előadottak ellenére évtizedeken keresztül lényegében harmonikusnak mondható. Az első valóban komoly konfliktust a XIX. század első negyedében-felében a kertésztelepek megjelenése okozta, majd az, amikor lehetőség nyílt a közösen használt legelő „elkülönítésére”. (Erről a több évig tartó majdnem háborúskodásról egy, a község gazdálkodását részletező későbbi fejezetben olvashatnak részleteket.)

A település török utáni első 1730-as összeírásából már kitűnik, hogy a község élén a választott bíró állt. Ismerjük a nevét is: Búza Mátyás hatökörös gazda viselte ekkor a tisztséget. Az első években évenként választották a bírót. A megmaradt iratokból nem derül ki, hogy a földesúr jelölte-e ki a közigazgatás első emberét vagy átadta ezt a jogot jobbágyainak. Búza Mátyást már két kisbíró is segítette: Rác Márton és Csertő Gergely. 1732-ben Kakulya Mihály főbíró mellett Nehéz János kisbíró és Borbás Pál hadnagyot említik az iratok.

A XIX. század elején a lakosság számának gyarapodása és a kertészek sokaságának megtelepedése szükségessé tette a helyi közigazgatás bővítését. Elengedhetetlenné vált, hogy megfelelően képzett írástudót alkalmazzanak jegyzőnek. Ezt a posztot – ahogy ebben a korszakban másutt is s gyakran az országban – összekapcsolták a kántortanítói hivatallal. Földeákon hosszú éveken keresztül Balogh József, majd néhány évig Gerzány Lajos és Balázs Mihály látta el ezt a feladatot. Az 1830-as évektől már kettéválasztották a tanítói és a jegyzői státust. 1845-ben Balázs Mihály jegyző munkálkodásáért évi kétszázötven váltóforint fizetést, egy hízott sertést, négy öl kemény fát, nyolc icce vajat, négy vontató szénát, száz font sót, ötven font húst és tizenöt font olvasztott fagyút kapott szolgálataiért.

A XIX. század derekára már jócskán megnőtt a hivatali előljárók és a községi szolgálak létszáma. Földeákon 1845-ben Rakonczai Mihály bíró évente ötven forint fizetést kapott, ugyanennyi javadalmazásban részesült Rakonczai István adószedő is. Szabó Imre esküdt bíró harminc, Vízhányó Imre fővigyázó esküdt és Bugyi András kutakra ügyelő esküdt egyenként húsz forint tiszteletdíjat húzott a községtől.

A községi szolgálak közé sorolták a tanítót is. 1845-ben Kis Antal nyolcvan forintot és három öl puha tűzifát kapott hivataláért. Dienes István harangozó évi tíz forintja mellé fél öl puha tűzifát, hat akó fagyút és egy pár új csizmát is kapott. Rátz Ferenc hadnagy bére huszonöt forint volt. Molnár György bakter harminc forint díjazást, egy pár új és egy pár javított csizmát kapott nehéz hivataláért. Ugyancsak ennyi volt a bére Sándor Mátyás szállási kapitánynak. Az utca kapitányok, Bajusz János, Varga Huzi József és Nagy István már csak tizenöt forintot kaptak évente. Kuruntzi János és Sándor János kisbíró bére huszonöt forintra rúgott. Molnár Györgyné gazdasszony tizenöt forintot és egy pár csizmát kapott évente szolgálataiért. (A gazdasszony az iskolafűtői feladatokat is ellátta szerény négy forintért.) Ebben az évben a kéményseprő, Balázs János bére tizenkét forint harminc krajcár volt. A községi szolgálak sorát Vidáts István csődörös és bikás zárta. Külön díjazásban nem részesült, szolgálataiért egy pár új és egy pár fejelt csizmát kapott.

Földeák

Melly megmutattja Földeák Helysége Conventiornatyainak az 1830-^{ad}
Értendőre való Jizetesét, mi minden Jizet otté li.

N ^o	N e v e k	Lajak Érel Korcs Pansu	Eg. Jiz. Érel red. fe tefen	Hozott tollé pauke		Rosta, tollé ma rad.
				f.	ö.	
1.	Rádótyi Öd. Helység Notariusának		250	250		
2.	Bátars Mihály Helység Tanítói Tanítójának a mellé Értendőre való Jizetesét, mi minden Jizet otté li.		80	80	20	11. 10.
3.	Dienes István Harangozó		10	10	20	5. 30.
4.	Borbás Pál Helység Bíró	X	50	50		
5.	Rakonczai István Helység Pórtörő	X	50	50		
6.	Balogh József Helység Ellátó Bíró		30	30		
7.	Balogh József Helység	X	20	20		
8.	Bugyi András Helység	X	20	20		
9.	Rátz Ferenc Helység Hadrága		25			25
10.	Bátars János Helység Kapitány	X	30		50	29. 10.
11.	Sándor Mátyás Helység	X	15	15		
12.	Molnár György Helység	X	15	15		
13.	Bátars Imre Helység	X	15	15		
14.	Bátars Mihály Helység Bíró	X	25	5		20
15.	Bátars Imre Helység	X	25			25
16.	Bátars István Helység Kapitány	X	25	25		
17.	Bátars Mihály Helység Kapitány	X	11	30	4	30
18.	Bátars János Helység Kapitány	X	11	11		
Kettő Jizetes az 1831						
			Summa	702. 30.	538. 50.	176. 20.

Jegyző Rádótyi Öd. Helység

Fizetési lista 1830–1831

A különböző adók mindig nagy terhet róttak Földeák lakóira. 1735-ben Csanád vármegye rendes és házi kiadásaira 7079 forintot vetett ki. Ezt az összeget négy településnek, Makónak, Battonyának, Tornyanak és Földeáknak kellett megfizetni. A földeákiakra 580 forint jutott. 1737-ben a beszállásolt katonák tartására ezer köből árpát kellett beszedni. A földeákiakra 83 és fél köből esett. 1739-ben Földeákon harminc katona volt télire beszállásolva, ez mintegy 272 forintos kiadást jelentett a lakóknak. 1740-ben országos adóba 405, megyei adóba pedig 125 forintot kellett fizetni.

Mozdulni kellett!

Földeák község a Tisza–Maros északi szögében fekszik. Amíg a folyók szabályozására nem került sor, a község folyamatosan szenvedett azok áradásaitól. Ez a XVIII. század végéig nem jelentett megoldhatatlan problémát, mert a környező – árvízmentes – kincstári területeken könnyen bérelhettek legelőket a főleg állattartással foglalkozó gazdák. Azonban a század végére a kamarai földek az adományozások során lassan elfogytak, a földeákiak visszaszorultak az uradalom határai közé, itt kellett megteremteniük a legeltetéshez szükséges feltételeket.

A község elöljárósága 1818-ban egyezett meg a Návay családdal a folyók melletti védőtöltés építéséről, ehhez a megye is jóváhagyását adta. A védőtöltést nyolc év alatt, 2318 öl (mintegy négyezer méter) hosszan készült el. A földeákiak ingyen végezték el a hatalmas munkát, és a földesurak cserébe 171 és fél hold veteményest osztottak ki tehermentesen a halesszi részen. A terület közvetlenül a falu mellett nyugatra fekvő igen jó minőségű föld volt, ám kikötötték, hogy felépülte után a töltés karbantartásának kötelezettsége a településre hárul, amelynek teljesítésével ingyenesen, az úrbéri szolgáltatón felül tartoznak. Ahogy az a későbbi iratokból kiderül, ez a megállapodás csak első látásra tűnt kedvezőnek, mert a XIX. század első harmadában szinte évenkénti rendszerességgel áradtak a folyók a szokottnál nagyobb mértékben. Emiatt a megrongálódott töltések rendbehozatalát a lakosok csak erejük végső megfeszítésével tudták teljesíteni.

Az első rendkívüli áradás 1838 tavaszán tette próbára a földeákiakat, amelyt a következő évben hasonlóan súlyos követett. Mindkét esetben csak a gondos előkészítő munka és a véletlen szerencse mentette meg a falut a katasztrófától.

Az 1839. évi áradásnál kialakult helyzetet jól példázza az a tény, hogy Návay László június 9-én levélben értesítette az elöljáróságot: a Tisza és a Körös az „1830-ik árnál dühösebben indult meg, mindent, amit útjába talál legnagyobb veszéllyel fenyegeti”. Felhívta a földeákiak figyelmét, hogy minden képességükkel készüljenek fel az ár elleni küzdelemre, és kérjenek segítséget a megyétől. A helyzetet jellemzi a június 10-én tartott népgyűlésen hozott határozat: „...végeztetett, hogy miután töltéseinket a lakosok amennyire lehet megtöltötték, mint hogy pedig a mostani föld árja az inenső oldalat annyira víz elborította, hogy már sem kocsin, sem pedig gyalogjába szárazon töltésekhez járni nem lehet, annál fogva segédelmet

szükségtelennek gondolván, kérelem levéllel Tekintetes Nemes Vármegyéhez a végett folyamodni nem szükséges.”

Így érkezett el az 1845. év májusa szélsőségesen változékony időjárásával: ha éppen nem volt fagy, az eső esett vagy szélvihar tombolt. A töltés május 28-án az esti órákig állta a folyó rohamait. Ekkor félreverték a harangokat, és az asszonyok a személyes holmijaikkal a dombtetőn épült templomba menekültek, a férfiak pedig kivonultak a gátra. A töltés éjfél körül szakadt át, és a Maros-rét irányából, délnyugat felől árasztotta el a falut. A következő árhullám május 31-én érkezett, északnyugatról, Vásárhely irányából tört Földeákra.

A község elöljárói azonnal segélykérelemmel fordultak Posonyi Ferenc járási főszolgabíróhoz, akinek felhívására a megyebeli településekről élelmiszer-adományok érkeztek.

Néhány nap alatt visszahúzódott a víz, és a tulajdonosok a még lábbon álló házakba visszaköltözhettek, de a nagy többségnek semmije sem maradt. Posonyi Ferenc és Nyéky Antal június 8-i jelentése szerint: „a becsü megtéttett, összeírván látható, miszerint Földeák helységben 105 ház ép és 148 dölt egészen össze, 485 hold vetés van víz alatt és 1207 hold legelőből csak 50 hold használható, 29 ház pedig minden órában összedőlhet”. Ennek alapján a megye a helytartó tanácshoz folyamodott, hogy engedélyezze országos segélyadomány gyűjtését.

A földönfutóvá vált lakosok körében egyre határozottabban nyert teret a gondolat, hogy a falunak biztonságosabb helyre kellene átköltöznie. A kérdés megvitatására június 22-én népgyűlést hívtak össze. Itt heves vita bontakozott ki a földönfutókká lett károsultak és azok között, akiket a csapás nem érintett súlyosan. Az elöljárók a további bajok elkerülése végett feloszlatták a gyűlést, és elhatározták, hogy a probléma megoldására egy huszonöt (később huszonkilenc) tagú testületet hoznak létre. Tagjai – mások mellett – Bugyi Márton bíró, Szabados István adószedő, Ádok József esküdt bíró, Sándor Mihály és Szalma Pál esküdt. A falu népe köréből egy húsz- (majd huszonnégy) tagú tanácsadó testületet is választott, amelynek a hozzájárulása nélkül nem lehet határozatot hozni az érintett témában.

Első lépésként fel kellett mérni, hogy hány család kívánta a költözést. A számbavétel alapján 249 familia – köztük 25 kertész – döntött a mozdulás mellett. A testület következő feladata az volt, hogy a Návayakat tárgyalásra bírja.

Az áttelepülés szükségessége – kényszerűségből – egybeesett a család érdekeivel. A rendszeres áradások értelmetlenné tették a falu újjáépítését, mert a korabeli viszonyok között nem találhattak biztos megoldást a hasonló

katasztrófák elkerülésére. Ezért a familia nemzeti gyűlést tartott a kérdés megoldása céljából, amelynek kimeneteléről Návay László – mint a család legidősebbje – június 28-án tájékoztatta a földéaki lakosokat. Ebben elvben egyetértettek a falu „mozdulásával”, és előterjesztették a vele kapcsolatban felmerült követeléseiket:

„...a helység mostani állásáról mozdulni kelltek... a közös épületek úgy-mint papi, jegyzői, kántori és harangozói lakok, valamint a község háza és az iskola felállítása, azon felül mindazon lakosoknak akiknek háza... ép-ségben maradtak... és mozdulni nem kívánnak, becsü szerinti kifizetése te-temes költségbe kerülnének, sőt a Helytartó Tanács rendelete szerint taka-rék magtárak felállítása is sürgettetik... mind ezek olyan terhek melyeket ezen kis község, kivált mostani szomorú helyzetében nem lesz képes tel-jesíteni. De mivel az áttelepülést a lakosok önként kívánják, magukat a teher viselésének alávetik, így nehogy a közbirtokosok részéről akárme-lyik is részvétlenséggel vádolhasson... a Helység árvíz árjától biztosított helyre szállítása ellen észrevétele nincsen.”

Kikötötték: a falu az amúgy is a saját használatában lévő Gubás-telekre költözzön (a makói, a vásárhelyi és a battonyai út elágazásánál) és előírták az előbb említett középületek mielőbbi felépítését, valamint a helyben maradó házáinak becsü szerinti kifizetését és a templom hat éven belüli felépítését.

A tanácsadó tagokkal kibővített előljárási bizottság hosszasan tárgyalta az ajánlatot, majd július 4-én újabb kérelemmel állott elő. Kedvezőnek ítélték a Návay család megegyezési készségét, de a kijelölt területet elfogadni nem tudták, mert az is lapályos síkon feküdt, és túl messze esett a legelőktől, valamint a környéken alkalmas ivóvizet sem lehetett találni. Számukra sokkal megfelelőbb lett volna, ha a Návayak a karabukai majorsági területeiket engednék át az újonnan megalapítandó község helyéül. A középületek kö-ztül – lehetőségeik korlátozott voltára tekintettel – csak a jegyző- és kán-torlak, az iskola és a község háza megépítését vállalták azonnali határidőre, a többit az elkövetkező években hozták volna tető alá.

Návay László már két nap múlva választ adott a felvetésre mondván, a megjelölt terület Návay Károly és Mihály tulajdonában van, ezért az ilyen irányú kérdést csak ők jogosultak eldönteni.

Utóbbiak hajlandóak voltak lemondani a szóba került területről, a major-sági földjeikről, de igen súlyos árat követeltek érte: a rajta lévő gazdasági-és lakóépületeket az áttelepülők lebontják, és egy később kijelölt helyen újra felépíteni kötelesek (természetesen ingyen), továbbá a kerteket és a szőlőket „böcsü” szerint ki kell fizetniük.

Földeák adott helyzetében ez az ajánlat elfogadhatatlannak bizonyult.

Közben az idő vészesen telt, közeledett az őszi munkálatok ideje, amelyekbe ha belekezdnek, akkor az újabb egy évi helyhez kötöttséget jelent. A lakó-házakkal nem rendelkezőknek a téli fagyok sem tűntek távolinak. Ezért az előljárási bizottság augusztus 20-án közvetlenül a nádorhoz és a helytartótanács-hoz fordult. Szemléletesen ecsetelték nyomorúságukat, felhánytorgatták, hogy a Návayak teljesíthetetlen feltételekkel akadályozzák a községnek a biztonságosabb élethez való lehetőségét.

Arra semmilyen adat sem maradt fenn, hogy az említett szervek érdemben foglalkoztak volna a kérdéssel, de a panaszcímű az érintett birtokosok nyilván-valóan tudomást szereztek, mert amikor a községi előljárási bizottság augusztus 27-én lényegében szó szerint újra előterjesztette áttelepülési javaslatát, Návay Károly és Mihály azt elfogadta, és nem támasztott teljesíthetetlen igénye-ket. Károly mindössze azt kérte, hogy a falu segédkezzen épületeinek és gyümölcsösének áttelepítésében, Mihály pedig megtartotta kertjét, lóhe-rését, szőlőjét, és csak annyi segítséget kívánt, hogy szántóját alakítsák át rétté, és az évek során összegyűlt trágyáját hordják át új szántójára.

Úgy tűnt, ez az ajánlat a falu számára is megfelelőnek bizonyult, ezért a felek megállapodtak a kompromisszum pontjaiban, és azt jóváhagyás végett felterjesztették a vármegyéhez. Ezen túlmenően javasolták, hogy a megye kiküldött bizottság révén győződjön meg az egyezménytervezet létrejöt-tének önkéntességéről.

A közgyűlés vizsgálóbizottsága 1845. szeptember 3-án szállt ki Földeákra. Tagjai a tervezetet az összegyűlt lakosság előtt ismertették, és megmagya-rázták az egyes pontok tartalmát. A falubeliek többször visszavonultak ta-nácskozni, majd amikor a szavazásra került sor, a többség a tervezet ellen voksolt. Ez azért következhetett be, mert a tárgyaló delegáció az előljárási-ból, továbbá a telkes és módos gazdákból állt össze, akik a saját érdekük mentén hozták létre a megállapodást. Az ő vagyonszerzésük kiheverhető-nek tűnt, míg a nincstelenek csak azt látták, hogy újabb kötelezettségeket vennének a nyakukba, közben helyzetük lényegében változatlan marad.

A bizottság ilyen értelemben tette meg jelentését, amelynek alapján a vármegye nem hagyta jóvá az egyezséget, és újabb tárgyalásra hívta fel a feleket.

Az alkudozás időlegesen megrekedt. Közben beköszöntött a tél, és a nádóból, gazból épült viskókban, valamint a földbe vájt barlangokban élő embereket már könnyebb volt meggyőzni az átköltözés szükségességéről. 1846. január 4-én újra összeírták a „mozdulni” kívánók névsorát. Ekkor 243 család jelezte költözési szándékát, amelyet kézjeggyel hitelesített.

A falu előljárási bizottsága január 7-én újabb egyezséget ajánlottak az érintett bir-tokosoknak. Mivel Návay Károly – és Tamás mint Károly haszonbérlelője

1846. évi Januárius 4-én Földvárak Helyrajza elkerült Téliárta
 és Csernyéjé Ferenté Sajószölyi Fő ispánja úrhoz és jelen telken
 tekintetét Népi Igazságtétél alkalmával, az itt alább helyre került
 Földvárak Helyrajza elkerült, a Főispán úrjának egy anyagára
 ki téve úrhoz Helyrajzának alkalmával helyre került egy
 Földvárak Helyrajza elkerült az Návay úr karabekrei Majorosági Főispán
 ve a megye Főispán Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Hely- szám	Néve	re- télyen	Hely- szám	Néve	re- télyen	Hely- szám	Néve	re- télyen
1	Bagy	János	31	de Komondó	János	11	Bagy	Martony
2	de Sajó	János	32	Fodor	Mihály	12	Algyői	János
3	Pontó	Károly	33	Major	János	13	Nagy Duna	János
4	Fodor	János	34	de Halma	József	14	Műhely	József
5	Major	Mihály	35	de Halma	János	15	de Bók	Ferenté
6	Bagy	János	36	Major	Charytón	16	de Bók	Mihály
7	de Sajó	János	37	de Bók	János	17	de Bók	József
8	Major	János	38	Major	Martony	18	de Sajó	József
9	Major	János	39	de Bók	Martony	19	Szeméy	János
10	de Sajó	János	40	de Sajó	János	20	de Sajó	János
11	de Sajó	János	41	de Sajó	János	21	de Sajó	János
12	de Sajó	János	42	de Sajó	János	22	de Sajó	János
13	de Sajó	János	43	de Sajó	János	23	de Sajó	János
14	de Sajó	János	44	de Sajó	János	24	de Sajó	János
15	de Sajó	János	45	de Sajó	János	25	de Sajó	János
16	de Sajó	János	46	de Sajó	János	26	de Sajó	János
17	de Sajó	János	47	de Sajó	János	27	de Sajó	János
18	de Sajó	János	48	de Sajó	János	28	de Sajó	János
19	de Sajó	János	49	de Sajó	János	29	de Sajó	János
20	de Sajó	János	50	de Sajó	János	30	de Sajó	János

Áttelepülők névsora (részlet, 1846. január 4.)

– úgymond nyeregben érezhette magát, kihasználta a kínálkozó alkalmat, és lényegesen súlyosabb feltételekkel állt elő: az áttelepülési nyilatkozatot aláírók százforintos bírság terhe mellett kötelezzék magukat régi házaik lebontására, ők állják az új helyen kijelölendő telkek kimérésére rendelt mérnök és segítői költségeit, a gyümölcsöseit belső majorsági földként megtartja az uraság, és a már bevetett területeit csak aratás után adja át.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Földvárak Helyrajza elkerült
 Návay Károly úr és ezen bírálat
 mellett Csernyéjé úr engedte, leendő át töltelebe,
 ha bár a közei alatti két részre kellett, és felelő
 táni átjelölésnek bele egyezett.

Értesítés az áttelepülés engedélyezéséről (1846. március 27.)

A kényszerhelyzetben lévő előjáróság (és a lakosság) február 2-án elfogadta a feltételeket, és február 7-én a felek aláírásával hatályba lépett a cseszerződés.

A kontraktus nyolc pontból állt, amelyek tartalmazták a korábban létrejött egyezséget és az új – a Návayak szempontjából kedvezőbb – elemeket egyaránt.

A szerződésnek az áttelepülés jogi helyzetének rendezésén kívül más vonatkozású előnyei is voltak a földbirtokosok szempontjából. Lényegében a Návay-birtok rendezését valósította meg, racionalizálta a telkek eloszlását és elhelyezkedését. Az újonnan kimért területen egy tagba rendezte a földesúri ugar- és szántóföldeket, és a korábbi elkülönözési eljárás során kihasított legelőket. Az érintett részeket – a lakosok terhére – egy öl szélességű árokkal választották el az esetleges későbbi vitákat elkerülendő.

Kisebbségi fennakadást jelentett a szerződés végrehajtásában, hogy késlekedett a felsőbb jóváhagyás. Ezért az előjáróság egy választott küldöttséget indított a helytartótanácsához, sürgetve a megállapodás megerősítését. A kedvező válaszról március 27-én tájékoztatták a közbirtokosokat. A földesurak Mátéffy Pál Csanád vármegye hites földmérőjét bízták meg a munka elvégzésével. Új-Földeákat a Szárazér partján, 115 holdon szabályos téglalap alakúra tervezte, 311 belső telkek, az iskola, a templom, a községháza és az egyéb középületek helyét jelölte ki. A lakosok augusztusban és szeptemberben már be is költözhettek a vályogból vert házakba.

Óföldeákon – ez időtől kezdik így nevezni az elhagyott települést – álltak az uradalmi épületek és a templom, amit Návay Károlyné később magtárnak alakított át. A helyben maradók – néhányan a faluhoz ragaszkodók, a régi községben maradtak – elvesztették önkormányzatukat, a vármegyei iratokban egészen 1870-ig csak egyszer fordul elő Óföldeák neve, és akkor is csak a rajta átvezető úttal kapcsolatban.

Összességében az átköltözés úgy értékelhető, hogy a felek, kivált a földesúriak, súlyos áldozatok árán – mert a vármegye többszöri kérésükre sem volt hajlandó adókedvezményeket nyújtani a falunak –, a lehetőségeik és igényeik összehangolásával mindannyiuk részére kedvező megállapodást kötöttek. Ezt bizonyítja, hogy az 1853-as és 1855-ös árvizek már nem okoztak kárt az (új) településnek.

Forradalomtól forradalomig

Az 1848. március 15-i események híreről csak napokkal később értesültek a földesúriak. A falu életében nem hozott jelentős változást a forradalmi átalakulás. A negyvennyolcas reformtörvények a – hála a Návay családnak – a XIX. században már jellemző liberális gondolkodásnak – már amúgy is fennálló helyzetet szentesítették. A március 26-án megtartott népgyűlésen elhatározták a választójoggal bíró „polgártársak” összeírását és az új faluvezetés megválasztását, majd a júniusi voksolást követően lényegében változatlan összetétellel újra a régi előjáróság tagjai kerültek az irányító testületbe. Májusban Földeákon is megalakult a nemzetőrség. Návay Mihály másodalispán június 1-jén kelt jelentése szerint 112 földesúri férfi került a nemzetőrség jegyzékébe. A jegyzék tartalmazza a tagok nevét, rendfokozatát, életkorát, foglalkozását, önkéntes vagy tartalékos voltát. (Érdekessége, hogy magát Návay Mihályt mint a vármegye másodalispánját tartalékos közlegényként veszik fel.)

Azzal, hogy Magyarországot Bécs függetlenségi harcra kényszerítette, szükségessé vált a honvédsereg felállítása. Az alispán június 5-én kelt felhívásában elrendelte, hogy a Csanád megyére jutó négyszáz katonából Földeáknak tízet kell kiállítania. Szolgálati idejük négy év, zsoldjuk nyolcvan ezüstpörkö. A rendelet kiterjedt arra is, hogy amennyiben kellő számú önkéntes nem jelentkezik, a sorozásra összeírt tizenkilenc-húsz éves férfiak közül kell a bevonulókat kisorsolni.

Október 19-én a járási főszolgabíró elrendelte a földesúri nemzetőrség mozgósítását: „Mindenkinek, aki a nemzetőrséghez tartozik kocsival és egyheti élelemmel felkészülve másnap hajnalban induljon Pécskára. Legalább 25 kocsi legyen.” A későbbiekben a község feladatai a hadiszállításhoz kapcsolódtak. Rendre, szinte heti gyakorisággal jöttek az alispáni és a főszolgabírói utasítások, hogy hány kocsi kell másnapra a megyeháza elé küldeni.

A tavaszi hadjárat elakadt, a Honvédelmi Bizottmány még egyszer megpróbálta a honvédséget katonákkal feltölteni. A Hadügyminisztérium 12 778. számú rendelete alapján Csanád megyének 288, ebből Földeáknak nyolc újoncot kellett állítania. A forradalmi lelkesedés ekkorra már jócskán elapadt: a május 24-re elrendelt bevonulás során a földesúriak részéről senki sem jelent meg a megyeházánál. A főszolgabíró 29-i utasítása alapján minden tizenkilenc és tizenkilenc éves ifjúnak a székhelyre kellett mennie, ahol

102
15

Századunk országgyűléseinek.

Az 1848. évi XXII. sz. cikkben megnevezett országgyűlés a Szász és királyi helytartó által a megye főispánjának, Návay Tamásnak, az országgyűlésen kiadott és hivatalosan közzétett, az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

1. Az országgyűlés főispánja az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

2. Az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Reméljük, hogy a főispán az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

A főispán a főispánok által a megyéknek elvett viselkedéséről a főispánok által a megyéknek elvett viselkedéséről a főispánok által a megyéknek elvett viselkedéséről.

A főispán az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

A főispán az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Főispán
Návay Tamás

Návay Tamás főispáni kinevezése (1848. május 20.)

31-én sorsolással döntötték el a szolgálatra kötelezettek személyét. Ez ugyan még megtörtént, de a bevonultatásukra már nem maradt idő.

1849 tavaszára az ország állapotában kedvezőtlen változások egész sora mutatkozik. Éhínség gyötri a vidéket, ráadásul a közel kétszáz ezres hon-

156

Gróf Batthyány Kázmér országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban az országgyűlési elnöki hivatalos írásban.

Gróf Batthyány Kázmér országgyűlési elnöki hivatalos írásban (1849. március 6.)

védtséget is élelmezni kellett, ezért a földművelési minisztérium előírta a meglévő készletek felmérését.

Dobsa Antal főszolgabíró május 29-én levelet küldött Földeák előjárójának: „...meghagyom önöknek: hogy a körükben lévő gabona, és minden más élelmezési természetű készletét lehető pontosan a körülményekhez képest legalább hozzávetőleg számba vegyék, és 4. nap alatt hozzám

azon jelentéssel terjesszék be: vajon elegendő e a helybeli népességnek az új aratásig való ellátására? és ha elegendő – a fölösleg mennyiből és miféle gabona szemből áll?”

A főszolgabíró Földeáknak szóló utolsó intézkedésében elrendelte, hogy a falu az aradi várórség továbbszállítására (kimenekítésére) július 4-re harminchárom „előfogatos kotsit” a megyeházához küldjön.

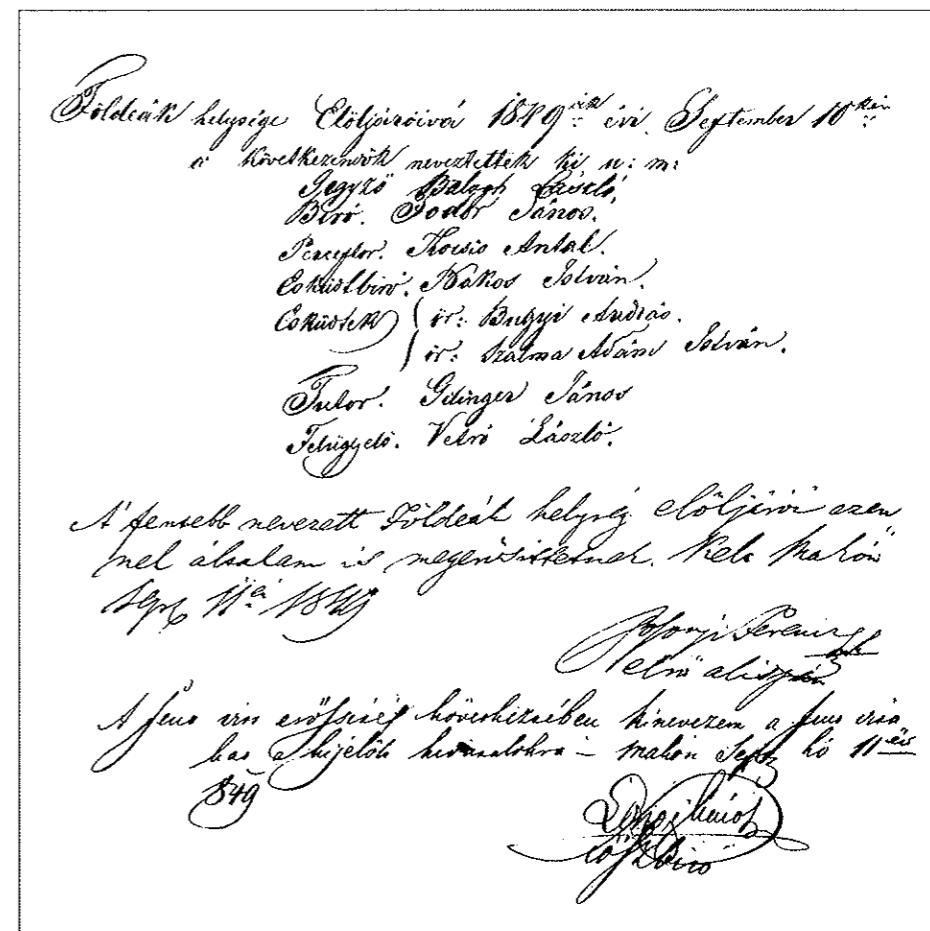
A községi közigazgatás a szabadságharc bukását követő években sem változott meg számottevően. Ugyanazokat a tisztségeket találjuk, mint 1848 előtt, sőt többségében viselőik nevei sem cserélődtek. Egyedül a vezetők választásának módja változott, ugyanis a Bach-rendszer során ők a járási főszolgabíró kinevezésével nyerték el tisztségüket. 1853-ban Szalay Imre kinevezte Földeák élére özvegy Rakontzai István bírót, valamint Antal Márton esküdt bírót, Bakos Márton adószedőt, Paku István, Kuruntzi István esküdtet, illetve Antal Márton, Kuruntzi János helyettes esküdtet. A földeákiak csak a községi személyzetet választhatták meg: Vízhányó Imre hadnagyot, Rakontzai Ferenc tanyai kapitányt, Bajusz Mátyás utcai kapitányt, Apró János második utcai kapitányt, Lajtós István kisbíró és Szalma Ferenc második kisbíró.

A földesúri hatalom alól felszabadult előljáróság 1859-ben odáig ment, hogy határozatban szólította fel a Návay család tagjait: az 1852 és 1854 között meg nem fizetett községi adójukat foglalással hajtja be. Az árverés napját október 6-ra tűzték ki. Ez végül elmaradt, mert sikeresen megegyeztek az adósság törlesztéséről.

Az 1861-es országbírói értekezlet döntése nyomán a községi vezetők új-fent választással nyerték el tisztségüket, kivéve a bírót, akit továbbra is a főszolgabíró nevezett ki. 1866-ban visszatértek az „alkotmányos” – az 1848 előtti – rendhez, és a falu bíróját a birtokosok három jelöltje közül választhatták volna. A haladó eszméket valló Návayak azonban nem éltek ezzel a jogukkal.

Gyökeres fordulatot a község életében a kiegyezés és az utána megalkotott törvények hoztak. Az 1870. évi XLII. törvénycikk alapjaiban reformálta meg a megyei és a helyi közigazgatást bevezetve többek között az általános választójogot. Az általános ügy értendő, hogy a meghatározott cenzust – tulajdoni vagy jövedelmi mértéket – el nem érők és a nők nem kaphattak választójogot. Ennek alapján a több mint háromezer főt számláló Földeákon törvényhatósági szavazati és választhatósági jogosultsága 92 személynek volt, míg a helyhatóság létrehozásában 172 személy vehetett részt.

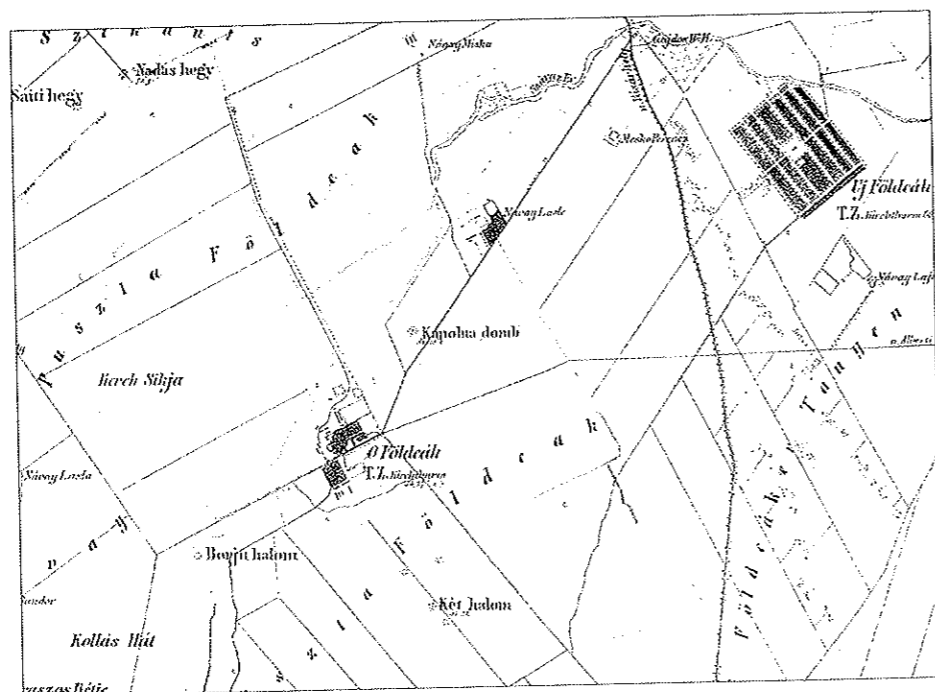
A község képviselőinek sorába a tagok fele választással, másik fele virilistaként (mint a legtöbb adót fizetők közé tartozó) automatikusan került be az itt negyvenfős testületbe. 1872. március 10-én az első önkormányzat

Földeák előljáróinak kinevezése (1849. szeptember 11.)

virilista tagja lett Návay Tamás, Návay László, Návay Zoltán, Návay Dezső (ők egyben a megyei törvényhatósági bizottság virilis tagjai is), Návay György, dr. Meskó János, a már szegedi lakos, de Földeákon birtokkal rendelkező Oltványi Pál, Groner Ignác, Szabados István, ifj. Návay János, Bánszky György, Kiss Antal, Lövy János, Birstingl Lázár, Vízhányó István, Steingenberger Vilmos, Bugyi Mátyás, Rakontzai József, Kovács Albert és Szalma Albert. Akadályoztatásuk vagy haláluk esetére a helyettesítő póttagok: Szabó András, Kovács Pál, Bakos Balázs és Szalma István.

A képviselő-testület többi tagját március 20-án választották meg. Rendes tagok: Návay Kornél, Sándor István, Návay Kálmán, Návay Lajos, Libor György, Molnár József, ifj. Vas József, Gilinger Pál, Návay Béla, Bárdi István, Gréber Pál, Vetró László, Ungyi József, Bárdi Gábor, Oltványi Gás-

Új- és Óföldeák egy 1864. évi katonai térképen

pár, Molnár Pál, ifj. Bugyi András, ifj. Szabó József, nemes Varga Mihály, Bugyi Antal; a póttagok: Gilinger János, Kurunczi Albert, Ratkai Mihály, Bodótsi Mátyás és Bajusz Pál.

Az elkövetkező közel nyolcvan év során a községi közigazgatás lényeges változtatáson nem esett át.

A szabadságharc leverésének és az utána következő megtorlásoknak az egyik legsúlyosabb következménye a közbiztonság rendkívüli mértékű romlása volt. Az elbocsátott katonák jelentős része haza nem mehetett, házaikat, földjüket elvesztették. Megélhetésüket – önmagukat – csak kisebb-nagyobb bűncselekmények elkövetésével tudták fenntartani. A nyugalom helyreállítását a felsőbb vezetés közigazgatási eszközökkel igyekezett megoldani. 1853-ban helytartósági utasításra Földeákon is összeírták a gyanús személyeket. Rakontzai István bíró és Balogh László jegyző tíz helybelit nevezett meg. A büntetett előéletűeket: Szűts Péter csikóst, Ludányi József gulyást, ifj. Megyeri Ferenc és Bugyi István házas zsellért, valamint nemes Kovács Pál földművelőt. A községi előljárók jelentették a gyanúsnak látszó N. Bakos István földművelőt és Fertály Ferenc, ifj. Nádasdi János, ifj. Bugyi János, Sándor József napszámos nevét is. A tovább szaporodó rablások miatt újabb intézkedéseket helyeztek kilátásba.

A járási főszolgabíró rendeletére 1857 novemberében határbejárást tartottak, amelynek során a gyanús helyeket ellenőrizték. Ezzel együtt Szalay Imre utasítására az első osztályú, azaz büntetett előéletű gyanús személyeket a község házában kötelezték aludni...

A határbejárást 1857. március 13–15. között megismételték. Ez újra sikertelenül végződött, sőt 18-án éjjel tizenegy óra körül Vízhányó István pusztai lakost a házában támadás érte. Ezt vasvillával és néhány keresetlen – e helyen idézhetetlen – szóval meghiúsította.

A további hasonló intézkedések – például az 1859-ben főszolgabírói utasításra felállított lovas őrség – rendre eredménytelennek bizonyultak. Ennek igen egyszerű magyarázata kínálkozik: a határbejárásokat napokkal előtte rendelte el a járási főszolgabíró, amit aztán a község házában kihirdettek, erről mások mellett a betyárok természetesen tudomást szerezhettek. Ráadásul gyakran megesett, hogy a több napra tervezett keresés helyett az összegyűlt társaság valamelyik Návay-kúriában vendégeskedéssel töltötte az időt.

A helyzet hatékony megoldására csak 1869-ben került sor. Az országos vezetés felismerte, hogy csak az e célra létrehozott, megyéktől független szervezet képes felszámolni a dél-alföldi betyárvilágot. Ekkor alapították meg gróf Ráday Gedeon vezetésével az erre a feladatra kijelölt különbiztosságot. A biztosság rendkívüli hatáskörrel, illetékességgel és saját költségvetéssel rendelkezett. Mellé szegedi székhellyel egy rendkívüli bíróságot is rendeltek, amely az elé került ügyeket statáriális eljárásban tárgyalta. A közbiztosság 1872-ig állt fenn, a három év alatt a Ráday-különítmények lényegében helyreállították a pusztákon a köznyugalmat.

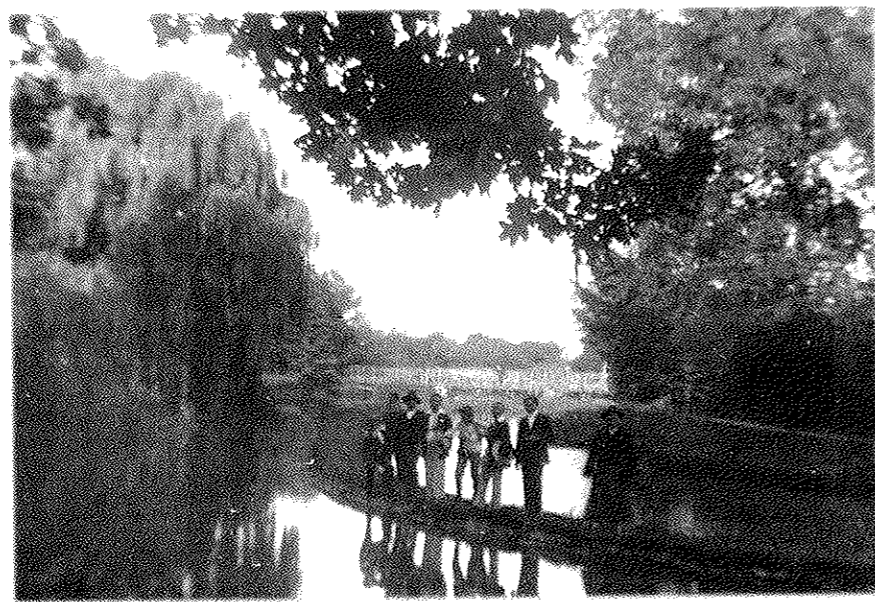
Földeákon 1909. július 1-jén hozták létre a saját csendőrséget. Addig a helybeliekből szerveztek járőr csoportokat, illetve Makóról igényeltek csendőröket. Az őrs nyolc-, majd tízfős személyzettel és hat lóval működött. Székhelye az Erzsébet királyné utca és az Északi sor sarkán lévő házban volt.

A közbiztosság és ezen belül elsősorban a vagyon védelmének egy másik fontos területe a minden évben jelentős veszteségeket okozó tüzek elleni küzdelem volt. Ebben a kérdésben a földeáki vezetés meggyeszte – de mondhatnánk országszerte – az élen járt. Az előljáróság már 1856. augusztus 8-án szerződést kötött az aradi Vladár Pál „vizi puska mivessel” egy tűzoltó fecskendő elkészítésére. Szeptember 8-ra el is készült a kontraktus alapján háromszáz forintba kerülő berendezés. A komplett szerkezet egy hétakós – hozzávetőlegesen négyszáz literes – réztartályból, két – percenként egyakós teljesítményű – rézszivattyúból és egy négyrészes rézcsőből állt. Ezeket egy négykerekes, vastengelyes tölgyfa kocsihoz szerelték fel. A környező településeken gyakori, tíz-tizenöt esettel szemben a fecskendő

elkészülte után Földeákon évente csak három-négy jelentős tűzkár következett be, ezek is elsősorban a külterületeken, ahová a ló vontatta kocsi nem tudott időben kiérni. (A később megalakult Földeáki Önkéntes Tűzoltó Egyesület történetét e munka egy későbbi fejezetben mutatjuk be.)

A Tisza és a Maros sorozatos áradásai – mint láttuk – folyamatosan felvetődő problémát jelentettek Földeák életében. Az 1853-as és 1855-ös árvíz ugyan a faluban nem tett kárt, de mindkét esetben több ezer hold termőföld került víz alá. A központi szervezésű folyószabályozás 1860-ban érte el a községet. Ezt megelőzően 1858-ban a Tiszai Vízügyi Társulat felajánlotta a belépés lehetőségét, de a földeáki előjáróság azzal nem élt. Ettől függetlenül a falunak a munkálatokban részt kellett vállalnia. 1860 és 1863 között – amikor a régióban a gátépítés befejeződött – a közmunkanapok száma folyamatosan emelkedett. A négy év alatt a kétlovas ígás nap ötszázról kilencszázra, a kézi nap pedig ezerszázról ötezerre nőtt. Lehetőség adódott a közmunka megváltására, amit csak a leggazdagabb földeákiak tudtak vállalni. (A Návay család megváltási összege például 110 300 forintot tett ki.) 1889-ben a gátilletmény kifizetésére Földeáknak hitelt kellett felvennie. Az ötven éves futamidejű kölcsön tőketörlesztése évente 1156 forintra, a kamata 1099 forintra rúgott.

*A Kornél erdőn átfolyó Szárazér egy szakasza
(József Attila Múzeum fotótára)*

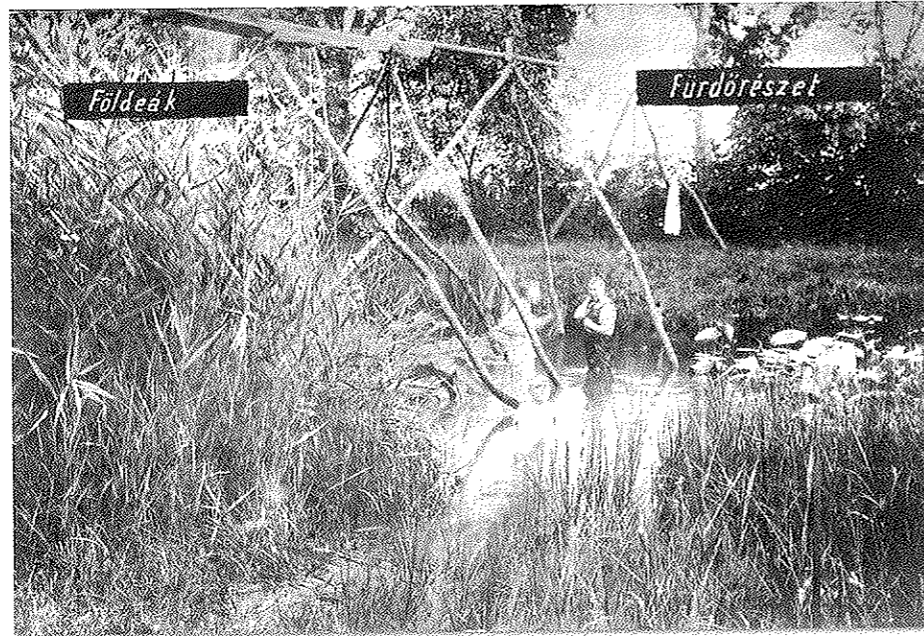
Az 1870-es évekre a vízmentesítés lényegében befejeződött. Ekkor már Földeák a Mindszent–apátfalvi társaság tagja volt. Az 1881. évi LII. törvény-cikk elrendelte a régió minden érintett településének a kötelező belépést a Körös–Tisza–Maros–közi Ármentesítő Társulatba. A közös társaság kormánybiztosi felügyelettel ugyan, de rendes vállalkozásként működött.

Mivel négy eltérő érdekű megye városait, községeit foglalta magába, hamarosan beigazolódott a mondás: „közös lónak túros a háta”. 1887 június 1-jén a Tisza közepes vízállásánál a kis-tiszai zsilip leomlott. Az ilyen esemény bekövetkezése esetén beavatkozásra kötelezett Hódmezővásárhely szabad királyi város hatósága „feltűnő késedelmezést és erélytelenséget fejtett ki”, ezért a megye a közmunka- és közlekedési miniszterhez fordult. Baross Gábor gyors intézkedése sem menthette meg a helyzetet. Rapaics Radó kiküldött miniszteri biztos már június 4-én a helyszínen irányította a védelmi munkákat, de addigra az ár a gáton akkora szakadást idézett elő, hogy annak betömésére esély sem volt. A Tisza csak nagy sokára húzódott vissza a medrébe, a tizenöt napon át tartó váratlan áradás 30 933 hold földet borított el. Ebből több mint 5300 hold Földeák területére esett.

Tetézte a bajt, hogy június 4-től egymást követték a záporosók. Emiatt Földeákat a Szárazér felől is árvíz fenyegette. A Csanád megyei alispán elrendelte fokozatos elzárását, és erre kérte fel a Békés és Arad megyei, illetve az aradi hatóságokat. Csak hogy eközben Arad is az árvízzel küzdött, ezért a kérésnek eleget tenni nem tudott. A rendkívüli helyzetre tekintettel Baross miniszter 11-én a városba érkezett, és a fenyegető katasztrófa nagyságáról meggyőződve elrendelte a Szárazér és az aradi Holt-Maros összekötését. Az ezeröt száz méteres csatorna két nap alatt elkészült, a veszély elhárult.

A miniszter június 12-én helyszíni látogatást tett a leomlott kis-tiszai zsilipnél, és személyesen kezdte meg a felelősök felkutatására irányuló vizsgálatot. A régió ármentesítése tízmillió forintját emésztette fel a költségvetésnek, és Baross Gábor kijelentette: ő mint felelős miniszter egy ilyen mulasztás mellett nem mehet el szó nélkül. Csanád megye részéről javaslat született: a vízmentesítő társulatot vonják teljesen állami irányítás alá, hogy a hasonló események bekövetkezése esetén gyors és hatékony intézkedések szüleessenek. A Szárazér szabályozásával egyébként a későbbiekben – 1942-ig – mentesült a falu az árvízveszélytől.

A másik nagy, Földeákat érintő országos beruházásnak az arad–csanádi vasúti pályák (ACSEV) kiépítése számított. Első lépésként gróf Bethlen Márk építész tervei alapján a földmunkálatokat végezték el. 1893-ban merült fel a makó–vásárhelyi szakasz kiépítésének gondolata. A földeáki előjáróság ötvenezer forintos hozzájárulást ajánlott fel, amennyiben a pálya a

Szarazéri fürdő (képeslap a XX. század elejéről)

Földeák vasútállomása az 1910-es években
(képeslap Sipos István gyűjteményéből)

községet is érinti. Réti Rezső, a községi jegyző a millenniumi díszközgyűlésen felhívta a lakosok figyelmét arra, hogy a költségvetésből érdemes minél nagyobb részt a vasúti részvényekbe fektetni, mert arra az állam garantáltan hatszázalékos osztalékot fizet, míg a vasútépítésre felvehető kedvezményes hitel kamata csak négy és fél százalékos. A különbözetből elérhető nyereséget pedig a középületek felújítására és a szegények segélyezésére lehetne fordítani.

A kedvező körülmények ellenére az építkezés csak 1902. augusztus 3-án kezdődött meg, majd az ünnepélyes átadására 1903. április 25-én került sor. A vasút többszöri átépítés után napjainkban is változatlan vonalon üzemel.

Az 1914. július 28-i hadüzenettel kitört az első világháború. Már július 26-án éjjel két órakor megérkezett a részleges mozgósítást elrendelő távirat a megyéhez. Ennek alapján július 26-án, illetve 27-én 131 földeáki és

Molnár József szabadságos katona feleségével, Bugyi Rozáliával (1915)

óföldeáki férfi vonult be katonának. A hátramaradt hozzátartozókról való gondoskodást az állam vállalta magára. Ennek alapján 118 családot, köztük 151 gyermeket és 110 szülőt részesített azonnali gyorssegélyben a központi költségvetés.

A segélyezési akció a háború végéig tartott, 1915-ben már 461 család részére 70 298 korona támogatást fizettek ki. A hadigondozási ellátás így sem érte el az elégséges szintet. A földéákiak maguk is erejükhöz mérten igyekeztek támogatni az elesettek és rokkantak családjait. 1915 decembereiben a községi gyűjtés eredményeként 1019, Návay Lajos adományaként ezer koronát osztottak szét a rászorultak között.

A hadköteles korban lévő férfiakat 1915 és 1916 elején újra összeírták. Mindkét sorozáson huszonöt-harminc fővel kevesebben jelentek meg, mint

*Szabadságos földéáki katonák a katolikus templom előtt
(1915, Szilágyi Györgyné gyűjteményéből)*

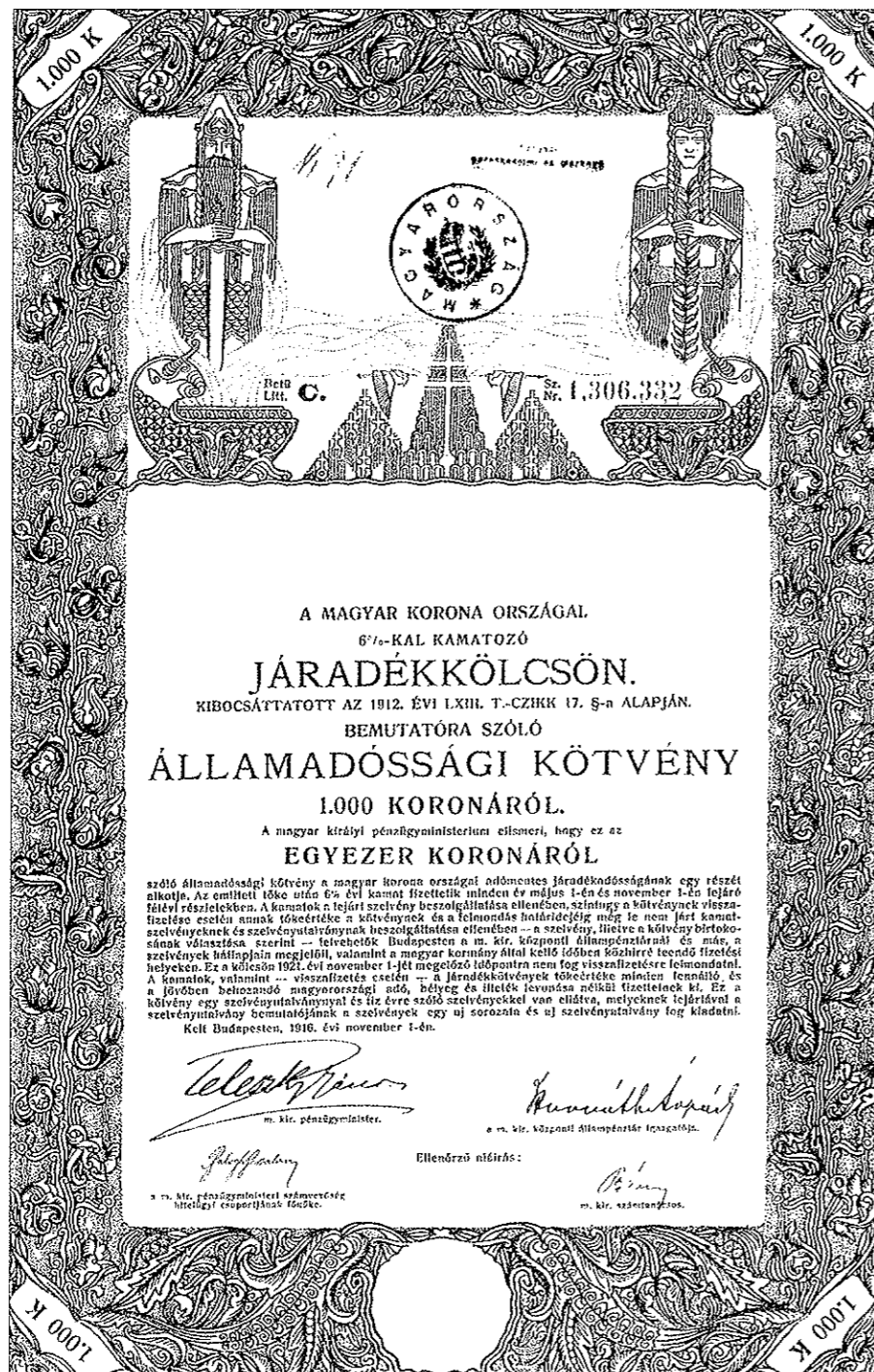
azt a megyei statisztikai kimutatások alapján várták. Ugyanez a jelenség a bevonulások esetén is megtörtént. 1915-ben a katonai idézésnek már százket földéáki felkelő nem tett eleget. A szabadságra hazatértek szintén hasonlóan gondolkodtak. Rendre előfordult, hogy az itthon tartózkodók hét-nyolc napos késéssel vonultak be az egységükhöz. 1917-ben a szabadságos katonák negyven százalékát már csak külön paranccsal és csendőri kísérettel lehetett a frontra visszavezényelni. Egy 1916 februárjában kelt jelentés szerint ekkorra 982 katonát állított a község, a köteles korú földéáki férfilakosság negyvenegy százalékát.

A háború éveiben rendkívüli terhet jelentett a beszolgáltatási kényszer és a munkaerő hiánya. A várható termés mennyiségére vonatkozó bejelentési kötelezettség állandósult. Az adatok pontosságát havonta ellenőrizte egy központi rekviráló bizottság. Az 1916-os jelentés szerint a községből 54 kettős fogatú kocsit, valamint négy hátsólovat fogtak hadi munkára, és 155 hadászati célra alkalmas lovat vásároltak fel a sereg részére.

A terményekre kiterjesztették a beszolgáltatási kényszert. Már 1915-ben rekvirálásra került az 1914-es év termésének terhére 740 mázsa búza, 199 mázsa árpa és 2782 mázsa kukorica. Az év folyamán még pótbeszedés címen összesen további kétezer-ötszáz mázsa gabonát foglaltak le. 1916-tól az ország a hadifelszerelések gyártásához szükséges alapanyagok hiányával küszködött, ezért a begyűjtést kiterjesztették a fémtermékekre is. Ebben az időszakban szerelték le a földéáki templom egyik harangját és orgonáját, valamint 145 házból rekviráltak 196 kilogramm sárga- és vörösrezet, továbbá 180 kilogramm horganyzott lemezt.

A munkaerőhiány megoldására kézenfekvő megoldásnak látszott a hadifoglyok alkalmazása. 1915-ben a községi gazdákhöz majd kétszáz foglyot vezényeltek munkára. Alkalmazásuk feltételeit a hadügyminisztérium rendeletben szabályozta: a hadifogoly a munkáltatónál lakott, étkezésre ugyanazt kapta, mint a házbéliciek, napi díjazásként pedig két koronát. Éjjeli munkára csak abban az esetben foghatták, ha az igénylő család ilyet végzett. Ezek a kikötések magasabb életszínvonalat biztosítottak a hadifoglyoknak, mint amit a fronton harcoló magyar katonáknak nyújtottak. Ennek ellenére a szökések folyamatosan, igen nagy számban fordultak elő. Ennek megszüntetésére a minisztérium bevezette az óvadék intézményét. Minden háztartás, amely munkaerőt igényelt, meghatározott összegű letétet helyezett el az elosztó parancsnokságon. Ha a fogoly megszökött, az óvadék elveszett.

Földeákra szinte kizárólag orosz nemzetiségű hadifoglyokat igyekeztek szerezni, mert munkájukat szorgalmasan végezték, és csak ritkán foglalkoztak a szökés gondolatával.

Ezer koronás hadikölcsön kötvény 1916-ból

A frontra küldött családi fotó 1916-ból
(Molnár Józsefné Bugyi Rozália,
valamint gyermekei, László, József, Sándor és Rozália)

1916. november 25-én meghalt Ferenc József osztrák császár és magyar király. Tiszteletére december 1-jén ünnepi megemlékező közgyűlést tartottak. 1917-re a politikai helyzet kiéleződött. Az oroszországi októberi forradalom hatására betiltották a munkásmozgalmi és baloldali szervezetek működését, és megállapították, hogy a megyéhez hasonlóan Földeákon is egyre több forradalmi tartalmú röpiratot terjesztenek.

A központilag szabályozott árak és az óriási mértékű infláció – 1916-ban például 89 százalék volt – miatt a faluban is jelentkeztek az ínség jelei. 1915 májusában a főispáni hivatal 1417 lakos részére 328 mázsa kenyér- és 75

mázsa főzölisztet utalt ki. A háború végére a gazdasági helyzet olyan mértékben megromlott, hogy a közélémezési kormánybiztos rendelete alapján a liszt, a cukor, a tüzelő, az olaj és a takarmány csak fejadagokban kerülhetett kiosztásra. Már a gabona cséplésénél felügyelő vigyázta, hogy mindenki csak a maga és családja részére kiutalt adagot vihesse el. Szabályozták még a községnek járó pipadohány mennyiségét is. (A földeákiaknak háromezer csomag dohány jutott.) A járási főszolgabírónak előre be kellett jelenteni, hogy hány darab sertést és egyéb vágóállatot hizlalnak a falusiak. A pontos kimutatás szerint egy sertésnél többet 207, egyet pedig 350 háztartásban kívántak levágni.

A kapitulációt követően tovább szigorodtak a megszorító intézkedések. 1918 őszén az Országos Közélémezési Hivatal utasítása alapján csak csírálanított kukoricát volt szabad élelmezési és takarmányozási célra felhasználni. Mivel az ehhez szükséges berendezés Földeákon nem állt rendelkezésre, ezért az összes kukoricát Makóra kellett szállítani. Aki az utasítás ellen vétett, arra súlyos pénz- és börtönbüntetés várt.

A nagy világégés szomorú statisztikája Földeákon: a két községből összesen 1608 férfi vonult be katonának. Közülük 245-en vesztették életüket – elsőként 1915-ben Várkonyi Kálmán tanító és Ferenczi István földeáki gazda – vagy tűntek el a harcok során, és 68-an rokkantak meg valamilyen mértékben. Az elesettek után 77 hadiözvegy és 22 hadiárva maradt. 1922-re a 106 hadifogságba esett közül 91 tért haza.

Két háború között

A katonai összeomlást követő zavaros időszak politikai hullámai a települést is elérték. A rendkívül nehéz gazdasági, közélémezési helyzet miatt 1918. november elején népgyűlés által választott ügynevezett népjóléti bizottságot hoztak létre, melynek elsődleges feladatául a községnek szükséges közszükségleti cikkek beszerzését tűzték ki. Már november 8-án segítséget kértek a járási főszolgabírótól, mert mint kérelmükben közölték, a malmok működtetésére nincs szén, a lakosság részére legalább tíz vagon tűzifa kellene, élelmezésre négy vagon burgonya, nincs világító kőolaj, a gyertya, és a gyufa elfogyott az üzletekből, de lábbeli, száraz főzelékhez bab és búza sincs. A lakosság nyomására az elszállításra váró sertéseket a község csak csereáru ellenében adta ki. A faluban november 7-én hat tiszt vezetésével 206 főnyi legénységi létszámmal nemzetőrség alakult, de csak negyvennyolc fegyverrel rendelkeztek.

Az egyre romló életviszonyok miatt Földeákon 1919. január 13-án „zavargásokra” került sor. Azon a napon ugyanis Urbanics Kálmán járási főszolgabíró megjelent a községben, hogy a képviselő-testületi közgyűlésen elnökölve segédmunkaerőt válasszanak. A gyűlés közben, röviddel annak megnyitása után, a község lakosságából számos érdeklődő jelent meg a teremben, élükön Bajusz Jánossal, a helybeli földmunkás csoport elnökével. Az elnöklő főszolgabírót felháborította, hogy a megjelentek feltett főveggel vonultak a helyiségbe, amiből heves vita kerekedett. A szolgabíró kijelentette, hogy a gyűlést nem tartja meg, és a főjegyzői irodába távozott, ahova már nagyobb tömeg kísérte azt hangoztatva, hogy hagyja el a községet.

Urbanics Kálmán, amint a községhez távozott, gyalog Makó felé vette az útját. A hetipiacon jelenlévő nők kiabálni kezdtek, a csoportosulás egyre nőtt körülötte. Az összegyűltek egy darabig csupán szidalmazva kísérték, majd tettelegesen is bántalmazták, és csak üggyel-bajjal, a szántóföldeken keresztül tudott kocsijához menekülni. Ugyanez alkalommal súlyos testi sérülést szenvedett Czuppon Endre községi jegyző, akivel szemben a hadisegélyek megállapításánál helytelennek talált eljárása, a piacok vizsgálata alkalmával követett módszere és egy kisebb földbirtok bérbeadása miatt ellenséges hangulat alakult ki, amelynek kitörésére az adta a közvetlen okot, hogy a főszolgabíró megvédelmzésére a postahivatalhoz távozott, és a városból karhatalmat próbált kérni.

A történekről értesülve másnap egy őrmester vezetésével tizenöt csendőr vonult ki Makóról Földeákra. Később még húsz csendőr és húsz nemzetőr, továbbá négy tiszt vezetésével harminckett tüzér érkezett. Közben a nép a községházán feltörte a fegyverraktárt, és onnan hatvan puskát zsákmányolt. A csendőrök tizennégy parasztot tartóztattak le, akik közül később tizenegyet szabadon bocsátottak, hármat pedig bekísértek a szegedi államügyészség fogházába. Az eseményt és ennek kapcsán egyes tisztviselők erőszakos eltávolítását a helyi szociáldemokrata szervezet egyébként ugyancsak elítélte.

A munkástanács még 1919. januárjában alakult meg Földeákon. Elnöke az 1918. márciusában orosz hadifogságból hazatért Nagy Pál Mihály, jegyzője pedig Kovács József községi végrehajtó lett, aki korábban a 48-as függetlenségi olvasóköri alelnökének tisztét töltötte be.

Februárban átiratban üdvözölték a makói munkástanácsot. Levelükben leszögezték, hogy éberem öröködnék a forradalom nagy vívmányai felett, és „kiküszöbölnek” mindenkit, akik az ellenforradalmi eszmékkel foglalkoznak. Természetesen a szokásos fenyegetések sem maradtak el, megígérték, hogy a „...legszigorúbb ellenőrzést gyakoroljuk azok felett, akiknek ferde felfogásuk van a szocializmus nagy fontosságáról...”, akik nem hajlandók ezt megfogadni és követni, azt ellenforradalmárnak tekintjük, és figyelemmel tartjuk.” 1919. március 20-án a községi képviselő-testület birtokrendező választmányt választott húsz földeáki és négy fő óföldeáki részvételével.

Március végén – a tanácsköztársaság intézkedései alapján – háromfős „dictatorium” alakult, tagjai a „dictatorok” lettek, személy szerint Bajusz János, Szalma Pál és Kurunczi Pál. A direktorium vezetője Bajusz József, községparancsnoki minőségben. Április 2-án már ez a testület vizsgálta a mezőgazdasági részvénytársaság „hanyagságát”, illetve intézőjének működését hét fő „vádlóval”, valamint a mezőgazdasági bizottság tagjaival egyetemben.

A „dictatorium” mindenben illetékesnek érezte magát, még polgárjogi ügyekben is. 1919. április 5-i ülésén például egy földeáki asszony kérte, hogy válasszák el férjétől, és döntsenek a vagyon megosztásáról. „Bölcs” döntést hoztak, határozatukban kimondták, hogy ami vagyon az embernél van, az maradjon az övé, ami az asszonynál, az legyen az asszonyé.

Csanád vármegye kormányzótanácsa április 7-ére tűzte ki a falusi tanács megválasztásának napját. Magáról az ülésről nem maradt fenn jegyzőkönyv, de a falusi tanács április 17-i rendkívüli üléséről igen. Ebből kiderül, hogy ötvenfős volt a testület, és tagjai közül választották meg a három személy-

ből álló birtokrendező, a termelést biztosító és az intézőbizottságot, aminek az elnöke ugyancsak Bajusz József lett.

A makói Vörös Hírlap április 13-i számában számolt be a megyei és a járási tanácsok április 7-i megválasztásáról. Földeák 5176 lakosa közül 1061-en adták le voksukat. A falusi tanács tagjai közül járási tanácsstag lett: Ráczy István, Szalma Pál, Bajusz István, Búza Albert és Ménesi György.

Április 21-én az intézőbizottság összehívta a község kereskedőit szövetkezet alakítása céljából; végül is eredménytelenül. Április 22-én a tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa a helyi hitelszövetkezet megbízottjának Bugyi István földművest nevezte ki. A Földeáki Falusi Tanács a pénzügyi népbiztos Csanád megyei megbízottjának utasítására a településen 77 085 korona 55 fillért foglalt le.

Az antantcsapatok április 26-án már Makó határában álltak. Földeákon dr. Dreyer József dandárparancsnok százhusz fő lovassal és egy politikai tiszttel még ugyanazon nap reggelén megjelenve bejelentette, hogy a román hadsereg közeledtével a község területe hadszíntérnek jelöltetett ki. Ezekben az órákban táviratot kapott a helyi direktorium, hogy túsok sze-

Návay Lajos gyászjelentése

ÖZV. FÖLDEÁKI NÁVAY LAJOSNÉ, azn. VÁSÁROS-NAMÉNYI BÁRÓ EÖTVÖS ILONA
 úgy a saját, mint gyermekei TAMÁS és EMMA, férjzett FÖLDEÁKI NÁVAY ANDORNÉ,
 valamint utóbbi gyermekei GYURI és ILONA és az összes rokonság nevében fájdalomtól meg-
 tört szível jelenti, hogy felejtethet'én fia, a legjobb fiu, testvér, nagybátya és rokon

FÖLDEÁKI NÁVAY LAJOS

v. b. t. t.

Csanád vármegye th. és közig. bizottságának tagja
 a magyar képviselőház volt elnöke

a haza és nép szolgálatában eltöltött életének 49-ik évében folyó évi április hó 29-én Kiskun-
 félegyházán a forradalmi népbizottság közegeli által elkövetett orgyilkosság áldozata lett.

Drága halottunk hült tetemei a gyilkosság színhelyéről hazaszállítván, szept. hó 6-ikán
 d. e. 11 órákor fognak az engesztelő szentmise-áldozat bemutatása után, a földeáki családi sir-
 boltban örök nyugalomra helyeztetni.

Kelt Ó-Földeákon, 1919 aug. hó 31-ikén.

ALDÁS ÉS BÉKE LEBEGJEN PORAI FELETT!

Részvevő-nyomás, Békés.

dése után haladéktalanul hagyják el a falut. Földeák belterületén nem történt túszedés, de Óföldeákon az éj folyamán dr. Návay Lajost, Návay Ivánt és Korcsmáros Imre földbérlőt elfogták, és Földeákra szállították.

Makóról április 27-én a délelőtti órákban indult el a menekülő kommunistákkal, Lenin-fiúkkal, a Lajtós-féle véderő tagjaival, valamint több mint negyven fő tüsszal a később csak „Szamuely halálvonataként” emlegetett teherszerelvény. Erre a vonatra rakták fel a földeáki túszoikat. Hódmezővásárhelyen már öt makóit kivégeztek, majd április 29-én Kiskunfélegyházán Návay Lajost, Návay Ivánt és Kiss Bélát, Szentes város főjegyzőjét is. A földeáki intézőbizottság három tagja, Bajusz József, Szalma Pál és Bajusz János az elkobzott pénzből 63 794 koronát magukhoz véve április 27-én szintén távoztak a községből. Elvittek még 47 szarvasmarhát és nyolc lovat.

A kommunisták távozása után a román hadsereg szállta meg a községet. A megszállás ideje alatt a lakosságot kifosztotta, értékes javait, igavonó állatait, gabonáját elrabolta. Búzából 4776 mázsát, árpából és tengeriből 6053 mázsát rekvirált és szállított el. Az 1920. június hóban keletkezett kárösszeírás végeredménye több mint huszonötmillió koronát tett ki, nem számítva azt az anyagi kárt, amely a lakosságot tenyészállat-állományának elrablása miatt érte.

Már a megszállás idején megkezdődött a tanácsköztársaság idején szerepet vállalók felelősségre vonása. Május 6-án Földeák községből a francia parancsnokság vizsgálata után Makóra, majd ismeretlen helyre szállítottak tíz személyt, akik sem gyilkosságban, sem gyűjtogatásban, sem a túszoik szedésében nem vettek részt. A makói nemzetőrség parancsnoksága június 10-én ötöt közülük mint büntelenecket szabadon bocsátott szigorú további ellenőrzés mellett. A szegedi törvényszék 1919 szeptemberében rablás, izgatás és magánosok elleni erőszak vádjával előzetes letartóztatás mellett eljárást indított tizenegy földeáki ellen. A szegedi büntetőtörvényszék három falubelit 1920 augusztusában ítélte el az 1919. április 27-i rekvirálások, zsarolás és orgazdaság büntetéséért, három hónaptól harminc hónapig terjedő fogházra. Személyes szabadság megsértése, zsarolás vétsége és lopás bűncselekményekért Bajusz József volt direktórium elnök nyolc, míg Bajusz János hét év büntetést kapott.

Földeák község képviselő-testületének és elöljáróságának működését az 1919. április 6-án megalakult falusi tanács megtiltotta. A törvényes községi képviselő-testület 1919. július 8-án tartotta meg első közgyűlését. Tagjainak listája nem áll rendelkezésünkre, de az 1928. évből megismerhetjük a néhány évvel később megválasztott, részben a legtöbb adót fizetők közül álló grémiumot és a hivatalnokok névsorát.

Testületi tagok: Mátyás Béla, Boros Károly, dr. Návay Zoltán, Bencze János, Bugyi Pál, Rácz István, Antal Balázs, Molnár Sándor, Horváth Pál, Sallai Pál, vitéz Sípos Sándor, Hoffelner Sándor, vitéz Gardi István, Horváth Mihály, Sípos István, Sándor István, Bakos István, Horváth Antal, Rajki Márton, Horváth János, Felberbauer Pál, Dr. Herczog Lajos, dr. Németh István, Bajusz Mihály, Szabó János, Lestyán István, Gazdag János, Ádók Antal, Vass András, Bakos László és Tausch (Tass) Árpád főjegyző.

Az elöljáróság a következőkből állt: Szabó János törvénybíró, Ádók István közgyám, Sípos János pénztárnok, Horváth Antal, Vass András, Sípos János, Ádók Antal esküdtek.

Községi alkalmazottak: Tausch (Tass) Árpád, Ratkay Dániel, Bajusz Gyula, Horacsek László, Felberbauer Lajos, Kovács József, Molnár Dezső, Kurai István és Polgár István. A község közrendjére éjjelente négy éjjeliőr vigyázott évi háromszáz pengős fizetésért, valamint egy szűrért, ami öt évi szolgálat után átkerült a tulajdonába. A községi kocsis kétszázötven pengős évi fizetést húzott, és egy öl kemény hasábfát kapott. A tanyai kézbesítők fizetése hasonló volt mint a kocsisé, de lábbeli beszerzésére még huszonöt pengő díjazásban részesültek.

1931 és 1932 években került sor a lejárt mandátumú választott képviselők részbeni újraválasztására és a képviselő-testület újjáalakulására. A törvénybírói tisztre Sípos Istvánt választották meg, aki ezt a hivatalt 1938-ig töltötte be. 1935-ben községi testnevelési bizottságot hoztak létre három éves mandátummal, három képviselő-testületi taggal. Ebben az évben községi alkalmazottként két kisbíró, egy tanyai kézbesítő, három éjjeliőr, egy gyepmester, egy óvodai dajka, egy kocsis és két szülésznő működött. Az 1938-as tisztújító közgyűlésen Molnár Sándort bírónak, Sípos Istvánt törvénybíróvá, Sípos Jánost pénztárnokká Horváth Antalt pedig közgyámmá választották. A megszorított munkák miatt új írnoki állást létesítettek. Az öt pályázó közül első helyre a helybeli Földeáki Lajos okleveles jegyzőt jelölték, akit közfelkiáltással választottak meg a posztra. Ratkay Dániel segédjegyzőt 1939 júniusában megválasztották Püspöklele főjegyzőjévé, utóda Földeáki Lajos lett. Az ő helyét Töröcskei Aladár foglalta el.

1941. december 31-ével Tass Árpád főjegyző tizenkét évi szolgálat után nyugalomba vonult. Munkálkodását az 1942. január 31-i tisztújító közgyűlésen méltatták. Legfőbb érdeméért a haldokló Hangya szövetkezet életre keltését, a Stefánia védőintézet megalapítását, a három artézi kút fúrását és az Óföldeák–Földeák közötti kövesút, valamint a kultúrház megépítését ismerték el jegyzőkönyvi megörökítéssel.

A vezetőjegyzői állásra hárman jelentkeztek. Mindhármukat jelölte a főszolgabíró. Közülük egyhangúlag Ratkay Dániel püspöklelei vezetőjegyzőt

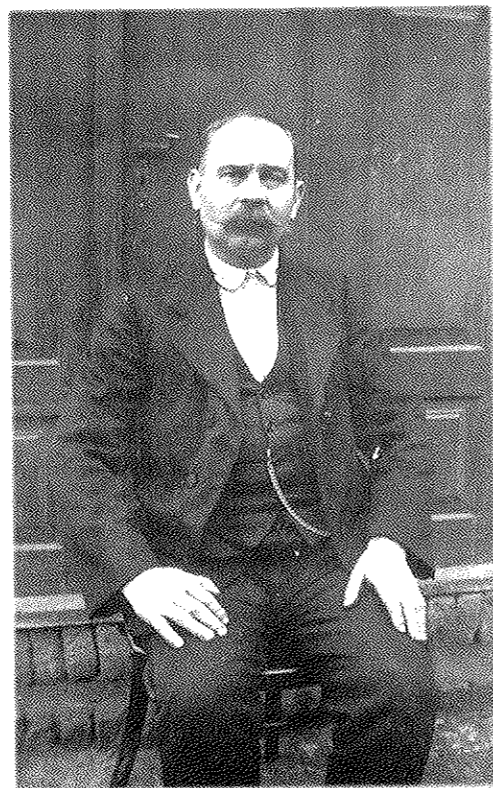
Tass Árpád főjegyző

választották meg. Az utolsó tisztújításra már a háború idején került sor. 1944. április 3-án bíróvá Neparáczki Mihályt, törvénybíróvá pedig Ádók Istvánt választották.

A forradalmi, zűrzavaros idők és az idegen megszállás elmúltával a mindennapi élet lassan visszazökkent a régi kerékvágásba. A világháború harctereiről 572 földéaki katona tért vissza és szerelt le. 1920-ban többen az orosz hadifogságból érkeztek vissza szülőfalujukba.

A gazdasági helyzet rendkívül rossz képet mutatott. A sok ellátatlan család miatt szabályozni kellett a termény, elsősorban a búza beszolgáltatását. Gabonából a legkisebb meny-

*Bajusz Mihály földéaki bíró, aki évtizedekig viselte tisztségét
(József Attila Múzeum fotótára)*

nyiséget is csak engedéllyel lehetett kivinni a községből. 1920 végén 529 családnak volt kisebb, nagyobb adótartozása.

1923-ban jelentősen megnőtt a munkanélküliség. Közmunka sem nagyon adódott, kivéve az útépitést, bár oda csak mintegy nyolcvan-nyolcvanöt embert tudtak alkalmazni. Aratási és cséplési munkákra csak helyi munkaerőt lehetett felfogadni. Az aratógéppel történő aratást tilalmazták. Földeák költségvetésének alakulásán jól nyomon követhető a pénz nagyfokú inflálódása. 1913-ban 61 823, 1922-ben 37 743, és 1924-ben már 171 836 koronát fordítottak a község szükségleteire.

Az 1925–1926-os év telén sok család teljesen gabona nélkül maradt, különösen a több gyermekesek szenvedtek a hiány miatt. A képviselő-testületi ülésen elhatározták, hogy munkaalkalom teremtésére kétszázalékos községi pótdót vetnek ki. Téli ínségmunkaként, a befolyt adóból 1194 pengő a közdülő utak laposabb részeinek feltöltését, csatornák tisztítását

*Bajusz Mihály családja az 1930-as években
(József Attila Múzeum fotótára)*

Aratás a 1920-as évek végén

és az óföldeáki út munkáit tervezték úgy, hogy a munkabért természetben, élelmiszerben, húsban, illetve rozslisztben kívánták kifizetni. A megye szintén segített. A téli ínségmunkák során a földeáki ínségmunkások a magyarcsanádi töltés erősítő munkálatainál nyertek alkalmazást, hetenkénti váltással. Két év múlva ugyancsak a májusi fagy és az aratás előtti hőség miatt a termés annyira gyenge lett, hogy újólág ínségmunkáért kellett folyamodni a vármegyéhez.

A földbirtokreform végrehajtása Földeákon 1927-ben fejeződött be. Októberben birtokba is adták a szántóföldeket és a házhelyeket. Hat év munkájának eredményeként a testületeknek és az egyházaknak kiosztott földterületen kívül 320-an jutottak kisebb-nagyobb birtokhoz. A reform során, 1925 őszén 113, 1926 tavaszán 17 és 1927. október havában 61 házhelyet osztottak ki. A régebben kiosztott házhelyekre minden állami támogatás nélkül épült fel 42 ház. 1928-ban már az országos falusi kislakásépítési kölcsönből újabb harminc ház épült fel. A földosztás során 42 hadirokkant kapott 78 katasztrális, huszonöt hadiözvegy 38 katasztrális, 97 föld nélküli munkás 93 katasztrális, tizenegy törpebirtokos 12 katasztrális, tizenhárom iparos és közalkalmazott kilenc katasztrális, 123 kisbérlő és napszámos 127 katasztrális, kilenc továbbszolgáló katona 27 katasztrális, a vitézi szék 51 katasztrális, a földeáki református egyház nyolc katasztrális, és végül az állami csemetekert tíz katasztrális hold szántóföldet.

*Ároképítés ínségmunkában az 1930-as évek elején
(József Attila Múzeum fotótára)*

*A Nyugati sor árkolása az 1930-as években
(József Attila Múzeum fotótára)*

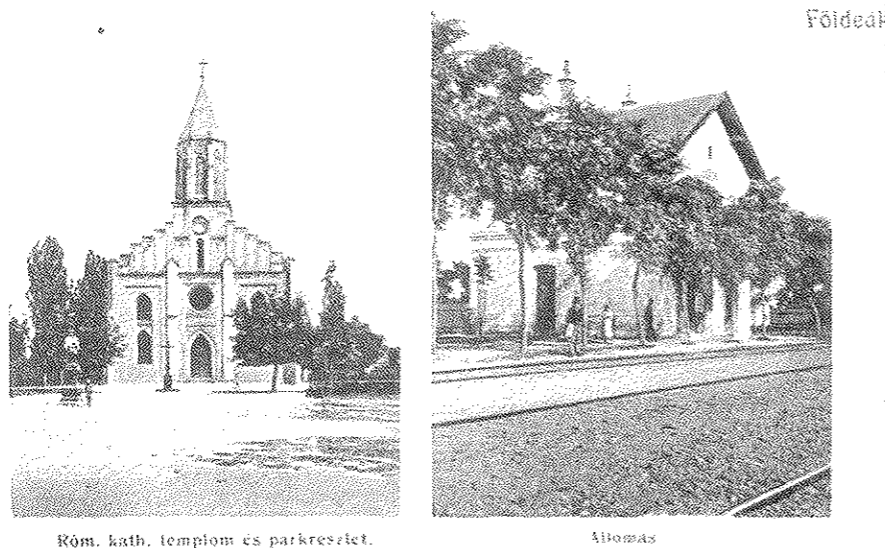
A kiosztott házhelyekkel és a szántóterületekkel nem tudtak minden igényt kielégíteni. Tass Árpád községi jegyző jelentésében arról panaszkodott, hogy „a munkásosztály részéről valóságos ostromnak vagyok kitéve a további házépítések fogantatásának irányában előterjesztett kérelmekkel”. Az igényjogosultak közül többen az előzetes eljárási költséget sem tudták fizetni, ezért földigényüktől elestek.

Földeák község 1917 februárjában, közgyűlési határozat alapján 335 kishold szántóföldet vásárolt 390 000 koronáért. Ebből, 1920 augusztusában nyolcvanöt holdat kénytelen volt eladni, de így az előző években építkezési és vasúti részvényekre felvett jelzálogos tartozásaitól megszabadult. A megmaradt szántóból 1927-re negyven holdat legelővé alakított át, és hat éven belül a fennmaradó részt is alkalmassá kívánta tenni állattenyésztésre. A község az 1930-as években az úgynevezett falu melletti részen húsz, míg Dinnyeszegháton nyolcvannyolc hold szántóföldet hasznosított bérlet formájában. Nyilvános árverésen kisholdanként háromszáz-háromszázötven kilogramm búza árért három évre lehetett földbérletet szerezni, de 1935-ben Dinnyeszeghátat feles művelésbe adták ki.

Földeák község közgyűlése 1929. április 18-án rendkívüli közgyűlésen foglalkozott a házhelyek kiosztása után keletkezett új utcák névadásával.

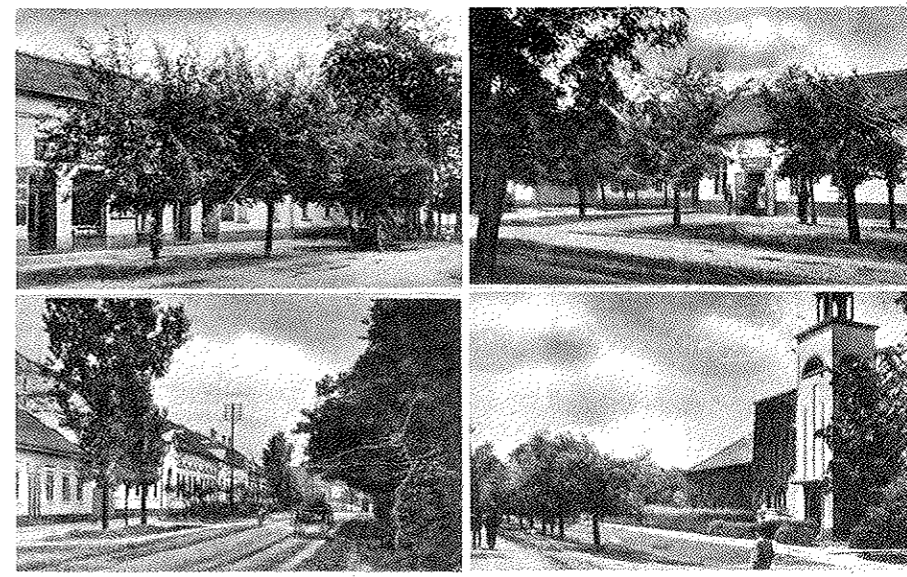
A főjegyző előterjesztésére a testület egyhangúlag a következő elnevezéseket fogadta el: Érmellék sor, Vágóhídi sor, Lövölde utca, Horváth sor, Vásárhelyi utca, Északi sor utca, Mátyás király utca, Návay Tamás utca,

Földeáki képeslap az 1930-as évekből

Róm. kath. templom és parkresztlet.

Állomás

Képeslap Földeákról az 1930-as évek második feléből

Pacsirta utca, Nagyatádi sor, Návay Lajos utca, Báró Eötvös utca, Vasút sor, Karabukai utca, Oltványi Pál utca, Horthy Miklós utca és Rákóczi utca.

Utcanévváltozásra újól az 1938-as országos Szent István-ünnepek tiszteletére került sor. Ekkor a Kereszt utcának a római katolikus parókiától a malomig terjedő szakaszát Szent István utcának, míg az ezen utca folytatását képező új utcát Szent Imre utcának nevezték el. A képviselő-testület 1942 júliusában egyhangú határozatával, Szent Gellért vértanú, első csanádi püspök emlékének megörökítésére a Csonka utca nevét Szent Gellért utcára változtatta. Még a háború végéig két névadásra, illetve változtatásra került sor. 1943. május 8-án a szegedi V. csendőrkerület parancsnoka íratban kérte, hogy egy helybeli csendőr vértanúról így emlékezzen meg a falu. A közgyűlés egyhangúlag a világháborúban hősi halált halt Simon Istvánról nevezte el az addigi Malom utcát, hivatkozva arra, hogy a névadó hozzátartozói főleg ott laktak. 1944. április 27-én az akkori szenttéavatás tiszteletére a Halom utcát Szent Margit utcává, míg a Zöld ág utcát Szent Erzsébet utcára változtatták.

Földeák villamosításának terve már 1922 májusában felmerült. Közgyűlési határozat alapján felmérést végeztek a lakosság körében, háromszázötven család kérte a villany bevezetését. A vállalkozó Villamos Részvénytársaság a hálózatot nyolcszáz mázsa búzáért építette volna ki. A munkálatok elkezdésére azonban csak 1929-ben került sor. Villamosítási bizottságot hoztak

létre, melynek élén Návay László elnökölt. A bizottság tagja volt Bajusz Mihály, Tass Árpád és vitéz Sípos Sándor.

A lakosság ellátása jó ivóvízzel mindig fontos és nélkülözhetetlen feladatát jelentette a képviselő-testületnek. A századfordulón a község határában negyvenkét ásott kút szolgált. A Szent László téri első artézi kutat 1895-ben fúrták.

1928-ban név szerinti szavazással egyhangúan elfogadta a képviselő-testület Sípos Mátyás és társainak felajánlását, amit a csendőrlaktanya előtti sorban egy második artézi kút fúrására negyvenhat mázsa búza átengedésével tettek. (A meglévő percenként már csak mintegy húsz liter vizet adott.) A munkálatok elvégzésével a legjobb ajánlatot tevő Insperger Pál földéaki lakost bízták meg úgy, hogy 216 méter mély kutat kellett fúrnia méterenként tizenegy pengős költségért, és neki kellett az összes anyagot beszereznie, valamint a munkaerőt adni.

Egy év múlva rendkívüli testületi ülésen elhatározták, hogy az első kutat felújítják, mert vízhozama nem egészen egy év alatt jelentősen tovább csökkent. A munkálatokat ugyancsak Insperger Pál végezte. 1935-ben a vásártér környékén lakók ezer pengőt ajánlottak fel egy ottani kút fúrására, azzal a feltétellel, hogy annak még az évben el kell készülnie. A felajánlott összeg mellé a belügyminisztérium még kétezer pengőt adott. A jelentkezők közül ismét Insperger Pál tette a legjobb ajánlatot. Vállalta, hogy 230 méter mély kutat készít folyóméterenként tizenhárom pengőért.

Óföldéakon is nagy gondot jelentett a jó artézi kút hiánya. 1939-ben az Országos Közegészségügyi Intézet vállalta egy kútfúrás költségeit úgy, hogy ahhoz az óföldéakiaknak hatszáz pengővel kellett hozzájárulniuk. Ezt a következőképp osztották meg: a természetbeni fuvarokat Návay György vállalta, az óföldéaki lakosok és a község kétszázötven-kétszázötven pengőt fizetettek. Az új kút őszre már elkészült. Az elfolyó vizet az iskola udvarán és a kerten keresztül vezették el részben burkolt, részben nyílt csatornán.

Az 1930-as években hozzákezdtek a község belterületének csatornázásához és az átereszek megépítéséhez. Általában egyidejűleg negyven ember dolgozott tíznapenkénti váltásban. A munkabért részben készpénzben, részben terményben fizették ki.

A folyamatos munkálatok ellenére, a vizes esztendők miatt, az 1942-es évben majdnem megismétlődött a közel száz évvel korábbi tragédia. Március 9-én délben félrevert harangok figyelmeztették a lakosokat a közelgő veszélyre. Akkor már harmadik esztendeje károsította a község területét a növekvő talajvíz, most Békés megye területéről fenyegette a falut. A Békéssámson község alatt felgyülemlett és a Szárazér gátjával visszatartott hatalmas víztömeget a gátnak átvágásával 1942. március 8-án szabadon

Földeák.

A községháza és az iskola képeslapon, az 1930-as évekből

bocsátották, az ár Hódmezővásárhely és Makó határán keresztül rohant Földeák felé.

A karabukai és a rosszvízi tanyadúló makói határszélén már március 9-én reggel hozzáfogott a községből kirendelt közérő a gátépítéshez. Ezen a napon délelőtt tizenegy órakor a Szárazér folyóvá dagadva kilépett medréből, és a községet előntéssel fenyegette. A harangfélreveréssel figyelmeztetett lakosság azonnal hozzáfogott a Szárazér község felőli partján a töltésemeléshez, és ekkor még sikerült megfékezni a vizet. A Szárazér áradása tizenkét-tizenhárom óra között tetőzött, amikor a Sámsoni útra vezető híd fölött már átsaptak a hullámok. A vízáradás a makói határrész, továbbá Hódmezővásárhely felől a Szárazéri tanyák és Gajdos-, valamint a Kis-

sík-dűlő részén ömlött a község területére, míg Gajdos- és Kissík-dűlők területén a Szárazér vize is kilépett a medréből, és a határban terült szét.

Az előjáróság által kirendelt közterő a makói határrészen, ezenkívül még Karabukán és a Szárazér partján összesen 4300 méter hosszú gátat emelt, ennek ellenére a község határából március 11-én kilencezer, március 14-én pedig már 9500 katasztrális hold állott víz alatt. Az árvíztől legtöbbit a Szárazéri tanya, a Gajdos, Kissík, Nagysík, Eb ásta, Vörösnádhát, Kődmönös, Helységgrétje, Kéthalom, Ágoston-, Ürmös- és Rossvízi tanya határrészek szenvedtek, de nem maradt mentes egyetlen dűlő sem. Az árvíz rendkívül lassan húzódott le a Tisza igen magas vízállása miatt, és még május 21-én is 6624 katasztrális hold állott víz alatt bemunkálatlanul. Majd csak augusztusban szabadulnak fel a területek, utoljára a Kissík-, Nagysík- és Vörösnádhát-dűlő, ahol májusban még két méter magas víz állott.

A község belterülete szintén szenvedett az ártól, ahol a Nagyatádi sori és Karabukai új telep házai vízben állottak, de az egész falu területén a Fő tér közvetlen környékét kivéve a talajvíz, a kutak vize a talajszinttel egyenlően állt, sőt a legtöbb helyen az alacsonyabb kerteket és udvarokat is elöntötte. A többnyire szigetelés nélkül épült házak igen megsínylették ezt az állapotot.

A belterületen 58 lakóház és 91 egyéb épület dőlt össze, a külterületen pedig 55 tanyai lakóház és 84 egyéb épület vált romossá. Ezenkívül a bel-

Belvíz a tanyák között (1942)

A gajdosi vasúti híd 1942-ben

területen súlyosan megrongálódott 672 lakóház és 255 egyéb épület, a külterületen pedig 121 tanyai lakóház és 170 egyéb épület. A fentiek csak a súlyos esetek, gyakorlatilag nem volt olyan épület a faluban, amely ne sínylette volna meg a katasztrófát, s ne szorult volna tatarozásra, aláfalazásra, szigetelésre. A középületek közül súlyos károkat szenvedett a templom, a tornya és a falai megsüllyedtek. Az összedőlés veszélye miatt hónapokon keresztül hatóságilag bezárattott. Megsérült a jegyző, az óvoda, a harangozó lakás és a leányiskola épülete. Közülük a jegyzői lakást javítással helyrehozták, a leányiskolát és a harangozó lakását azonban le kellett bontani. Összedőlt otthonaikból 129 családot kellett kiköltöztetni.

A nagyobb veszély elkerülése végett az előjáróság a belterület víztelenítésével próbálkozott, amit előbb a Szárazér rendkívül magas vízállása miatt szivattyúzással kívánt elérni, ám a kísérlet nem vezetett megnyugtató eredményre, csak ideiglenes részeredményt hozott a magas költségek ellenére. Végző megoldásként az árvédelmi kormánybiztostól kértek és kaptak engedélyt csatorna építésére. A Nagyatádi sori új telep vizét a vasúttöltés kimélyített árkában közterő bevonásával a Gajdosi csárdai vasúti híd mellett vezették le a Szárazérbe, a község délkeleti részének vizét pedig a Hosszú utcai ároknak kibővítésével létesített csatorna segítségével a Lövölde mellett ugyancsak oda. Mindkét megoldás rendkívül gyors eredményt hozott, és pár nap alatt teljesen víztelenítette a község belterületét.

A belterület elöntésével az ott tárolt takarmány tönkrement, így a jószágállomány jórészt élelem nélkül maradt. A tulajdonosok állataik nagy részét áruba bocsátották, a megmaradt állomány etetése is nagy gondot jelentett a gazdáknak és az előljáróságnak. Az elöntött határrészekon csónakokkal és tutajokkal közlekedtek a falubeliek, így próbálták az elöntött takarmány-
nak legalább a vízből kiemelkedő részét jószágaik részére megmenteni.

A legközelebbi veszély elmúltával azonnal megkezdtek az újjáépítési és a javítási munkákat. Csanád megye alispánja meglátogatta a víztől sújtott Földeákat, és a látottak alapján minden téren hathatós segítséget ígért. Ennek első eredménye az volt, hogy a közerőre kirendelt árvízkárosult lakosság munkáját megtérítették. A házak felépítésére és helyrehozatalára a rászorultaknak azonnal kölcsönt adtak, melynek során 76 300 pengőt házépítésre, 66 000 pengőt pedig házjavításra utaltak ki kedvezményes hosszú lejáratú kamatmentes kölcsön formájában. Rövidesen huszonhét ház épült fel, ötvennégyet pedig aláfalazással és szigeteléssel hoztak rendbe.

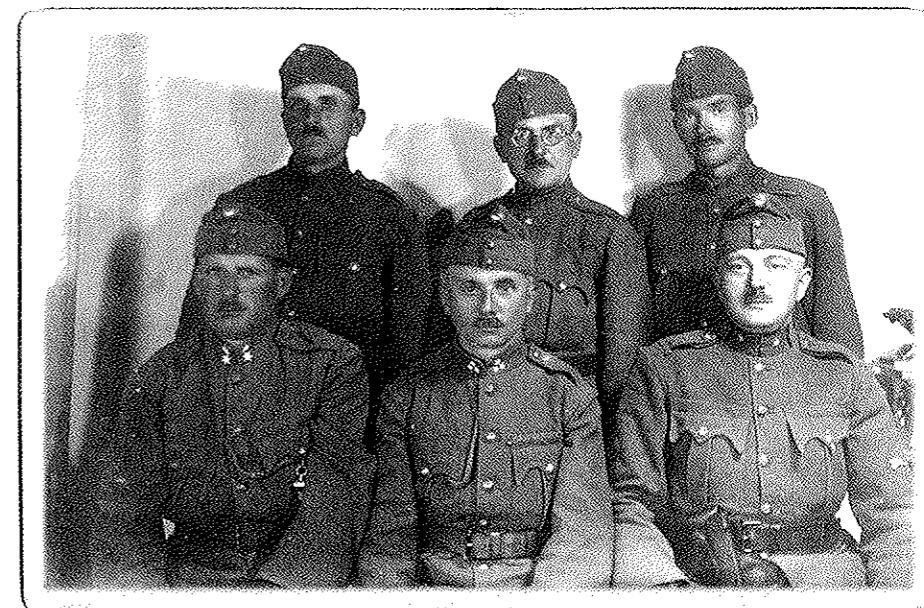
Az alispán segítségével a helybeli cserépegető fokozni tudta termelését. Felkérésére a vidéki gyárak 1942-ben százhuszezer téglát bocsátottak az igénylők rendelkezésére. A takarmányhiányban szenvedő állatállomány etetésére nagymennyiségű korpát és tengerit, az árvízkárt szenvedett földek bevetésére pedig árpát, zabot és vetőmagot utaltak ki, és így a víz lehúzó-
dása után májusban, júniusban és júliusban nagyobb területeket lehetett újra a mezőgazdaság szolgálatába állítani. Szerencsére a hosszú őszy folyamán még a júniusban vetett kukorica beérett. A vízzel borított területek dús gyékénytermését betakarították, feldolgozták.

Az árvízkárt szenvedett földek tulajdonosai holdanként tíz pengős szántási segélyben részesültek. A szegényebb károsultak kedvezményes áron ruhaanyagot vásárolhattak. Kállay Miklósné a miniszterelnök felesége segélyakciót szervezett, melynek során „227 pár cipőt, 1100 méter tenisz flanel, 85 méter barchend, 292 méter ruha flanel, 57 méter festő, ötven méter sifon, száz darab fejkendő, 140 darab férfiing és harminc méter molinó pamut szövetet” osztott szét az előljáróság.

Új rend jön, s újjászületik a régi

Vasárnap, 1944. szeptember 17. A második világháború vihara félelmetesen közeleg. Egész nap, szinte szakadatlanul hallatszik az ágyúzás (aradi harcok). Szeptember 22-én délután fél hatkor parancs jön, hogy a férfiak 18-tól 50-ig vonuljanak a tápéi komphoz, hol további parancsot fognak kapni. A férfiak 23-án reggel 6-kor elhagyják a falut. Az itthon maradottak siránkozását és lelkiállapotát elképzelhetjük” – Heltér László óföldreáki lelkes sorait idéztük a Historia domusból. Az első orosz katonák szeptember 24-én délután jelentek meg a községben, de rövid idő múlva el is távoztak. Szeptember 26-án és 27-én folytak véres csatározások a falu birtoklásáért. Szeptember 27-én a délutáni órákra megtörtént a község teljes megszállása, de a települést 28-án az oroszok kénytelenek voltak feladni. Végül Makó elfoglalása után Földeákat és Óföldreákat október 7-én kora délután érte el a 795. szovjet lövészezred. A község körüli harcokban huszonöt magyar és tizenöt orosz katona vesztette életét.

*Második világháborús földéaki katonák.
Középen áll Szakács Mihály, jobb szélén Fodor István ül
(József Attila Múzeum fotótára)*

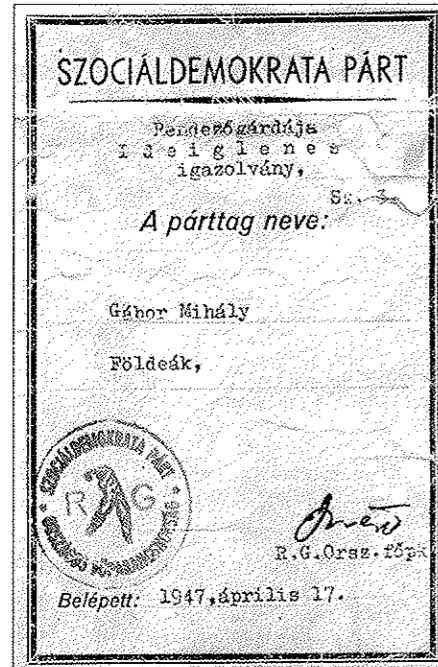

A Vörös Hadsereg bevonulása után a községben előbb polgárőrséget, majd rendőrséget alakítottak a közbiztonság védelmére. A százhusz polgárőr 1945. január 7-ig működött, ezután tizenegy felfegyverzett rendőr teljesített a faluban szolgálatot Bakacsi Ferenc vezetésével. Valamennyi rendőr tagja volt a kommunista pártnak, így utasításokat nem csak a makói rendőrségtől kaptak.

Már 1944 novemberében megalakult a kommunista párt helyi szervezete Bajusz József 1919-es direktóriumai elnök vezetésével, majd nem sokkal később a kisgazdapárt és a nemzeti parasztpárt helyi szervezete. A községben 1946-ban bontott zászlót a szociáldemokrata párt. Földeáki Lajos főjegyző-helyettes 1945. január 10-én jelentette a megyei nemzeti bizottságnak, hogy Földeákon megszületett a pártok delegáltjaiból a helyi nemzeti bizottság, amelynek tagjai: Rajki Márton elnök, Bernáth József, Bajusz László, Szabó István, Szakács Mihály, dr. Antal Mihály, Horváth László és Horváth Pál.

Egy 1945-ös kimutatás szerint a község lakosságától az orosz alakulatok ellenérték nélkül vittek el 173 szarvasmarhát, 464 lovat, 809 sertést, 759 juhot, 8634 baromfit, 31436 tojást, 3920 mázsa gabonát, 2550 kiló szalonnát, 285 kocsit, 225 órát, 52 kerékpárt, összesen több mint 106 millió pengő értékben. Vecserko kapitány ezen felül rekvirált 735 ezer pengő értékű „hadiszákmányt”.

*A Szociáldemokrata Párt
igazolványa 1947-ből*

A 14/1945. ME. számú rendelet intézkedett a közigazgatás ideiglenes rendezéséről. A rendelet a községi nemzeti bizottságok kötelességévé tette, hogy alakítsák újjá az önkormányzati testületeket oly módon, hogy abban minden demokratikus párt és szakszervezet képviselést nyerjen. A megüresedett községi tisztviselői állásokat ideiglenes választással töltötték be.

1945. március 22-én tartották Földeákon a képviselő-testület alakuló ülését. Rajki Márton mint a nemzeti bizottság elnöke bemutatta a községi nemzeti bizottság által újjáalakított községi testületi tagok negyvenkilenc fős névjegyzékét. Ezután a grémiumot megalakultnak

mondták ki, és létrehozták az árvédelmi, termelési, szarvasmarha-beszerzési, hadisegélyezési és a mezőgazdasági bizottságokat, valamint egy ötfős igazoló választmányt. A testület még az ülés keretében elhatározta, hogy a községi nagyvendéglőt átadja a Demokratikus Ifjúsági Szövetség használatába.

1945 júniusában ezerszáz kataszteri hold szántóterület hevert megmunkálatlanul, egyrészt mert az igerőt a kapálás és az aratás kötötte le, másrészt mert az oroszok részére terményszállításokat kellett teljesíteni. A földreform során 2082 kataszteri hold földet koboztak el nyolc személytől, zömében a Návay család tagjaitól. Megváltás alá 1575 hold ingatlant vontak. A földigénylők részére, az elkobzási és megváltási eljárás után 3106 kataszteri hold földet osztottak ki.

A következő években az időjárás nem kedvezett a mezőgazdaságnak. Hol a visszatérő fagyok, hol az aszály pusztította a vetéseket. 1949 áprilisában száz hold búzavetést ki kellett szántani, és mintegy nyolcszáz hold negyvenötven százalékos kárt szenvedett. Májusban annyira elszaporodtak a vetési molypille hernyói, hogy irtásukra az iskola négy felső osztályát kellett kirendelni. A munkanélküliség is nőtt. Egy, az alispánnak írt főjegyzői jelentés számukat 1949-ben már négyszáz családfenntartóban jelölte meg. Év végén összeírták a községben élő „kulákokat”, negyvenkilenc földeáki és egy óföldeáki gazdát. Közülük a legkisebb földterületet, tizenöt kataszteri holdat Neparáczi József birtokolta, a legtöbbet, hatvan holdat, Széll Ferenc, aki egyébként mintegy a kétharmadát, negyvenhárom felajánlotta a köznek.

1946. április 17-én a nemzeti bizottság ülésén, hivatkozva a korábbi „népítéletekre” döntöttek a köztisztviselői állások csökkentéséről. Elsősorban politikai megfontolások alapján bocsátottak el tisztviselőket, aminek az lett a következménye, hogy a megmaradtak nem tudták elvégezni a rájuk háruló sürgős munkákat, egyre több ügy elintézetlen maradt. Ezért már április hónapban kérték az alispánt, hogy öt fő kisegítő alkalmazását engedélyezze. Mindennek ellenére júliusban tizenegy tisztviselőnek szüntették meg a munkaviszonyát.

Földeák - I. munkacsoport nyilvántartó.
171. szám/M. ny. 1947.
Közmunka igazolvány
az 1947. évről
Gábor Mihály Roxália
részére, aki született Földeák
-n, 1912. évben foglalkozása t
lakása: Földeák 821

Közmunkakötelezettségének
a) természetbeni munkatejesítéssel, b) rendszeres munkaközpontban természetbeni teljesített munkával, c) váltásfizetéssel tesz eleget, illetve d) a közmunka teljesítése alól
1947. év dec. hó 21. napján mentes.
e) Közmunka teljesítése alól állandóan mentes.

Katay
munkacsoport nyilvántartó.

1947. évi. dec. hó 21. napján a munka megkezdésekor a munkavezetőnek át kell adni, aki azt a nyilvántartó részéről továbbítja jegyzék kíséretében. A nyilvántartó az U. 22. § (2) bezt. értelmében jár el.

Közmunka igazolvány (1947)

A község képviselő-testülete 1947-ben bizottságot hozott létre azzal a céllal, hogy felülvizsgálja „azon utcák neveit, melyek a mai kornak meg nem felelők vagy elavultak”. A bizottság 1948. évi első közgyűlésén számolt be munkájáról, és negyvenkét pontban foglalta össze javaslatát. A „kor szellemének” megfelelően lett Földeákon Dózsa György, Táncsics Mihály, Somogyi Béla, Bacsó Béla, Áchim András, Budai Nagy Antal és Vásárhelyi Kálmán utca. A határozat ellen a kisgazdapárti dr. Antal Mihály és társai nyújtottak be fellebbezést, hivatkozva arra, hogy több olyan közterület nevét változtatták meg „amelyek lokális jellegűknél fogva” voltak fontosak: „irány megjelölésére utalnak... másrészt a testület megváltoztatott oly utca- neveket, Szent Imre, Eötvös, Oltványi Pál stb., amelyeknek megváltoztatása a demokratikus szellem szempontjából sem indokolt”. Csanád vármegye törvényhatósági bizottsága a protestálók érveit csak részben fogadta el, a községi testület döntését jórészt változatlanul hagyta.

Az 1949-es év eseményeiről képet kaphatunk a földeáki előjárásnak a járási főjegyzőhöz intézett bizalmas jelentéséből. Az előre megadott és a korra jellemző szempontok alapján beszámoltak arról, hogy megalakult a népfrentbizottság, amit a község lakossága még kellően nem ismer. Ellenzéki politikai pártok nem működnek a faluban, és nem tapasztalnak demokráciaellenes jelenséget. A kulákság passzív magatartást tanúsít. Külön kitértek arra, hogy a papság még mindig nem szüntette be az istentiszteleteket, de a családlátogatást igen. A gazdaság helyzetét nem találták megfelelőnek, főleg az időjárás okozta gondok miatt. Nagy volt a fagykár és az aszály, ami érzékenyen sújtotta a gazdákat. Megoldatlan problémát jelentett a tenyészállatok hiánya.

1950. október 22-én tartották országsszerte a tanácsválasztásokat. Földeákon az országos eredményt is (96,9 és 97,8 százalék) meghaladó volt a megjelentek és az érvényes szavazatok száma. Ezzel az aktussal Magyarországon megszűnt az autonóm közigazgatási rendszer. Átírták a régi törvényhatóságok a vármegyék neveit vagy megszüntették azokat, mint Csanádet, elcsatoltak vagy hozzácsatoltak területeket.

Földeákból kiszakadt az önálló Óföldeák.

Az október 27-én megalakult földeáki tanács első elnöke, Göller György népfrentelnök javaslatára, a munkásmozgalmi múlttal rendelkező Bodócsi Györgyné lett, aki csak tíz hónapig töltötte be ezt a tisztséget. (E poszton utódai voltak: Kővágó József, Rácz István, Gyenge János, Kurunczi Mihály, Kurunczi József, Tóth József, Kurunczi József, Berényi Ferenc, majd Wéber Mátyás, aki később a szabadon választott önkormányzat első polgármestere lett, őt követte a jelenlegi polgármester, Vass Imre.) Elnökhelyettesé Tóth Józsefet, a végrehajtó bizottság titkárává pedig Széll Istvánt vá-

lasztották. (Fekete Istvánné, Tóth Erzsébet, Gallyas István, Marosán József, Nagy János, Mosonyi Miklós, Avar Tibor, majd végül Wéberné Bandur Rozália utódai e poszton.)

A központi akarat feltétlen érvényesítése érdekében megalakították a különböző bizottságokat. Az ötvenes évek egyik „legfontosabb” bizottsága a begyűjtéssel és a beszállítással foglalkozott. Elsorolni is nehéz lenne, hogy milyen módszerekkel próbáltak eleget tenni a központi hatóságok elvárásának. Különös figyelmet fordítottak a kulákokra, akiket a beszállítás elmaradásáért általában feljelentettek, aztán büntettek, jobb esetben „csak” internáltak. A bizottság havi bon-
tásban, statisztikákban számolt be a teljesítésről.

A termelési bizottság feladatköre szintén súlyos kérdéseket foglalt magába. Fő intézkedési területének a szövetkezetesítés ügyének állása számított, de a kulákokra szintén nagy gondot fordított. Figyelme a szántástól, vetéstől a betakarításig minden munkafolyamatra kiterjedt.

Korabeli híradások szerint olyan nem volt, amibe nem tudott beleszólni. Földeákon az ötvenhét dolgozó kulák közül hetente legalább kettőt-hármat valami ok miatt feljelentettek, kérve a rendőrségi felelősségre vonást, internálást. Az adó- és pénzügyi bizottság állandó ellenőrzésére szintén számíthattak a módosabb gazdák. Sűrűn előfordult, hogy végrehajtók túrták fel a szalma- és a csutkakúpokat, és vitték el a karácsonyi vágásra szánt, hónapokig nevelgetett malackát. Kevés terményt tudtak úgy piacra vinni, hogy a végrehajtók előbb ne kurtították volna meg a készletet. Árverés nem fordult elő, de annál inkább foglaltak állatokat, terményt, és szokás volt a gazdasági eszközök eladásának „önkéntes” felajánlása a bimbózdó szövetkezeteknek vagy az állami gazdaságoknak.

Az 1952-es év különös meglepetést tartogatott a földművesek számára. Nem volt elég a tavaszi növényekre kiható fagy, majd az aszály, ehhez járult tavasszal a Csongrád és Békés megyét elárasztó porkucac invázió. Mozgósítottak mindenkit, az iskolákból kivezényelték a diákokat, ipari munkásokat, a helyi földműveseket, akik a porból és a föld felszínét kapargatva

Nyilvántartás. szám: 400

megye: .....
város: .....
község: .....

TERMÉNYBEADÁSI LAP
1950-51.

Göller István
gazdálkodó neve

Lakása: .....
Lakása: .....
Lakása: .....

Szántó: .....
Kert: .....
Rét: .....
Összes kat. terület: .....
Összes kat. terület: .....
Összes kat. terület: .....

Termény	Terület		Mennyiség	
	ha	százalék	kg	kg/ha
Árpa	104	100		
Érték				
Összes				

Hivatkozás feljegyzések: .....

Terménybeadási lap (1947)

szedték edényekbe a kukacokat, hogy elégessék a férgek. Az addig ismeretlen jelenséget a pártaktivisták az imperialisták galád támadásának tulajdonították.

Az ötvenes évek első felében társadalmi munka igénybevételével befejeződött a község villamosítása. 1953-ban egy új kutat fúrtak százhuszezer forint költséggel. Ezekben az években kijavították az iskolai termeket, és felújították a belső felszereléseket. Megkezdődött a járdák építése. A tanács közel félmillió forintos költségvetésből gazdálkodott.

Az 1956. október 23-i eseményekről 26-án szerzett tudomást Földeák lakossága. A községi tanácsnál egymást érték a küldöttek. Már aznap este a pátházról, az iskoláról és a tanács épületéről eltávolították a vörös csillagot, és ledöntötték a főtéren álló szovjet emlékművet. Este Krasnevits István kisiparos mintegy százfős hallgatóság előtt beszédet mondott, és ismertette a dolgozók tizennégy pontos követelését, többek között követelte Mindszenty József érsek szabadon bocsátását, forradalmi bizottság alakítását és a beszolgáltatás azonnali megszüntetését. Az egyre növekvő tömeg, amely már megtöltötte a piacteret és a községháza környékét, hevesen követelte a községi párttitkár és a tanácsi vezetők azonnali távozását. Azok, félve az egyre hangosabb követelésektől és a már a tanácsháza ajtaját betörni készülőktől, az udvaron keresztül elmenekültek.

A nagygyűlés tagjai közfelkiáltással megválasztották az öttagú forradalmi bizottságot, amelynek elnöke Rácz István, titkára Gallyas István és tagjai

A községháza (Vass József felvétele)

Felvonuló kisiskolások 1960. május 1-jén

a község egykori három jegyzője, Földeáki Lajos, Bajusz Gyula és Szőke Károly lettek. Másnap a bizottságot tízfősre növelték. A következő napokban, húsz önkéntessel, fegyveres nemzetőrséget szerveztek, amely nagyrészt fiatalokból és diákokból állt. A nemzetőrséget a hódmezővásárhelyi katonai parancsnokság látta el fegyverrel.

Újraalakult a nemzeti parasztpárt, a kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt helyi szervezete. A Kossuth Termelőszövetkezet feloszlott, a Dózsa ugyan nem, de több tag kivált belőle.

A forradalom idején a községben atrocitásokra nem került sor. November után a tanács és a forradalmi bizottság 1957. január 9-ig együtt ülésezett, és közmegelegedésre irányította a települést. 1957 februárjában megkezdődött a megtorlás. Többeket megverték, bíróság elé állítottak. A ledöntött emlékművet a ledöntőknek, saját költségén, télen, fagyban, éjjel és nappal kellett újjáépíteniük.

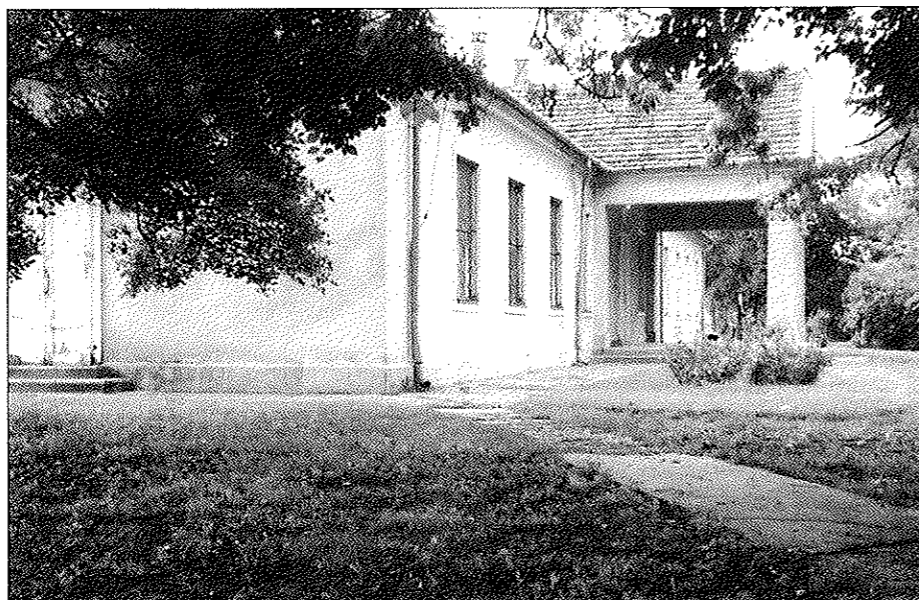
Az évtized végére ismét megalakultak, nem kevés meggyőzéssel és ráhatással, a termelőszövetkezetek. 1960. január 10-én rendkívüli ünnepi tanácsülésen a művelődési ház nagytermében jelentették be 537 érdeklődő és Fehér Lajos az MSZMP Politikai Bizottságának titkára jelenlétében, hogy Földeákot „szocialista termelőszövetkezeti községgé” nyilvánították.

Az 1960-as évek derekára, végére kiépült a törpevízmű-rendszer, új közvilágítási hálózat létesült, és 5737 négyzetméter összterületű portalanított

*Az 1989-ben átépített művelődési központ és könyvtár
(Vass József felvétele)*

*A Návay László féle kúria – ma kultúrház – Óföldreákon
(Vass József felvétele)*

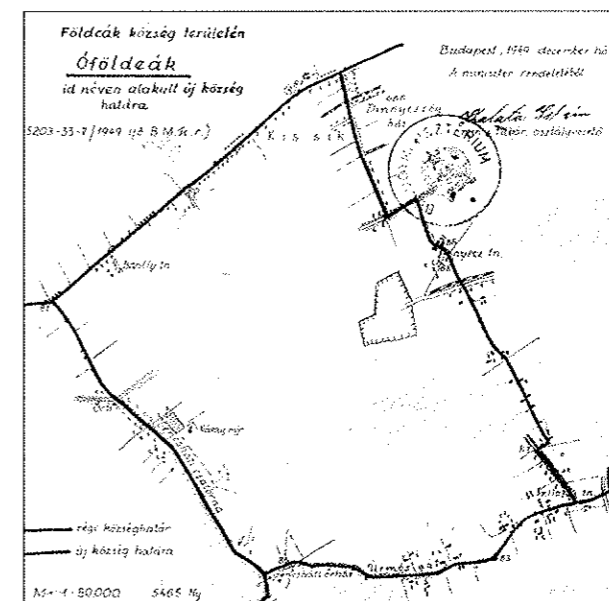
út készült. A községben a 32 fős vegyesipari szövetkezet mellett 32 kisiparos tevékenykedett. A kereskedelmi ellátásról beszerzési szövetkezet gondoskodott évi tizennyolc–húszmillió forintos forgalommal.

Az 1970-es évek elején újabb közigazgatási „reformokat” hajtottak végre országszerte. Földeákat és Óföldreákat 1971. március 28-án közös községgé egyesítették földeáki székhellyel. Az önállóságát veszített Óföldreákon csak egy kirendeltség működött, ahol az ügyintézők a hét bizonyos napjain fogadták az ügyfeleket. Ennek az állapotnak az 1990-ben megtartott választások vetettek véget, amikor a két település újra különvált, saját útját járva dolgozik céljai megvalósításán.

Az 1845–46-os áttelepülés után – ahogy erről már megemlékeztünk a település története XIX. századi eseményeinek taglalásakor – a régi Földeák helyén csak a Návayak kúriái, gazdasági épületek és néhány cselédlakás, valamint a jellegétől megfosztott és magtárrá átalakított templom árválkodott. Az új helyen letelepültek községét kezdetben Új-Földeáknak, az elhagyott falut pedig Ó-Földeáknak, majd Óföldreákpusztának nevezték. Népessége a XIX. század végére elérte a hatszáz főt. A XX. század közepéig Földeák szerves részét alkotta.

A Tanyai Tanács 1949 őszén Óföldreákat tanyaközponttá jelölte ki, majd a belügyminiszter önálló községgé nyilvánította. Döntéséhez hozzájárult az, hogy a tanyaközpont több alapintézménnyel rendelkezett: iskolával,

Határmegállapítás térképe (1949)

templommal, temetővel, szeretet házzal (a volt Návay György-féle kastély), kisebb kendergyárral, gépállomással, darálómalommal, magtárral, tejbegyűjtővel és földműves-szövetkezettel.

Ebben az időben a lélekszám 876, közülük 412-en külterületen laktak. A 237 lakóházból belterületen 113 állt. A lakosságból háromszáz személy keresőképes, köztük hat iparos, két kereskedő és négy értelmiségi foglalkozású, a többi pedig földműveléssel foglalkozott.

1949 szeptemberében megállapították a két községet elválasztó határvonalat. A földéaki 12 464 kataszteri hold összterületből az új község határaként 6082 holdat hasítottak ki, ahol a belterületen négy, míg a külterületen huszonöt artézi kút szolgáltatja az ivóvizet. Az új község területén százhuszonketten rendelkeztek ötholdas törpebirtokkal, harmincöten pedig huszonöt holdnál nagyobb földterülettel.

Óföldéakon 1950. október 27-én Bálint Pál népfront elnök javaslatára Kádár Józsefet tanácselnökké, Mátó Györgyöt helyettesévé, Domján Bálintot pedig végrehajtó bizottsági titkárrá választották. (A későbbi elnökök kronológiai sorrendben: idős Németh Andrásné, B. Berényi János, Rác Mihály, Kotormán Miklós és Avar Tibor. Végrehajtó bizottsági titkárként működött Fekete Istvánné, idős Németh Andrásné, Rác András, Lévai István, Gilinger István, Papp Sándor, Rác Mihály, Avar Tibor, B. Berényi János, Bakos Mihály és Avar Tibor.)

Óföldéaki utcarészlet (Vass József felvétele)

A Petőfi utca Óföldéakon (Vass József felvétele)

Az ötvenes évek első fele épp olyan itt, mint bárhol az országban. A módosabb gazdákat kuláknak nyilvánítják, megszervezik a termelőszövetkezeteket, a parasztokat megnyomorítják a beadási kötelezettségek. Az 1956-os

Képeslap napjaink Óföldéájáról (Vass József felvétele)

forradalom híre csak október 27-én érte el a községet. Megalakult a nemzeti bizottság harminckét fővel, amely azután magából egy ötfős testületet hozott létre. A választást másnap falugyűlésen hagyták jóvá. November 4-e után az ötös bizottság megszűnt. Munkástanács csak az állami gazdaság területén működött.

Az 1960-as években a keresőképes lakosság 53 százaléka a helyi termelőszövetkezetben, 27 százaléka az állami gazdaságban és húsz százaléka részben helyben, részben vidéken dolgozott. Munkanélkülit nem tartottak nyilván. 1966-ban a végrehajtó bizottságot átmenetileg szüneteltették, majd 1971. március 28-tól újra egyesítették a két községet. Az 1990-es választásokon Óföldeák lakossága ismét az önállóság mellett döntött. Polgármesterré választották Barlai Józsefet, aki korábban az előljárói posztot töltötte be.

Földeák és Óföldeák népessége

Földeák lakói számának alakulását két korszakra osztva mutatjuk be. Mint már többször említettük, az 1846. év hozta meg a nagy változás időpontját, amikor egy településből kettő lett. Az első időszak ismertetése ezzel az évvel zárul, míg a második a különvált falvak lélekszámának alakulását mutatja be – napjainkig.

Kezdetben a feudális összeírások nem tértek ki a földeáki népesség adatainak pontos rögzítésére, hiszen az adózás szempontjából elégségesnek látták a családfők számának dokumentálását. 1771-ig csak ilyen adatok állnak rendelkezésünkre, így a lélekszám alakulásának meghatározása becsléssel történhet. A történetírás elfogadott álláspontja szerint egy családfő átlagosan öttagú család eltartásáról gondoskodott. Ez a mi számításunk alapja is. A táblázat erre építve határozza meg a XVIII. század első felében Földeák népességét.

A falu lélekszáma a XVIII. század első felében

Év	1720	1730	1735	1740	1747	1756
Családfő	0	63	44	14	46	52
Összesen	0	315	220	70	230	260

Földeákon a mai napig úgy tartják, hogy a községet Návay György hívó szavára ide érkező, Hont és Nógrád megyei telepesek népesítették be. Először Borovszky Samu Csanád vármegye történetét feldolgozó munkájában találkozunk ezzel az elmélettel, amelyet később Oltványi Pál helyi plébános Földeákról írott kötetében és Bohdanecky Edvin a már idézett művében is átvett.

A kutatások nem támasztják alá ezt a feltételezést. Cáfolja az elméletet többek között az is, hogy Nádasdy László gróf, csanádi püspök 1727-ben, tehát a Návayak betelepülése előtt már hiánytalanul beszédet az egyházi tizedet a faluban. Az a legvalószínűbb, hogy az eredetileg Földeákról elmenekültek és utódaik költöztek vissza. Elősegítették a betelepülést a kamara által megszabott kedvező feltételek is: négy év adómentesség, ennek eltelté után az évente száz forintban megszabott adómegváltás.

Bonifacii Dominialis Taxa a Die ima Januarij
Anni 1730.

Comina Incolar.

Név	Őr	Ló	Ívben	Föld	Denyv
Jó Piro	6	3	27	50	
Tóth György	6	3	27	50	
Gyimesi János	6	3	27	50	
Tóth András	2	1	5	10	
Tóth István	6	3	27	50	
Kapus Mátás	2	1	5	10	
Kovács György	2	1	5	10	
Julák Márton	4	2	10	20	
Misvács György	1	1	5	10	
Hagy Ferenc	8	4	20	40	
Horvát János	2	1	5	10	
Dudas Terencez	2	1	5	10	
Juz István	6	3	27	50	
Jamally István	2	1	5	10	
Hagy János	6	3	27	50	
Vas István	8	4	20	40	
Henzek Pál	2	1	5	10	
Vereb György	2	1	5	10	
Forgács János	2	1	5	10	
Királi András	2	1	5	10	
Tony György	1	1	5	10	
Prokór Mihály	2	1	5	10	
Tóth János	2	1	5	10	
Albány János	2	1	5	10	

A. 65. 1730.

Jobbágyösszeírás 1730-ból

A Návay György által 1730-ban elrendelt összeírás szerint hatvanhárom családfő élt a faluban, ez körülbelül 315 lakost jelent. A következő tíz évben jelentősen – mintegy a negyedére – csökkent a családfők száma. Az ok? A községben 1732-ig nem élt földesúr. Amikor a Návayak megszerezték a birtokot, a lakosság megpróbált egyezsége lépni Györggyel, hogy ne költözzék oda, mert jól tudták: a helyben lakó uraság hatékonyabban ellenőrizheti jobbágyait, felmérheti anyagi helyzetüket, ennek alapján szabhatja meg adóterheiket. Az egyezés nem jött létre, Návay György a faluba költözött, a jobbágyok terhei megnövekedtek. Ennek hatására több család elhagyta Földeákat.

Második okként az 1735-ben kitört Péro-féle lázadás és a felkelés leverésében szerepet vállaló szerb határőrök zaklatása hozható fel. Az események hatására Földeákról negyvenhét család menekült el jószágaival együtt. (Csanád megye más településeiről is sokan – a megye lakosságának hetven százaléka – költöztek el a békésebbnek vélt temesi részekre.) A későbbi összeírásokból kitűnik, hogy az elmenekültek nem tértek vissza, de helyüket szinte azonnal új beköltözők foglalták el.

A harmadik, talán a legjelentősebb ok az, hogy 1737 és 1739 között három katasztrofális év sújtotta a falut. 1737-ben árvíz öntötte el a megyét, 1738–39-ben pestisjárvány pusztított. A „gugahalál”-nak nevezett csapás következtében 28 jobbágy hagyta árván családját, meghalt negyvenöt gyermek is. Az életben maradtak szétfutottak, így az 1740-ben végzett összeírás csak tizennégy családfőt talált a faluban, ez körülbelül hetven lakost jelentett.

Az utolsó nagy költözési hullám 1754-ben érte el Földeákat. Návay György zaklatása miatt mintegy negyven család távozott Makóra, Kanizsára, Csanádra. A falu lakosság száma csak a század második felében stabilizálódik, s jut azután el ötven év alatt a kétezzer közelébe. 1756-ig fokozatosan talált magára, lassan növekedett a lakosság száma, és nagyjából visszaállt az 1730–35 közötti időszak szintjére.

A falu népességének alakulása

Év	Lélekszám	Év	Lélekszám
1756	260	1814	2258
1771	962	1820	2277
1779	1114	1829	2098
1785	1387	1834	2052
1804	1709	1839	2191
1810	2248	1844	1980

Mint ahogy a táblázat adataiból kitűnik, az 1756-tól 1771-ig eltelt tizenöt év alatt a lakosság száma több mint a háromszorosára nőtt. Az 1771-es évre vonatkozó lélekösszeírás – most fellelt – megyei összesítője szerint Földeákon már 962 lakos élt. Ez az ugrásszerű növekedés nem magyarázható természetes szaporodással. Csakis az 1760-as években létrehozott kertésztelepek – szabóhalmi, mámahalmi, kéthalmi, szárazéri – indokolhatják a növekedést.

Az 1791–92-es dicális (rovásadó-) összeírás Földeák mellett már a telepek szerint tagolva veszi számba a kertészségek lakóinak vagyoni helyzetét. A lélekösszeírásokban viszont csak 1829-től válik szét a bel- és külterületi nyilvántartás. A község az 1771 és 1810 közötti időszakban nyerte el a XIX. század első felére jellemző lélekszámát.

Ha megfigyeljük 1810 és 1848 között a lakosság számarányának alakulását, azt láthatjuk, hogy az össznépeség ingadozása tíz százalékon belül marad. Kivétel az 1844-es év és az utána következő kettő, amikor ezt a tíz százalékot a csökkenés meghaladja. Pontos adat nem áll rendelkezésünkre, de valószínű, hogy ennek a jelenségnek a magyarázata három okra vezethető vissza. Egyrészt az 1840-es évekre jelentősen visszaesett a dohánytermesztés iránti igény – amellyel Csanád megyében elsősorban a kertészségekben foglalkoztak –, másrészt ebben az időszakban Kelet-Csanádban, valamint Arad és Békés megyében új településeket létesítettek, ahová a Földeákon munkát nem találó házatlan zsellérek átköltöztek. A Tisza és a Maros folyó 1840-es évek elején bekövetkezett rendkívüli áradásai szintén befolyásolhatták a lakosság számának alakulását, ugyanis a víz okozta állapotok miatt többen a végleges távozás mellett döntöttek.

A természetes népeség szám-változás mutatói a XIX. század első felében

Év	Születtek	Meghaltak	Év	Születtek	Meghaltak
1820	81	30	1834	84	39
1829	55	31	1839	78	49
1831	32	58	1844	71	46
1832	34	63			

A fenti táblázat mutatja meg az 1820 és 1848 között születettek és meghaltak számarányát. (Adatok hiányában a korábbi évekre ezt az elemzést nem tudjuk kiterjeszteni.) Egyértelműen kitűnik, hogy mindig magasabb a születettek száma, mint az elhalálozottaké. Ez alól kivétel 1831 és 1832, amikor országos kolerajárvány tört ki és pusztította a lakosságot. A kora-

beli viszonyok között megtett óvintézkedések – mérföldenként az utakon és a települések határában őrköt állítottak, minden községben megpróbáltak orvost állomásoztatni – ellenére sem tudták megakadályozni a járvány betörését, s ez indokolja a halálozási arány megugrását.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Földeák község 1848-ra megközelítőleg százharminc éves, e tekintetben nyomon követhető története alatt a lakosság száma mintegy a tízszeresére növekedett, és Csanád megye egyik meghatározó településévé vált.

Az áttelepülést követő időszakban a lakosság számarányának változása hasonló tendenciát mutatott Földeákon és Óföldeákon. Bizvást mondhatjuk, hogy demográfiai tekintetben ekkor – kisebb időbeli eltéréssel – a két község virágkorát élte.

A népeség szám alakulása 1850–1990 között

Év	Népeség	Év	Népeség
1850	2219	1930	5555
1857	2901	1941	5624
1869	2952	1949	5461
1880	3727	1960	4275
1890	4410	1970	3855
1900	4703	1980	3721
1910	5126	1990	3489
1920	5586		

A fenti táblázat adatai alapján a tipikus alföldi falu életének változása követhető nyomon a XIX. század második felében és a XX. század folyamán. Az 1850-es éveket követő száz évben Földeák lakóinak száma több mint a duplájára nőtt. Az új község létrejöttét követő évtized során ugrásszerűen emelkedett a lélekszám. A fejlődésnek indult Földeákon a jobb élet reménye több környékbeli településről idecsábította az embereket. A falu vezetői felismerték, hogy az iparosok betelepülésével erősödik a község gazdasági helyzete, emelkednek a helyi bevételek. Mivel a művelhető földek mennyiségét tovább növelni nem lehetett, a bevándorlók a kézművesek és kereskedők köréből kerültek ki. 1856 októberében Makóról Kovács József szabómester és Forsinger Antal fűszeres, Apátfalváról pedig Godó Tóth József takácsmester és Turfrik József kovácslegény kérte felvételét a település polgárai közé.

A betelepülés abban az időben nem ment egyszerűen. Ahhoz, hogy va-

laki földéaki lehessen, először meg kellett szereznie az eredeti lakóhelye szerinti előjáróság igazolását arról, hogy dolgos, becsületes, hitében erős embernek ismerték meg. Igazolnia kellett azt is, hogy itt lesz munkáltatója vagy rendelkezik az önálló vállalkozás indításához elegendő tőkével. Ezután, ha a tanácsülésen támogatták kérelmét, meghatározott összeg befizetésével, amely általában két forintot tett ki, felvették a falu lakói közé.

Mint ahogy az imént bemutatott táblázatból kitűnik, ez a kedvező folyamat az 1860-as években megtorpant. Oka lehetett egyrészt az 1863-ban bekövetkezett országos aszály. A földeken ekkor olyan kevés gabona termett, hogy kérdésessé vált: miként fogja a közösség a következő aratásig az emberek élelmezését és az állatok takarmányozását megoldani. 1864 tavaszára a helyzet annyira súlyossá vált, hogy az előjáróság határozatban tiltotta meg a további betelepedési engedélyek kiadását. Közrejátszott a tendencia megváltozásában az is, hogy a császári seregből leszerelt katonák házhelyet és földet követeltek maguknak, amit a község egy idő után nem tudott biztosítani.

A kor szokása szerint a besorozni kívánt katonák számát településenként fejkvótában szabta meg a felsőbb vezetés. Ha nem volt elég önkéntes jelentkező, a hadköteles fiatalok közül sorsolással választották ki, hogy kinek kell bevonulnia. Amennyiben a balszerencse valamelyik módos család tagját sújtotta, a szülők szerződést kötöttek egy vagyontalan ifjúval, aki gyakran nem is volt földéaki lakos, de mint ilyen vonult be katonának.

A szerződésben kikötötték, hogy az általában tízévi szolgálati idő letöltése alatt és után milyen juttatásokban részesül a katonaságot átvállaló. A nincstelenek számára szinte ez volt a felemelkedés egyetlen útja. Ha viszont a sorsolás szegény család sarját jelölte ki, akkor az illető az obsitlivel kiadása után még nyomorúságosabb helyzetbe került. Az általában valamilyen mértékben rokkant, már középkorú férfiaknak esélyük sem volt új életet kezdeni, családot alapítani, a falu koldusainak számát gyarapították. E tény tudatában 1863-ban a földéaki előjáróság tizennégy obsitosnak házhelyet és a községi földekből fejenként két hold szántót méretett ki. Ez volt az a precedens, amit nem lehetett megismételni, s így végül is az egyik okává vált a népességszám növekedése megtorpanásának.

A XIX. század harmadik harmadától a kommunista hatalomváltásig Földéák népességének gyarapodása töretlen. 1941-re az egészségügy fejlődésének, az életkörülmények javulásának köszönhetően a falu lakóinak száma már meghaladta az öt és fél ezret.

A második világháborút követően kezdődik és tart napjainkig a lakosok számának fogyása. A szinte kizárólag földműveléssel foglalkozó településen

demográfiai fordulatot hozott a técszesítés. A termelőszövetkezetek szervezése megváltoztatta a többség földhöz való viszonyát, az újonnan létrehozott iparteleppek hívó szavára a jobb életben reménykedő földéakiak közül sokan a városi életet választották. Az elmúlt ötven évben tapasztalható közel negyvenszázalékos csökkenéshez hozzájárult ugyan a családmodell átalakulása is. Ma már elenyésző azoknak az otthonoknak a száma, ahol két-tónél több gyermeket nevelnek, a születés-halálozás különbsége az utolsó két évtizedben folyamatosan negatív számot mutat. A tendenciát az átlagéletkor felső határának kitolódása és a földéaki lakosság fokozatos elörege-
dése erősíti.

Óföldéák népességszámának alakulása a fentebb említett folyamatokhoz hasonlóan ment végbe. Az 1846-os áttelepüléssel az ősközség lakóinak háromnegyedét elveszítette. A helyben maradtak életét nehezítette, hogy a falu önkormányzati és vallási vezető nélkül maradt, valamint az, hogy határát a gyenge gátak továbbra sem védték a Tisza és a Maros áradásaitól.

A népességszám alakulása Óföldéakon 1857–1920 között

Év	Népesség	Év	Népesség
1857	470	1930	1067
1869	378	1941	1236
1880	477	1949	939
1890	564	1960	936
1900	602	1970	760
1910	701	1980	616
1920	913	1990	534

A táblázat adataiból kitűnik, hogy az elvándorlás az 1860-as évekig folyamatos volt. Itt fekvő földjeik művelésére a Návayak egyre nehezebben tudtak munkásokat fogadni, ezért a XIX. század utolsó harmadától kezdve igyekeztek megkönnyíteni a betelepedni szándékozók helyzetét. E szándékuk végrehajtását előmozdította, hogy az 1880-as évek elejére a térségben megépültek a folyók vizét szabályozó töltések. Ebben az időszakban jött Óföldéákra többek között a Molnár, a Vass, és a Lóczi család, leszármazottaik ma is itt élnek.

Az 1900-as évek elején a Návayak további intézkedésekkel próbáltak új lakókat szerezni a községnek. 1913-ban kiépítették az Óföldéákat Földéákkal összekötő lóvontatású vasutat, majd 1914-ben, amikor Földéák megta-

gadta a megye által szorgalmazott munkáslakás-építési program végrehajtását, Návay László a saját birtokából negyven házhelyet méretett ki, és ezeket igen jutányos áron hirdette meg vételre.

A fenti adatokból jól látszik, hogy a hatás nem maradt el, 1910 és 1920 között a lakosság száma mintegy harminc százalékkal nőtt.

A második világháborút követő társadalmi és gazdasági átalakulás Óföldreákon még nagyobb népességcsökkenéshez vezetett, mint Földeákon. Az 1941-ben összeírt lakosok számához képest 1990-re közel hatvanszázalékos visszaesésnek lehetünk tanúi. Ha ez a csökkenés ebben az iramban folytatódik, nem nehéz megjósolni, hogy néhány évtizeden belül a község akár el is néptelenedhet.

Élet a szegénység árnyékában

AXIX. század második feléig Földeákon szervezett egészségügyről nem lehet beszélni, az életnek ez egyik olyan területe, amelyet a tudomány a legnehezebben hódított el a babonák világától. A fejlett orvostudomány vívmányainak kötelező bevezetéséig csak az imádságok, a népi gyógymódok, a gyógyítók és a javasasszonyok nyújtottak némi segítséget a rászorulóknak. Állandó, képzett orvosa 1874-ig nem volt Földeáknak. A beteghez Makóról kellett végszükség esetén doktort hozatni, akinek viszont a honoráriuma jócskán meghaladta a többség fizetőképességét.

A súlyosabb betegségeket Isten büntetésének tekintették, és eszerint jártak el. Ha valaki a családból ágynak dőlt, hozzátartozói elsőként a templomban keresték a megoldást. Lehetőségeikhez képest más segítséget is igénybe vettek. Mindig éltek a faluban olyan asszonyok, akik értették a gyógynövényekből készült főzetek, őrlemények használatához. A készítmények hatását különböző ráolvasásokkal, rigmusokkal igyekeztek fokozni. A meghűléses és egyéb egyszerűbb lefolyású betegségek esetében rendszerint segítettek is a népi gyógyászat eszközei.

A legnagyobb tragédiákat a rendszeresen visszatérő, tömeges halálozással járó járványok okozták. Ezek ellenszerét az 1800-as évek végéig nem ismerték, és csak Isten könyörületességében bízhattak. Az éppen fejlődésnek indult Földeákon – mint arról már megemlékeztünk – 1738–1739-ben dült az első pestisjárvány. A higiénias szokások és az egészségügy elmaradottsága a későbbiekben is súlyos következményekre vezetett Földeákon. Az országos vagy regionális járványok nem, de a lokálisan előforduló megbetegedések ellen viszonylag hatékonyan tudtak védekezni. Amelyik házban fertőzés ütötte fel a fejét, ott azonnal az épület elhagyásának tilalmát, a szobák újrameszelését és a helyiségek döngölt agyagos aljának kicserélését rendelték el. Ennek betartására a vármegye főorvosa akár hatósági eszközökkel is érvényt szerzett.

A nagy tömegben, gyorsan terjedő fertőzésekkel szemben az említett intézkedések hatástalannak bizonyultak. 1831–1832-ben végigsöpört az országon a kolerajárvány, ami Földeákot sem kímélte. A vármegye rendkívüli óvintézkedéseket hozott. Mér földenként az utakon és a települések határában öröket állított, és minden faluban kirendelt orvost állomásoztatott. Ezek költségeit természetesen az adott községeknek kellett állniuk. Mindazon intézkedések ellenére Földeákon a halálozások száma száz év után elő-

szőr meghaladta a születések számát. A hatalmas terhet jelentő kiadások eredménytelensége és a rengeteg haláleset miatt felháborodott lakosok a történetek felelősét keresték. Erről egy 1831. augusztus 18-án kelt jelentés nyújt szemléletes képet:

„T. Feő-Jegyző Urat Orvosnak gondolván, Földeák Helyiség lakosait zendülésbe hozták, azt kiabálván az Utzában, hogy á Tettes Ns. Vármegye tsak azért álitott légyen a Makai Öröket á Helység körül, hogy azon képzelt Orvos valamint már Makón, úgy Földeákon is a Kútakat meg vesztegetvén a Köz Népet döglertes nyavalyával meg fertőzze...”

Sajnos a tudatlanság és a földeáki plébános sajátos „eljárásrendje” nem segítette a kór legyőzését. A megyei rendeletek ellenére sem tartotta be a kötelező óvintézkedéseket, és ez a tény jelentős szerepet játszott az áldozatok számának megsokasodásában.

„Helybeli Plébános Úr a Felsőbb és Megyebeli Rendelések ellenére a mirigyos halottakat is nyitott koporsóba temette és a tartózkodó népet azzal a bátorítással, hogy közeledgyenek hozzá, mert nem veszett kutya, a halotthoz kényszerítette; mellyekre nézve általam meg szólíttatván, azt felelte: hogy temetésekre neki a világi Hatalom rendet nem szabhat...”

A helyzetet nem könnyítette, hogy a járványos időszakban a szóbeszéd igen könnyen terjedt, és a benne foglaltak hamar az emberek meggyőződésévé váltak:

„A napokban egy Makai tüveges Zsidó meg jelenvén, az oda való Jegyzőnek azt mondotta, hogy ne éllyenek orvosi segedelemmel, mert azok á Megye által mind meg vannak vesztegetve.”

Az orvostudomány fejlődésével mind több betegség terjedését sikerült megakadályozni. Az egyik leggyakrabban előforduló fertőzés a himlő volt. Aki túlélte a kórt, élete végéig viselhette testén a nyomait. Az 1850-es évekre rendelkezésre állt a kórokozó támadását kivédő ellenanyag, és az állam felismerte: a hatékony védekezés és megelőzés egyetlen eszköze a központilag megszervezett, kötelező és ingyenes védőoltás lehet. 1853-ban a főispáni helytartó rendeletére Földeákon minden háromévesnél fiatalabb gyermek megkapta a szérumot. A későbbiekben az intézkedés rendszeressé vált, így az alispáni jelentésekben csak szórványosan fordult elő a himlő halálozási okként.

Az orvosi ellátás kérdését az 1871. évi XVIII. törvénycikk oldotta meg. A megye szabályrendeletet adott ki, mely Földeákon is elrendelte állandó orvos foglalkoztatását. A falu előjárósága 1872. februárjában tárgyalta az előterjesztést, és 15:11 arányban a községi orvos alkalmazása mellett foglalt állást. A egyhangú támogatás hiánya abból fakadt, hogy a megyei rendelet alapján 1885-ig, az orvosi állás betöltésétől számított tizenkét évig

Földeáknak kellett állnia az orvos fizetését, ami igen tetemes összeget tett ki. A megállapodás alapján az orvos járandósága: évi nyolcszáz forint és állandó helybéli lakás a község költségén; a vagyonos, földtulajdonos lakosok vizsgálati díja esetenként negyven forint; a földdel nem bíró, de háztulajdonos lakosok vizsgálati díja húsz forint; a nincstelenek ingyenes ellátásban részesültek.

Az orvos kötelezettségei közé tartozott a betegeknek legalább naponta egyszeri meglátogatása külön díjazás nélkül, továbbá kisebb házi gyógyszerkészletet kellett otthon tartania.

A rendelő felállításának szükségességéről az 1873-ban újult erővel lecsapó kolera győzte meg a falu vezetőségét. A betegséget Földeákon július 20-án észlelték először, és az elkövetkező fél évben hetvenegy megbetegedést jelentettek, amelyek közül harminckettő volt halálos kimenetelű.

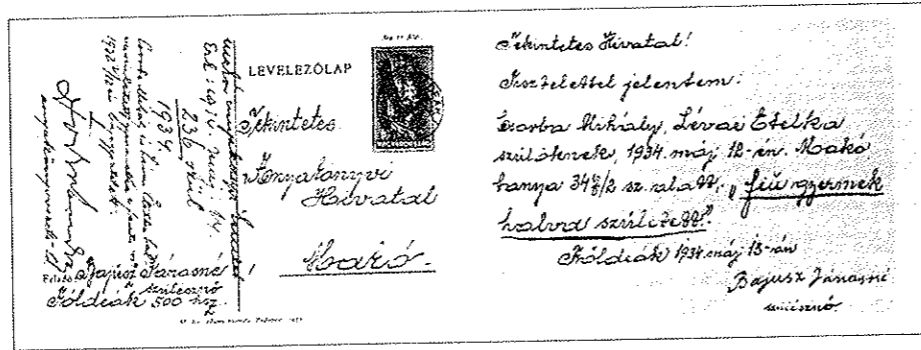
Mivel ezekben az években a község költségvetése deficites, az orvosi állomás létrehozásához az öt Návay familia évenkénti háromszázötven forintos, a hét vezető, vagyonos földeáki család évi százhatvan forintos hozzájárulást vállalt az elkövetkező tizenkét évre. 1874. január 1-jétől van állandó, képzett orvosa – elsőként dr. Eizenstein Jakab személyében – Földeáknak.

A XVIII. és a XIX. század során országosan is az egyik legnagyobb problémát a rendkívül magas arányú gyermekhalandóság jelentette. A szervezett ellátást megelőzően a falubéli idősebb asszonyok igyekeztek segédkezni az újszülött világrajövelekor. A szakképzetlen közreműködők segítségével gyakran vezetett a gyermek és az anya halálához. Ennek elkerülését hivatott előmozdítani a gyakorlott, tanult bábák alkalmazása. Ilyen jellegű igény először 1817-ben merült fel a község részéről. Mivel a baba fizetése a költségvetést terhelte, az előjáróság többször is a megyéhez fordult pénzügyi segítségért. Az 1822-ben, 1831-ben és 1839-ben kelt kérelmek sorozatos elutasítása után a falu vezetősége nem látott más megoldást, mint hogy a helytartótanácshoz forduljon. A helytartótanács 1844-ben utasította a megyei közgyűlést, hogy a földeáki baba fizetését a központi költségvetés terhére folyósítsák.

A szabadságharc bukása után azonban a központosított közigazgatás megvonta ezt a támogatást. Az újonnan települt Földeák a számos kötelezettség mellett nehezen tudta a baba fizetését kigazdálkodni. Ráadásul a megyeha-

*Dr. Herczog Lajos
1920–1940 között volt
Földeák orvosa*

Bajusz Jánosné szülészni jelentése

tóság főorvosa rendeletben kötelezte a községet a szülészni állás betöltésére. 1856-ban az előjáróság emlékeztette a megyét az 1844-es helytartó tanácsi rendeletre és arra, hogy tudomásuk szerint az visszavonásra nem került, ám a kérést újfent elutasították.

A földéki tanács június 28-i határozatával hozta létre az első községi állandó szülészni állomást. A baba éves jövedelme összesen nyolcvan forintot tett ki, amelyet a költségvetésből fedeztek. Feladatai ellátásáért további ellenszolgáltatásokra tarthatott igényt: a faluban levezetett szülés esetén egy forint, a földéki tanyákon egy forint húsz krajcár járt. Az újszülött további gondozásáért szintén díjazást kötöttek ki. Minden egyes látogatás belterületen hat, külterületen tíz krajcárba került. A közigazgatásilag Makóhoz tartozó tanyák lakói is a földéki szülészni szolgáltatását vették igénybe, a tanács döntése alapján a nem helybeliek számára a díjtételek kétszeresében határozták meg a baba fizetségét. Továbbá, mivel a baba alkalmazása kötelezettségként hárult a községre, kikötötték, hogy szaktudását két földéki asszonynak át kell adnia.

Az első szülészni, Kaliszka Katalin neve először 1861-ben bukkan fel az iratokban. 1863-ban panasszal fordult az előjárósághoz, hogy a helybeli asszonyok közül néhányan kontár bábamunkát végeznek, és veszélyeztetik az anyák egészségét (nem utolsósorban az ő megélhetését). A szakszerűtlen ellátás Sipos Katalin életébe került, de a feljelentést követően lefolytatott eljárás nem tudta bizonyítani a beavatkozást végző Szántó Rozália felelősségét.

A panaszra válaszul a községi tanács kérelemmel fordult a főispáni helytartóhoz, hogy az 1863. évi rendkívül súlyos aszály miatt a baba juttatásait nem képesek fedezni, és kérték az állás megszüntetésének engedélyezését. Sajnálatos tény, de az előjáróság az inség miatt választásra kényszerült: a meglevő pénzből vagy a község fedező ménjét élmezik, vagy a szülészni

költségeit állják. A tanács az előbbi mellett foglalt állást; ám ehhez a megyei főorvos nem járult hozzá.

Az anya- és gyermekvédelem a XX. századra ugrásszerűen javult. Különösen azután, hogy 1929 márciusában a Stefánia Szövetég alapításában megnyitotta kapuit a Földeáki Anya- és Csecsemővédő Intézet. Az intézmény feladatai közé tartozott a várandós anyák felkészítése a szülésre és a csecsemő egészséges fejlődésének ellenőrzése és biztosítása. Az intézet működésének jótékony hatása már az alapításának évében megmutatkozott. Az egyévesnél fiatalabb gyermekek halálozási aránya az 1928. évi 17,2 százalékról 11,8 százalékra esett, majd az ezt követő években rendre tíz százalék alatt maradt. Ez kimagaslóan jó eredmény, ha az országosan közel tizenhét százalékos gyermekhalandóságot vesszük figyelembe.

E helyen kell bővebben megemlékeznünk az óföldékiak védelmezőjéről: Návay Arankáról. 1875-ben Földeákon született, és 1954-ben Óföldékon hunyt el. Családot nem alapított, egész életét az óföldékiak sorsának megkönnyítésére, életük jobbá tételére áldozta. Mivel a községben állandó orvos nem volt, elvégezte a vöröskeresztes nővéri, majd főnővéri tanfolyamot, és éjjel-nappal a helybeliek szolgálatában állt. Saját költségén kisebb házi gyógyszerterát tartott fenn a sürgős esetek kezelésére. Nevéhez fűződik többek között az első világháború idején felállított ötvenágyas sebesültellátó állomás, valamint a fentebb említett Anya- és Csecsemőgondozó Intézet létrehozása is. Az óföldékiak egészségügyi ellátása mellett számos egyéb jótékonyági akció kezdeményezője volt. Élete során mintegy harminc gyermeknek biztosította a tanulás költségeit, gondoskodott a támasz nélkül maradt idősek ellátásáról és temetéséről is.

A szegények betegellátását hivatott elősegíteni egy 1895-ös községi határozat, amelynek alapján a rászorulóknak ingyenesen juthattak gyógyszerhez. Boros Károly községi gyógyszerész 1903-ban összeállította az ingyenesen kiosztott gyógyszerek kimutatását, és ebből kiderült, hogy a kezdetekben évi kétszáz-kétszáz-negyven koronára rúgó költségek kevesebb, mint egy évtized alatt

Hírlapi tudósítás Návay Aranka 1929-es pápai kitiüntetéséről

— Két pápai kitiüntetés. A hegyes életű Návay Arankát, az elesettek, szegények, kiceinyek és gyámoltalankok jövedőjét, aki legutobb örösi áldozatkészséggel testvérével Návay Lászlóval együtt újra építtette az óföldéki templomot és piébániát szervezett, az egyházi élet terén szerzett érdemei elismeréséül magos kitiüntetésben részesítette a pápa. Az erre vonatkozó pápai okmányt és elismerést Gattfelder püspök ma köldötte meg Berdán prelátnak, püspöki helynöknak, aki ünneplés formán között fogja azokat átadni. A másik kitiüntetett a körbecsütlésben élő Kelemen András apátival csperes piébános, akit az egyházi élet terén szerzett érdemei elismeréséül pápai kamarássá nevezett ki a pápa.

*Boross Károly
gyógyszerész,
Földeák díszpolgára*

megduplázódtak. 1913-ban a földeáki vezetés költségvetési pénzeszközökből Szegény Alapítványt hozott létre. A segélyezés költségeit – amelyek ekkorra már a kezdeti összeg tizenöt-szörösére emelkedtek – 1918-ig tudta viselni a község, de a világháború következtében kialakult általános elszegényedés miatt az előjáróság megszüntette az ellátást.

Alapítványi segélyezésben már 1800-tól részesülhettek a földeáki koldusok. Ebben az évben hozta létre Návay Antal és Fehérváry Magdolna ezerforintos induló tőkével a szegényeket támogató alapítványát. A kuratórium elnökségét mindenkor a Návay család három tagja, a földeáki plébános és a község bírása alkotta. Az alapító okirat alapján minden évben hat földeáki nincstelen és családja részesülhetett ellátásban, azzal a feltétellel, hogy elszegényedésükre önhibájukon kívül került sor és

*A gyógyszerertár épülete Földeákon napjainkban
(Vass József felvétele)*

*Az új szociális otthon Óföldeákon
(Vass József felvétele)*

Istenben hívő, erkölcsös életmódot folytattak. Sajnos 1891-ben egy elhibázott pénzügyi művelet során az alapítvány elvesztette tőkéjét, és mivel feltöltése a többszöri felhívás ellenére sem történt meg, 1894-ben a Vármegyei Törvényszék megszüntnek nyilvánította.

Parasztok, kézművesek, kereskedők

Az 1686-os tatárdúlást követően Földeák lakossága vagy elpusztult, vagy elmenekült. Ennek következtében a megműveletlenné vált területek hamar pusztasággá változtak. A Makóra költözött földeákiak viszont nem voltak hajlandók lemondani földjeikről. Ezt bizonyítja, hogy korábbi területeiket 1711-től haszonbérbe vették Nádasdy püspöktől állattenyésztés céljára. Mivel a Makót környező más korábbi települések lakói hasonlóképpen jártak el, a határok mértéktelenül kitértek. Ezért a kialakult helyzetet III. Károly királyi rendeletére szabályozták. Ekkor csatolták Földeákhoz az alábbi pusztákat: Gajdos, Ürmös, Kéthalom, Szabóhalom, Karabuka és Döböcsök.

Az 1720-as években visszatelepülők elsősorban állattenyésztéssel foglalkoztak. Kezdetleges körülmények között, még a téli istállózat sem alkalmazták. A ridegtartás egyik hátrányos következménye a nagyszámú elhullás volt. Mint egy 1740-es vármegyei összesítő jelentés dokumentálta, az 1739–40-es év telén 211 igásmarha, 652 ló, hétszáz tehén, 2757 juh, 343 sertés pusztult el.

A földművelés másodlagos szerepet játszott. Minden család – a szabad területek nagysága miatt – ott és annyi földet törhetett fel, amennyit a saját szükségleteinek kielégítésére jónak látott. 1730-ban ez a helyzet fogadta a birtokszerző Návayakat is Földeákon. A helybeliek vagyoni helyzetéből adódott, hogy a jobbágyok adóterheit a meglévő állatállományuk száma szerint határozta meg. De a használt földterületek után is száz forint átalányadót húzott. A „Conscriptio Dominalis Taxa a Die Ina Januarii Anni 1730” szerint a 63 jobbágy 165 ökör, 36 ló, 174 tehén után 165 rénusi forint és 70 dénár taksát fizetett urának.

A jobbágyok és Návay György jogaik és kötelezettségeik rögzítése céljából – ahogy erről már szó volt – 1732-ben úrbéri szerződést kötöttek. Az adózás mértékének meghatározása a legjelentősebb momentum a kontraktusban, amelynek súlypontját szintén az állatállomány mértékéhez igazították:

„Minden Gazda tartozik egy pár ökörtül vagyis akinek ökre nem volna egy pár lótul, egy Tallért fizetni, hat ökörig vagy hat lóig, de ha fellyebb lészen attul semmit se fizessen.”

Az állatállomány alakulása Földeákon 1730–1815 között

Év	Ökör	Tehén	Ló	Év	Ökör	Tehén	Ló
1730	165	174	36	1756	132	215	75
1732	136	99	32	1773	284	431	263
1734	45	30	35	1796	216	269	221
1743	58	82	77	1815	98	158	240

Szembevetendő, hogy milyen nagymértékű az állatállomány számának visszaesése 1734-ig. Ezt nem magyarázhatjuk a lélekszám csökkenésével, hiszen az nem érte el ezt az arányt. 1735-ig megközelítően húsz család – tehát mintegy a lakosság harminc százaléka – költözött el, míg az ökrök száma hatvanöt, a tehénké pedig nyolcvan százalékkal esett vissza.

Vagyis egyedül az állatok száma utáni adózás lehetett az ok, minek következtében a jobbágyok igen gyors ütemben tértek át az állattartásról a földművelésre. Erre természetesen a földesúr is reagált, hiszen érdeke ezt diktálta. Az 1740-es évektől a telkek után kezdte el szedni az adót, amely újfent kedvező irányba változtatta az állattenyésztés volumenét. Ezt bizonyítja, hogy 1743-ban már lassú növekedés figyelhető meg, és 1756-ra az állatok száma eléri az 1730-as szintet. Ehhez persze hozzájárult az, hogy az ez idő tájt betelepülő kertészek magukkal hozták jószágukat.

A XVIII. század második felére az állattartás mindinkább másodlagos szerepet kezdett betölteni. A lakosság számának rohamos növekedésével, és szabad földek elfogyásával a nagy területet igénylő legeltetés visszaszorult. A folyamatot szemléletesen példázza, hogy míg a szarvasmarha-állomány nagysága az egy és negyed évszázad alatt lényegében nem változott, addig a lovak – melyeket földművelésre és áruszállításra hatékonyabban lehetett használni – száma közel a tízszeresére növekedett.

Szintén nehezítették az állattartást a rendezetlen feudális birtokviszonyok. A szántó- és egyéb művelés alá vont területek nevesítve voltak, ám a legelőként használt földek az úrbéri szerződés alapján a község és a Návayuradalmak közös használatába kerültek. Ez számos esetben összetűzéshez vezetett a birtokos család és a földeákiak között – amint erre már a történeti összefoglalóban utaltunk.

A birtokviszonyok rendezését az 1836. évi VI. törvénycikkely oldotta meg. A jogszabály lehetőséget nyújtott a közös használatú legelők elkülönítésére. A törvény előírása szerint elsősorban kompromisszummal, s ha ez nem jött létre, akkor perrel kellett a felosztást megejteni. A közbirtokos

Návayak a megengedett maximális, telkenként huszonkét holdas mennyiséget ajánlották fel a lakosoknak. További engedményként a legelők szabad kijelölését is megengedték. Sajnos a kedvező ajánlattól a földéaki gazdák vérszemet kaptak, és már azt szerették volna elérni, hogy az uradalmak teljes egészében mondjanak le a legelőkről, illetve egyúttal szüntessék meg nádlási és réti kaszálási korlátozásokat. Az elfogadhatatlan feltételek miatt a Návayak a per mellett döntöttek.

A legelőelkülönözési eljárás 1838. március 13-án kezdődött, és 1844. augusztus 21-én, helytartótanácsi jóváhagyással ért véget. Ennek alapján a Földeákhoz tartozó 2002 hold legelőből a lakosok 1177 holdat, az uradalmak 825 holdat kaptak.

Az események az ítélet végrehajtásakor sajátos fordulatot vettek. Az elégedetlen földéakiak a földkijelölés megakadályozása céljából az előljárással bezárkóztak a községhez. Az eljárást lefolytató Pozsonyi Ferenc főszolgabíró László Károly csendbiztossal betörette az ajtót, és a falu vezetőinek előállítását rendelte el. Ekkor elszabadultak az indulatok, és a bezárkózott lakosok rátámadtak a bizottságra. Valaki bottal a főszolgabíró fejére sújtott, de csak a vállán sebesítette meg, valamint Muko János földéaki gazda a csendbiztos nyakkendőjét leszakította.

Mindezekért a vármegye büntető törvényszéke Lajtos János bírót két, valamint Rakontzai Mátyás és Neparaczky János esküdtet továbbá Farkas

*Szakács Mihály földéaki gazda tehénállománya az 1930-as években
(József Attila Múzeum fotótára)*

György, Kotsis József és Muko János földéaki lakost egyévi „vasban állandóul elzártn s szokott böjt megtartása mellett töltendő” börtönbüntetésre ítélte.

A XIX. század második felétől az állattartásban a minőség került előtérbe. 1853-ban egy, majd 1855-ben két újabb bikát hozatott Ausztriából a község, 1857-ben két fedező ménnel szaporodott a tenyészállatok száma. Gondozásukra külön községi alkalmazott felügyelt. 1873-ban az előljárásság a honvédség igényeit felmérve községi lótenyésztet hozott létre. A mező-hegyesi méntelepről négy első osztályú fedező mén vásároltak. A vállalkozás sikeresnek bizonyult, mert az elkövetkező években a földéaki tenyésztőknek kétszer is sikerült a vármegye versenyéről az első díjat elhozniuk.

A XVIII. század elejére a föld termőereje a használat hiányában megnőtt. A pihent területeken akár hat-nyolc évig vethettek, és ha kimerült, egyszerűen újabb földeket törtek fel. A szabad területek nagysága miatt nem volt szükség a talajmegóvási munkálatokra, trágyázásra sem. A kevés számú lakos és a saját fogyasztásra történő termelés lehetővé tette, hogy újra kialakuljon a fölkközösségi és a talajváltó szántóföldi művelés. „Ki-ki maga föll törött földgyit, és ha az elegendő nem volt, a hol gyöpöt kaphatott, tetszése szerint szánthatott, úgy maga parlagjain és föll osztatott réti füvekben ki ki maga nyilassain szabadon kaszálhatott.”

A földterületek rendezésére először 1740–41-ben került sor. A tizennégy jobbágycsalád összesen húsz telket birtokolt. A jobbágytelkek számát 1767-ig nem változtatták meg, miközben a telkes családok száma negyvenötre emelkedett. A telekprózódás olyan mértékűvé vált, hogy már nyolcadtelkesek és földdel nem bíró zsellérek is előfordultak. Ezt a folyamatot próbálta megállítani Mária Terézia az 1767-ben kiadott urbáriumával. Ebben meghatározta, hogy a legkisebb jobbágytelek legalább kétnyolcad lehetett (egy egész telek Csanád megyében harminchat hold szántó és húsz hold legelő volt).

Mivel ennek a szabálynak a földéaki helyzet nem felelt meg, így újra fel kellett osztani a földterületeket. Ezt a munkát végezték el Vertics mérnök vezetésével – amely akcióról a történeti fejezetekben már megemlékeztünk. Láttuk, az új felmérés szerint 59 egész telket osztottak ki, ez átmenetileg megállította a telekprózódás és a zselléresedés folyamatát. Mi több, néhány házas zsellér jobbágyi helyzetbe került. 1773-ban a jobbágyok száma 55, a zselléreké 78; 1791-ben ugyanez az arány hetven, illetve harminc.

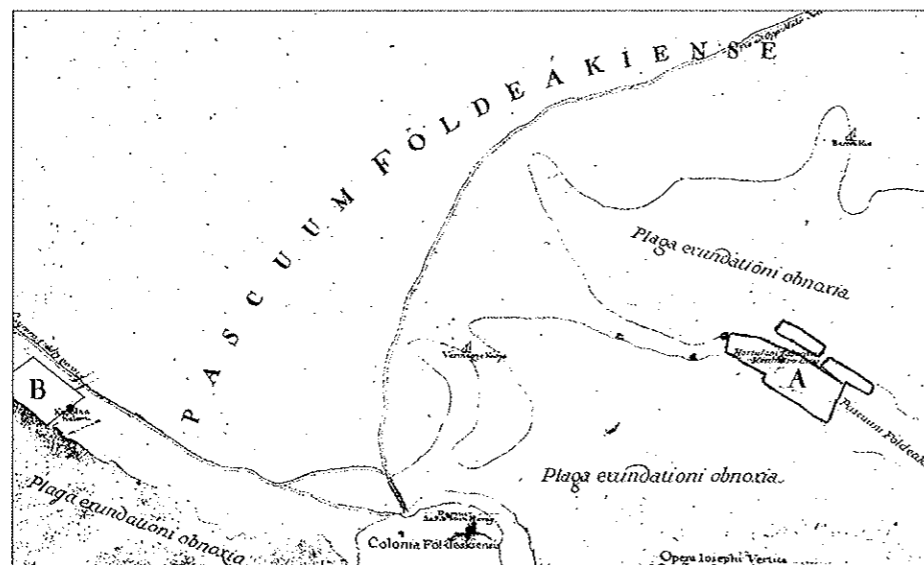
Míg a földterületek mennyisége véges, a lakosság száma viszont folyamatosan emelkedett, így a birtokviszonyokban újra megindultak a kedvezőtlen folyamatok. 1815-ben 74 jobbágyot írtak össze és 55 zsellért. Hozzájuk kell a 126 kertészt is sorolni, akik szintén zselléri státuszban voltak, hiszen csak megművelésre árendálták a földesúrtól a területeket. Ez az arány a kö-

vetkező években csak tovább romlott. 1820-ban 62 jobbágyot és 165 zsellért, 1825-ben 57 jobbágyot és 193 zsellért, 1828-ban 52 jobbágyot és 162 zsellért írtak össze.

A birtokviszony átalakulása a jobbágyi földek megváltásáról szóló 1840. évi VII. törvénycikkkel indult meg. A lehetőséggel csak a módos gazdák – mint például Bugyi András kéttelkes jobbágy – tudtak élni. Az 1848. évi IX. törvénycikk alapján az ország jobbágyai felszabadultak, és az addig birtokolt területek tulajdonosai lettek. 1855-ben az osztrák telekkönyvezést vezették be Magyarországon. Az új nyilvántartás szerint Földeák közigazgatása alá tizenhétezer bécsi hold föld tartozott. Ebből a Návayak 10 241, a lakosok 6759 holdat birtokoltak. Földeákon 1862. november 1-jén, a haleszi, a kender- és a káposztásföldek átadásával fejeződött be a magánosítás. A földmagántulajdon megjelenésével az 1870-es évek elején megindult a tanyásodás folyamata. Ekkor jöttek létre a máig is fennálló szárazéri és a roszvízi tanyasorok.

Munkánkban már többször szó esett a kertészségekről. Ezzel a települési típussal az ország déli régiójában találkozhatunk. A XVIII. század derekán a kincstár gazdaságpolitikájának köszönhetően kialakulásukat. A kancellária a kamarai földeket hasznosítani kívánta, ezért adókedvezményekkel és más juttatásokkal a földdel nem bíró zselléreket bérlőivé tette. A kertészségek létrejöttének másik indoka volt még, hogy a XVIII. század második felére a dohánytermesztés iránti igény megnövekedett. (Az igénynek a XIX.

A kéthalmi kertésztelep (Vertics József mérnök térképe, 1787)

Aratás Szakács Mihály birtokán az 1940-es években

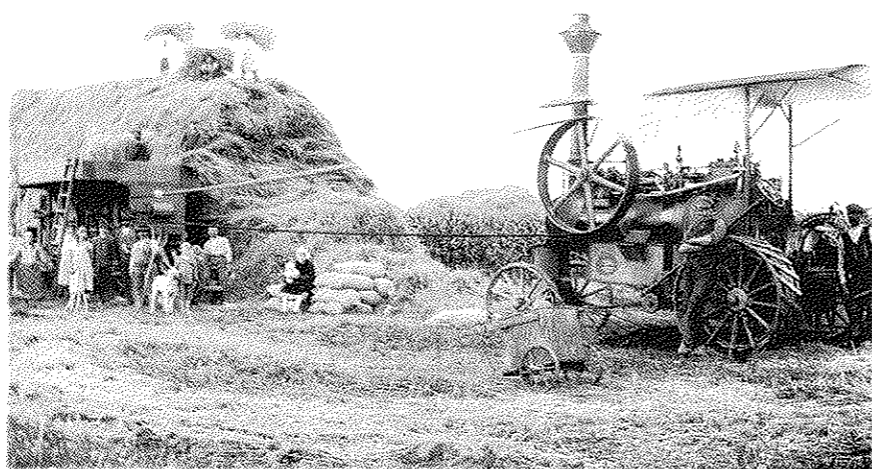
század második negyedében történt visszaesése aztán a telepek hanyatlását okozza.)

A Návay család tagjai felismerték, hogy a kamara példáját követve, területeik bérbeadásával jelentős jövedelemre tehetnek szert. Ilyen kertészségek alakultak a szabóhalmi, mámahalmi, kéthalmi és a szárazéri pusztán, valamint a XIX. században a gajdosin.

Az, hogy a földeákiak közül a megélhetésnek ezt a módját többen vállalták, egyértelműen látható a feudális összeírások névjegyzékében. A kertészek az összeírásokban házas vagy házatlan zselléreként vannak feltüntetve (Inquilini, Subinquilini). Az 1791-es Dicalis Cinscriptióban már Földeáktól elkülönítve szerepelnek. Leglényegesebb momentum az összeírásban, hogy feltüntetik a haszonbérletből származó jövedelmüket, amely 1791-ben 720, 1796-ban 747, 1804-ben 808, 1810-ben a gajdosi kertészség megjelenésével 27322, 1815-ben 7706, 1820-ban 7553, 1825-ben 1194, 1834-ben 566 forint.

A telepek felvirágzásának időszakában a földesúr bevételeinek igen jelentős hányadát tette ki az ebből származó adójövedelem.

A XVII. század végéig – a kezdeti két évtized kivételével – a mezőgazdasági termelést kétnyomásos rendszerben végezték. Adott évben csak a föld felét vetették be, a másik részét ugaron hagyták. Az 1700-as évek végén a földeákiak áttértek a háromnyomásos gazdálkodásra. A vetésforgó alkalma-

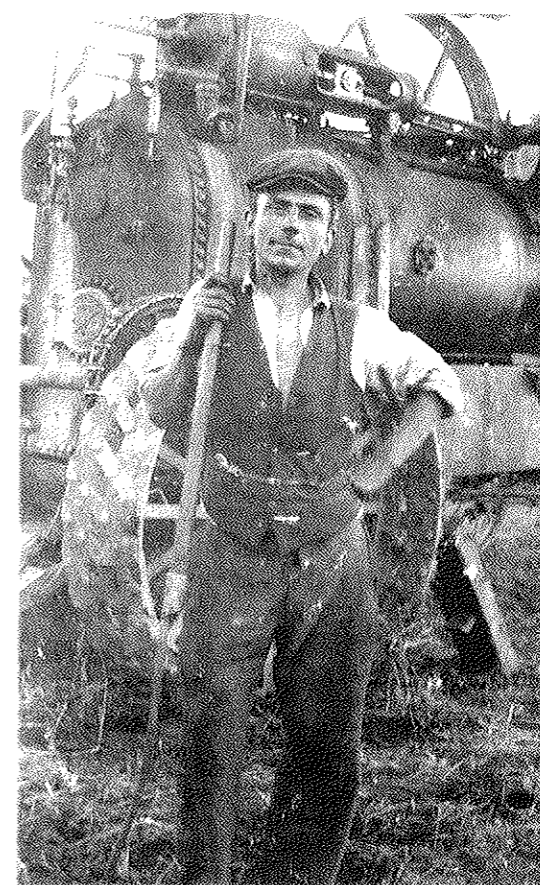

Cséplés az 1930-as években

zásával lényegesen magasabb terméshozamot tudtak elérni. A termelékenységek tekintetében igazi áttörést az 1880-as évek hoztak. Az olyan intenzív talajjavító műveletek bevezetésével, mint a gőzgéppel történő mélyszántás és a műtrágyázás – ezeket a technológiákat a Návayak honosították meg –, a termés mennyiségét megduplázták. Míg búzából 1853-ban öt-hat, addig 1911-ben már tíz és fél mázsa termett holdanként.

Földeákat földrajzi és éghajlati adottságai különösen alkalmassá tették a gabonafélék termesztésére. A termények tekintetében mindvégig a búza, az árpa és a kukorica állt az élen.

A szőlő- és bortermelésről már az 1732-es úrbéri szerződésben szerepelt rendelkezés. Návay György kikötötte, hogy minden telkes gazda köteles szőlőt telepíteni. A felhívás nem vezetett eredményre, mert a későbbi összeírásokban jobbágyi szőlőtermésről nem sokszor esett szó. A gyenge minőségű bort adó talajon nem érte meg a nagy ráfordítást és állandó odafigyelést igénylő művelési ágat meghonosítani. Nem véletlenül kötötte ki Oltványi Pál a párbéri szerződésben, hogy a megszabott mennyiséget hegyvidéki borban kell teljesíteni. Ennek ellenére az 1840-es évektől fellendülésnek indult a borkultúra, 1853-ban háromszáztíz akóról (körülbelül ezerhatszáz liter), 1872-ben már közel hétszáz akóról (háromezer-nyolcszáz liter) szóltak a vármegyéhez intézett jelentések. Az 1880-as évek elején dúló országos filoxérafertőzés a földeáki szőlőket szinte az utolsó tőkéig kipusztította.

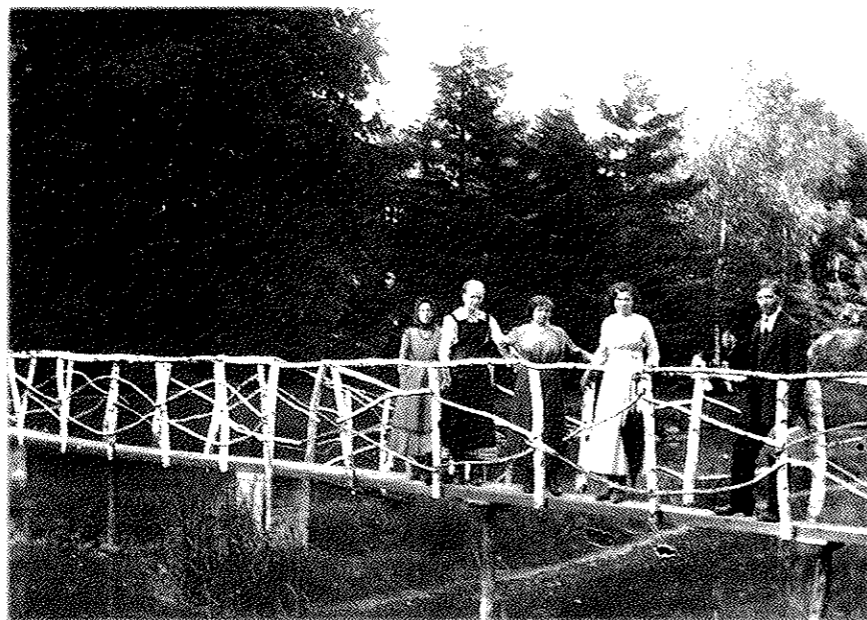

Lajtós gépész gőzgépével

Az 1875. évi VII. törvénycikkben az állam elrendelte zárt erdők létrehozását és az utak fásítását. A telepítés elősegítését negyvenéves adómentességgel, ingyenes csemetékkel támogatta. Ugyanakkor rendkívüli szigorral büntette az ültetett fák rongálóit. Egyetlen fa kivágásáért száz forint vagy ötnapi elzárás volt a válasz.

A kertészeti felügyelőség elterjesztésére a megyei közgyűlés határozatban kötelezte Földeákat községi faiskola létrehozására. 1894-ben az előjáróság a haleszi területen egy hold földet méretett ki a csemetekert számára. Ebben a római katolikus és a református iskolák IV–VI. osztályos fiú diákjai nevelték a község szükségletét fedező facsemetéket. Az 1900-as évek elején központi támogatással létrehozott selyemhernyó-tenyésztés miatt megnőtt az eperfák iránti igény. A községi faiskolában ebben az évben ezerhatszáz

A Kornél-erdő az 1930-as években (József Attila Múzeum fotótára)

eper-, ezerkétszáz alma-, kétszáz körte- és hatvan-hatvan sárgabarack- meg cseresznyefát neveltek. 1910-től az előjáróság engedélyt csak abban az esetben adott ki, ha az építő egyben vállalta a majdani ház elé eperfák ültetését.

A XVIII. század utolsó harmadáig Földeák lakosságának viszonylag csekély száma miatt nem igazán volt szükség az iparosréteg munkájára. A jobbágyok a hétköznapiak nélkülözhetetlen tárgyait (edények, ruházat) saját maguk állították elő. Aminek az elkészítéséhez nem voltak lehetőségeik, azokat a makói valamint a szegedi vásárokon szerezték be, illetve a vándor kézművesektől vásárolták meg.

Az összeírásokban elsőként mint helyben lakó iparos Thogyer Árgyelán kovácmester (ferrarius) szerepel: 1767-ben. 1770-ben már nincs ott a neve a listán, viszont megjelenik két új szakma képviselője: Paku Ferenc takács (textor) és Horváth János csizmadia (cothurn). Az 1774-es összeírásban hat iparos névvel találkozhatunk.

1802-ben már tíz kézműves bejegyzésére került sor. Megjelent Antal István képviselőben a szücs szakma (pellio) is. Ebből az évből külön említésre is érdemes Krébecz Péter takácmester, aki a következő összeírások adatainak tanúsága szerint takácsdinasztiát alapított Földeákon: fiai, Péter, József és Márton is ezt a szakmát üzték.

Návay Kornél, az erdőtelepítő

Az 1850-es éveket követően ugrásszerű fejlődésnek indult a kézműves-ség. Szinte alig telt úgy el esztendő, hogy a község lakosai sorába ne kérte volna felvételét iparos. 1857-ben huszonegy, 1860-ban harminchét, 1873-ban ötvenkilenc kereskedő-iparosa volt Földeáknak. Az 1868. évi VI. törvény cikk alapján, még abban az évben harminckét taggal megalakult a Földeáki Kereskedelmi és Iparkamara. A megyei kamarában a község iparos-ságát Kovács József szatócs, Klein Ignác asztalos és Steingenberger Vilmos rőfös képviselte.

Az agyagban gazdag altalajú határa igen alkalmassá tette Földeákot a cserépgyártásra. Ezt felismerve Berger Gyula községi jegyző 1875-ben megalakította a Berger és Társa Cserép- és Téglagyárat. Példáját Szücs Sámuel makói gyáros követte.

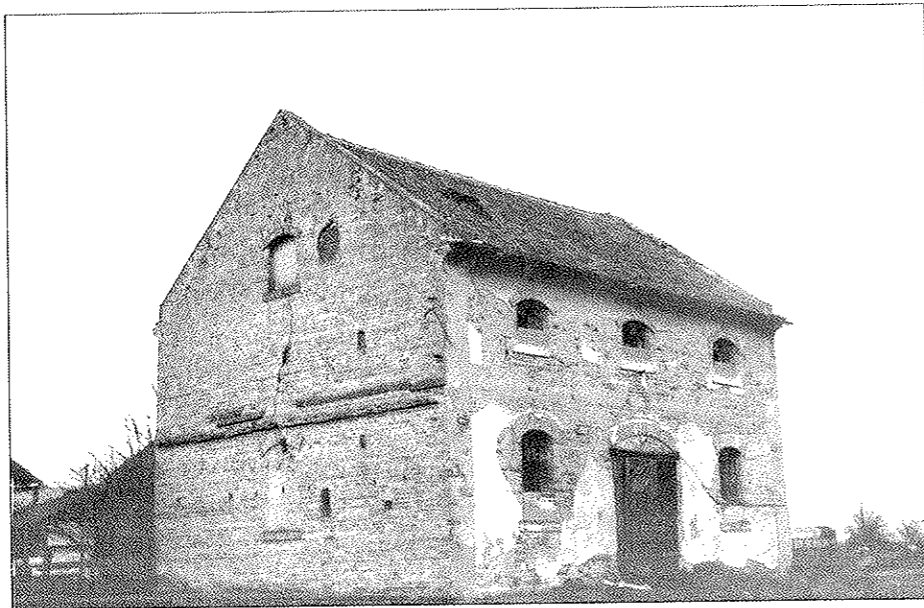

vitéz Gardi István
asztalosmester

Az 1900-as évek elejére a földéaki asztalosok elhíresültek a környéken. Vásárhelyről és Makóról annyi szülő akarta ide adni tanoncuknak a gyermekét, hogy az eljárásnak rendületben kellett korlátoznia a felvettek számát. A helyi asztalosok szaktudását legfényesebben az óföldéaki templombelső mutatja. Az 1920-as években vitéz Gardi István műhelyében készültek többek között a gyönyörűen kimunkált oltárok, a szószék és a padok.

A XIX. század folyamán a legnagyobb fejlődést a malomipar mutatta. 1745-ben egy vízi- és egy szárazmalma volt Földéáknak, mindkettő Návay György birtokában. Az 1840-es évek reformszabályozásai nyomán megszűnt a földesurak kizárólagos őrlési joga, és a vállalkozó szellemű lakosok sorra építették a malmokat. Az 1850-es években Bakos Márton négyköves szélmalmot, Gilinger János, Bánszky János és Selmeczi János kétköves szárazmalmot üzemeltetett. Az 1856. évi kimutatás szerint négyük éves jövedelme négyszáz forint volt, ezzel szemben a

*A volt Návay-féle gőzmalom átalakított épülete Óföldéákon
(Vass József felvétele)*

*A Sárga-gödör melletti szélmalom romjai az 1920-as években
(József Attila Múzeum fotótára)*

földbirtokos két szárazmalma ötven forint bevételt sem hozott. A veszteség cselekvése ösztönözte Návay Tamást, és 1862-ben megépítette első gőzmalomát, amellyel már ipari méretekben vállalta az őrlést.

Hagyományos értelemben vett kereskedelem a XVIII. század végéig nem jött létre Földéákon. Ezt a tevékenységet tőzsérek és kupecsek végezték, akik járták a megye településeit, és felvásárolták az eladásra nevelt jószágot, illetve terményt.

Az első földéaki boltos, Plon Mojzes nevével 1791-ben találkozunk. A falu 1848-ig terjedő történetében mindig csak egy személy foglalkozik kereskedelemmel. 1802-ben Márkus, 1820-tól Rizz Mátyás „a bót árendása”.

A lélekszám emelkedésével mind több makói kereskedő helyezte át Földéákra üzletét. 1873-ban hat szatócs és rőfös volt tagja a kamarának.

Az ország gazdasági vérkeringésébe igazán csak 1866-ban kapcsolódhatott be a falu. 1865. július 16-án az udvari kancellária Oltványi Pál plébános kezdeményezésére három országos és heti kétszeri helyi vásárnap tartását engedélyezte a községnek. Az országos állat- és kirakodóvásárok Mátyás napján (február 24.), Jakab napján (július 25.) és Boldogasszony fogantatása napján (december 2.) kerültek rendszeresítésre.

Egy jeles család háromszáz éve

A Földeák életében meghatározó szerepet játszó Návay család, mint azt már érintettük, a XVIII. század elején költözött Csanád megyébe, Földeákra. Első említésre méltó személyisége Návay György, aki 1694-ben született. Az 1720-as években inspektor aranyosmaróti Paluska György nagy kiterjedésű Szolnok megyei birtokain és a vármegye egyik esküdtje. Mint említettük, Földeákat bátyja, Návay János kanonok segítségével szerezte meg vegyes adományként 1729-ben.

Nevéhez fűződik a vármegye újjászervezése. A gyér számú nemesség, főként Návay György sürgetésére, 1730. december 1-jére hívta össze a „generális congregatiót”, azaz a közgyűlést. Ezen részt vett Návay György Földeákról, Edelspacher Zsigmond és Ignác Aradról – akik némi birtokkal Csanádban is bírtak –, valamint Simonyi József aradi főjegyző a megye legnagyobb birtokosa, Rajnald modénai herceg megbízottjaként. Legfőbb célként az elcsatolt megyei területek visszaszerzését, a tisztségek megszervezését és a közbiztonság helyreállítását tűzték ki célul. A püspök-főispánt, báró Falkenstein Bélát a megye gyűlésén a makói plébános képviselte.

A gyűlésszervező Návay Györgyöt adószedővé választották. 1740-ig csupán ezt a tisztséget sikerült állandósítani. Návay több éven keresztül nemcsak Csanádban, hanem Csongrádban is ellátta ezt a nemcsak terhes, de veszélyesnek is mondható feladatot. A földeáki házban őrzött vármegyei kasszában 1734 tavaszára 1529 forint 43 krajcár gyűlt össze. Erre vetettek szemet a csanádi rácok, és március 29-én elrabolták Návay Györgyöt 1709 forint készpénzével és 663 forint értékű ingóságával együtt. Elvitték a község adókönyveit is. A hiányt a helytartótanács az 1735-ben lemondott Návayn követelte. A megye feliratában kérte a helytartótanácsot, hogy engedjék el a követelést, ne juttassák Návay Györgyöt koldusbotra. Az adószedői feladatok mellett a főispán megbízásából Návay többször ellátta a bűnfenyítő törvényszék elnöki teendőit.

Stanislavich Miklós 1740-ben foglalta el a csanádi püspöki széket. Főispáni beiktatására 1741. február 27-ére közgyűlést hívtak össze, amelyen a távollévő püspök-főispán helyett Návay György mondta el az eskü szövegét. 1741. március 24-én tisztújító közgyűlést tartottak, amelyen megjelent a főispán, aki Návay Györgyöt megerősítette alispáni tisztben, és egyúttal kinevezte főispáni teljhatalmú megbízottnak.

Az 1743. június 8-án tartott tisztújításon Návay György egészségi állapo-

*A Návay Tamás-féle kastély Óföldeákon
(Képeslap az 1920-as évekből)*

tára hivatkozva lemondott alispáni állásáról. A megyei közéletnek azonban nem fordított hátat. Táblabíróként több esetben helyettesítette az alkalmanként távol lévő alispánt. 1759-ben hunyt el közel harminc éves megyei munkálkodás után.

György unokája, Návay Mihály 1742. február 27-én született Földeákon. Csanád vármegyét szolgálva előbb főügyész, majd főszolgabíró, végül 1790-től haláláig alispán lett. Az 1790-es országgyűlésen a megye követeként vett részt. Visszatérte után küldetéséről beszámolót tartott, és az ennek nyomán támadt felbuzdulás a közéletnek teljesen új irányt adott. A nemesek önként felajánlották hozzájárulásukat a közterhek viseléséhez. Návay Mihály e célra tizenkét aranyat szánt. A hivatalos életben használt latin nyelv helyett a magyart óhajtották kötelezővé tenni, valamint szükségesnek látták a szabad vallásgyakorlat biztosítását.

Návay Mihályt érdemei elismerésül II. Lipót császár királyi tanácsossá nevezte ki, majd 1791. január 11-én kelt okiratában a „földeáki” előnevet adományozta neki. Utoljára azon a nevezetes gyűlésen elnökölt, amelyen a rendek a közügyek terén a magyar nyelv kötelező használatát – Pest megye példájára – nagy lelkesedéssel kimondták. Egy hét múlva, 1805. december 17-én váratlanul elhunyt.

A család másik ágán 1798. január 30-án született Návay (II.) Mihály. Ifjúkoráról, iskoláiról mit sem tudunk. Az első adat róla: 1820-ban a várme-

gye szolgálatába lépett mint esküdt. Ezt a hivatalt 1829-ig látta el, akkor szolgabíróvá nevezték ki. 1835-ben már tiszteletbeli főszolgabíró, majd 1841 és 1845 között Csanád vármegye főadószedője. 1845-től 1849-ig mint a megye másodalispánja működött.

Návay Mihály első felesége Duschek Patientia, akinek halála után 1832-ben nőül vette özvegy Néveryné Gspann Jozefát, egy bukovinai bányatanácsos leányát. Mihály házassága révén rokoni kapcsolatba került Damjanich Jánosnéval, született Csernovics Emíliával. A két család között jó barátság alakult ki. Damjanich János aradi fogságában, 1849. szeptember végén és október elején feleségéhez írt levelciben kétszer is megemlékezett Návay Mihályról. Az egyikben a következőket írta: „Nyugodt vagyok. Isten veled, drága Nőcském! Ha a jó Fiserl még nem ment el, úgy add át neki kéz, szív és... A jó Miskának is minden barátságosat és szívélyeset.” A másikban pedig: „Ha Návayéknak írsz, szívélyesen üdvözlöm a jó embereket!”

Az október 6-a után történekről Jeszenszky Imréné Mácsai Csernovics Lara, Damjanich Jánosné életrajzírója a következőket írta: „Ahogy lehetett a viszonyok miatt, megjött Aradra az áldott lelkű Návay Miska bácsi és felesége. Összepakolták a két gyámoltalan asszonyt (Damjanichnéét és Láhnernéét), és elvitték magukhoz Földeákra. Itt kezd aztán feleszmélni szegény fiatal özvegy. Miska bácsi mindent elkövet, hogy figyelmét máshová terelje. Kiviszi magával a gazdaságba, elviszi a nádasok közé, amelyek akkor még igen nagyok voltak a Tisza–Maros szögén, s megmutatja neki a szárnyasok csodás világát. Este sakkoznak, s Miska bácsi, ha veszít, mérgében földre szórja a figurákat. Persze neki kell azt ismét össze is szednie. Fél évig maradtak Návayék kedves hajlékában, ekkor aztán találtak Makón egy kiadó házat, s oda költözik a két szomorú asszony.”

Itt meg kell szakítani az idézetet azzal, hogy nem kiadó házat találtak, hanem Návay Mihály makói házába költöztek.

Folytatva az idézetet: „Makó város megható módon mutatta meg kegyeletét néném iránt. Nem fogadott el tőle adót azt mondva: Adózott már ez a szegény asszony eleget a hazájának ügyis. Első évben igen sok kellemetlenségnek voltak kitéve. Minduntalan házkutatást tartottak, keresték a koronát, s kompromittáló írásokat sejtettek náluk.”

Az emlékirat készítője valóban nem túlzott, amikor a hatóságok zaklatásairól írt. Ennek igazolására álljon itt egy részlet Nábráczy Antal megyefőnöknek a kerületi főispánhoz címzett 1851. október 22-én keltezett jelentéséből: „Láhnerné és Damjanichné Makón laknak, az első napokban érkeztek ide, Návay Mihály házában laknak, de mint értesültem, a megyeháza szomszédságában levő Blaskovits-féle házba fognak költözni. Návay Mihályt, ki egyébiránt sedátus (nyugodt) embernek látszatik lenni, magam-

Damjanich Jánosné (Fénykép az 1850-es évek végéről)

hoz hívtam, s felhívtam, hogy mondaná meg magányos körben a nevezett asszonyoknak, hogy csendesen viseljék magokat, legkisebb olyantól, mi demonstratio színét viselhetné, óvakodjanak, mert maguknak tulajdonítsák a különben bizonyosan bekövetkező kellemetlenséget. Ígérte, hogy komolyan meg fogja mondani, mindenesetre szemmel tartom őket.” Damjanich Jánosné 1855-ben költözött el Makóról, Láhnerné már korábban.

Návay Mihály számára egyre terhesebb lett a gazdálkodás. Birtokait haszonbérbe adta, majd Pestre költözött. Haláláról a már idézett emlékiratíró a következőket írja: „1860-ban (a pontos évszám 1863) meghal a jó Miska bácsi. Néném segít feleségének ápolni s a kétségbeesett özvegyet odahozzák magukhoz. A szeretve tisztelt Pepi nénit testvérként szereti, iparkodnak elviselhetővé tenni fájdalmát. Ott is marad náluk majdnem fél évig.”

Návay Sándor

Návay Sándor 1831. február 26-án született Budán. Gyermekkoráról, ifjúságáról semmit sem tudunk. 1848 nyarán még mint diák beállt a 3. (szegedi) honvédszászlóaljhoz. Előbb Délvidéken, a tavaszi hadjárat idején a fő hadszíntéren küzd alakulatával. Örmester, majd 1849. május 2.-tól hadnagy és – valószínűleg Návay Mihály ajánlására – Damjanich János parancsőr tisztje, majd gróf Leiningen-Westerburg Károly mellett segédtiszt.

Leiningen az 1849. szeptember 15-i aradi kihallgatásán a budai vár ostromával kapcsolatban a következőket vallotta: „Ebben a pillanatban kaptam Nagysándor József hadtestparancsnoktól azt az üzenetet, hogy ő csapataival már megmászta a rést, és hogy szilárdan meg van győződve a vár elestéről, én se tárgysak tehát. Megújítottam a támadást, és az ostromlottak ellenállása csakugyan gyengült, és mert a kaput nem tudtuk betörni, létrákat támasz-

tottunk a falhoz, én is az elsők között másztam meg a falat két segédtisztemtől, gróf Esterházy István kapitánytól és Návay 3. zászlóaljbeli hadnagytól követve.”

Návay Sándort a szabadságharc bukása Komárom várában érte mint számfelletti főhadnagyot, így a felelősségre vonást elkerülte. Visszatért földeáki birtokára, illetve makói házába. Tevékenységét, viselkedését a hatalom árgus szemekkel figyelte. Magyarország királyi helytartója még 1861-ben is a következő leiratot intézte Csergő Antalhoz, Csanád megye főispáni helytartójához: „Hitelt érdemlő kútforrásból értesültem, miszerint a Tisza-vidéken szabadcsapatok szervezése volna szándékába véve, hogy azon esetre, ha netán Kossuth a jövő tavaszon az Emigratio élén Magyarországra betörne, rögtön rendelkezése alá bocsáttathassanak. Azon egyének közül, kik a tett pillanatában ily szabadcsapatok élére állani s azokat rendeltetésük helyére vezérelni szándékoznak, s kik ennél fogva már is az úgynevezett „szegény legények” soraiban újoncoznak, valami Návay Sándor Makón lakozó egyéniség említett fel. Felhívom tehát méltóságodat, miszerint ez adatok alapossága iránt magának minden feltűnés nélkül biztos tudomást szerezve az eredményhez képest saját megyéje határai között intézkedni, engem pedig tapasztalatairól értesíteni szíveskedjék.”

A félelem Návay Sándortól azonban alaptalan volt. Úgy halt meg fiatalon Földeákon 1864. június 14-én, hogy nem ölthette magára újra honvédtiszti egyenruháját.

Még jelentősebb negyvennyolcas szerephez jutott a család másik ágán Návay Tamás. Földeákon született 1815. december 30-án. Apja Návay György, anyja horgosi Kárász Jozefa. Az elemi oktatás és a gimnáziumi képzés alapjait a szülői háznál nyerte. Házitanítója az akkori földeáki plébános, később makói esperes, Bódy Antal volt. A középiskolát a szegedi kegyesrendiek gimnáziumában végezte, majd jogi tanulmányokat folytatott Pozsonyban. 1833-ban, tizennyolc évesen már letette vizsgáit. Végzettsége alapján lehetőség nyílt arra, hogy részt vegyen a megyei életben, közpályára lépjen. Későbbi méltatója a következőket írta róla: „Nyílt ész, megnyerő modor, hajlékony kedély, megnyerő szép külső, szónoki tehetség voltak azon külső s belső előnyök, melyek őt már első ifjúságától kezdve kitűntették.”

Az 1832–36-os országgyűlés idején az ifjú Návay a szabadelvű reformpárthoz csatlakozott, s a kis, de lelkes Csanád megyében is felemelte annak zászlaját. Huszadik évét még be sem töltötte, amikor 1835 júliusában a megyénél tiszteletbeli aljegyzővé nevezték ki. Egy év múlva már tiszteletbeli főjegyző s egyszersmind táblabíró. 1838-ban a katonaságra ügyelő bizottság elnöke volt.

Az 1839-ben összehívott országgyűlésbe közakarattal az alig 24 éves ifjút választotta egyik követévé Csanád megye, ahol a Deák Ferenc által vezetett szabadelvű párthoz csatlakozott. Az országgyűlés 1840-ben befejezte munkáját. Návay Tamás hazatért megyéjébe, és az ellenzék elismert vezéralakja lett.

Az 1842. évi megyei tisztújítás alkalmával másodalispánná választották. A hároméves hivatali ciklus letelte után nem jelöltette újra magát. Mint magánember továbbra is a megyei közélet, illetve az ellenzéki párt mértékadó vezére maradt.

1848 márciusában a nemzetőrség és a népfölkelés ügyében alakult bizottság intézője, majd kormánybiztos, később a megye kérésére kinevezett főispán. A szabadságharc bukása után tevékenységéért halálra és vagyonelkobzásra ítélték. A halálbüntetést kegyelemből kétévi várfogságra változtatták. Amikor szabadságát visszanyerte, visszatért otthonába, és mint méltatói írták, „háza a hallgatás szomorú napjaiban találkozó helye lett a hazafiaknak, ő maga pedig a társadalmi élet megteremtésén, s a gazdaság fellendítésén fáradozott”.

1867-ben újra Csanád vármegye főispánjává nevezték ki, és ezt a tisztelet haláláig betöltötte. 1875. június 28-án, hivatalba lépésének negyvenedik évfordulóját díszközgyűlésen ünnepelte a megye. Ezen alkalommal leplezték le Kern Ármin akadémiai festő által elkészített arcképét. Ő maga e szép napot egy nemes áldozattal tette emlékezetessé. Alapítványt hozott létre a megyéhez tartozó községi jegyzők és tanítók árváinak nevelésére. 1879. március 29-én váratlanul hunyt el.

Návay Tamás felesége zsádányi és törökszentmiklósi Almássy Anna volt. Házasságukból született Lajos, 1842. május 5-én. Házasságot 1868. május 21-én kötött báró Eötvös Ilonával, Eötvös Józsefnek, az 1848-as első felelős magyar kormány közoktatási miniszterének, a neves írónak és politikai gondolkodónak leányával. Ebből a házasságból született Návay Lajos 1870. szeptember 19-én Földeákon. Návay Lajos születésekor jelen volt nagyapja, báró Eötvös József is, aki naplójába a következőket jegyezte fel: „Tegnap este érkeztem és lányomat... gyermekével együtt a legjobb egészségben találtam. Ma reggel azon örömhírrrel költöttek fel, hogy egészséges unokám született. Kedves Ilonám fáradt, de jól érzi magát. Engem a gyermek születése mélyen meghatott. Isten különös jótéteményét látom benne, ki a nagy örömet adta.”

Návay Lajos gyermekéveit az óföldeáki és a gajdosi „kastélyban” töltötte. Erről az időszakról a következő sorokat jegyezte fel naplójában: „Részemről a magyar hazát, a magyar földet, családunk ősi birtokában, a magyar népet pedig volt úrbéres községünk derék lakóiban tanultam szeretni, tisztel-

Návay Tamás

ni... elfogult voltam, és elfogult vagyok ma is, mert hisz otthonom, de egyszersmind otthona volt 200 év óta családomnak, és minden talpalatnyi föld itt nemcsak gyermekjátékaimra, de egyszersmind elődeim komoly munkájára emlékeztet. A kapocs, mely szívemet Földeákhoz köti, sokkal szilárdabb a gyermekévek múltó emlékeinél, illetve az emlékek folytatólag élnek azon a helyen, hol családom minden tagja egyszer játszott, majd dolgozott, hogy végre pihenjen atyái oldala mellett. És a gyermekévek gondatlanságát felváltá a tudat, hogy kötelességeim vannak úgy a haza, mint szülőföldem iránt.”

Középiskolai tanulmányait Szegeden és a budapesti kegyesrendi gimnáziumban végezte, majd jogot hallgatott Budapesten és Berlinben. A budapesti

Návay Lajosné báró Eötvös Ilona

egyetemen avatták államtudományi doktorrá 1891-ben. Tanulmányai befejeztével Csanád vármegyénél kezdte meg szolgálatát mint tiszteletbeli aljegyző. 1895-ben tiszteletbeli, vagyis fizetés nélküli főszolgabíróvá nevezték ki. Ebben a beosztásban Földeák és Püspöklele ügyeit önállóan intézte. 1896-ban helyettes főjegyző, majd 1897-től megválasztott főjegyző. Csanád megye alispánjává 1901 decemberében választották meg „egyhangú lelkesedéssel”. Hivatali működését nem a pártpolitikai szempontok vezérelték, hanem a szakszerűség és saját belső meggyőződése.

Az 1905. január 26-i képviselő-választásokon országgyűlési képviselővé választották. Alispáni állásáról lemondott, és azt hitte, hogy ezentúl nem a vármegyegyűlés, hanem az országgyűlés lesz működésének színtere. Ehelyett a közel egyéves „nemzeti ellenállás” megyei vezetése várt rá. Az alkot-

mányvédő küzdelmek után 1906-ban ismét képviselő, sőt az összeülő új országgyűlés egyik alelnökének is megválasztották.

Az 1910. évi júniusi választásokon munkapárti programmal lett Temesvár parlamenti képviselője. Újból megválasztották a képviselőház alelnökévé, sőt 1911. november 9-én az országgyűlés elnöke lett. A véderőtörvény vitájában obstruáló ellenzék házszabályellenes letörésére nem volt hajlandó, ezért elnöki tisztjéről 1912. május 21-én lemondott. Návay Lajos a Lukács-féle választójogi törvényjavaslat előterjesztéséig – amivel nem értett egyet –, azaz 1912. december 31-ig a Munkapárt képviselője maradt. Kilépése után egyik párthoz sem csatlakozott.

Návay Lajos

A világháború idején a kormány felkérésére közlélmzési ügyeket intézett Csanád vármegyében. Tevékenységéért az 1918. év elején I. osztályú polgári érdemkereszttel tüntették ki. A háború végén neve többször is előfordult, mint lehetséges belügyminiszteré, illetve miniszterelnök-jelöltté.

Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején, Földeákon tartózkodott. 1919. április 23-án a túlhajtott rekvirálások miatt elégedetlen makóiak tüntetésekor megölték Vásárhelyi Kálmánt, a hadügyi népbiztos politikai megbízottját. A tettesek felkutatására a budapesti vörörség egyik egysége érkezett Makóra. A nyomozásra nem sok idő maradt, mert az antantegységek makói bevonulása már csak órák kérdése volt. A város kiürítésekor túsokat hurcoltak magukkal. Földeákról Návay Lajos, Návay Iván és Korchmáros Imre földbirtokost vitték el. A direktórium eredetileg Návay Tamást, Lajos bátyját is kiszemelte, de ő – szerencséjére – éppen Budapesten tartózkodott, és így helyette került a túsok közé a félig-meddig nyomorék Návay Iván.

Hódmezővásárhely vasútállomásán öt makói túszt kivégeztek, majd a Szentese–Csongrád vonalon Kiskunfélegyházára kanyarodott a különvonat. Itt teljesedett be április 29-én a Návay fivérek tragikus sorsa. Kiss Béla Szentese városi főjegyzővel együtt szólították ki őket a vagonból, majd egy véstörvényszéknek sem nevezhető kihallgatás után valamennyiüket ke-

Návay Aranka

Návay László

gyetlen módon kivégezték. Návay Lajos és Iván holttestét – a román megszállás miatt – csak 1919 szeptemberében tudták exhumálni Kiskunfélegyházán. Temetésükre Földeákon került sor, mindketten a családi sírboltban nyugszanak.

A háború és a megszállás után a Návay család tagjai visszavonultan éltek

Návay-családfa I.

I. TÁBLA.

NÁVAY N. † 1714. Szegedén Baika Katalin														
PÁL I. † 1719. IX. 8.	ISTVÁN I.	JÁNOS I. † 1730. V. 12. Nagyváradon: váci kanonok, főesperes, osztri püspök (1727.); nagyváradi nagypüspök	GYÖRGY I. sz. 1694. IV. 16. † 1759. XI. 22. Csanádvidéke alispánja, bíró, Földeák adományosa Csűrök Katalin sz. 1698. IV. 8. † 1740. VII. 24. esk. 1711. XI. 1.	JÓZSEF I. † 1765. főszolgabíró, majd főpénztáros Pongrácz Johanna báróné esk. 1741. VII. 16.	BORBÁLA † 1728. I. 20. Sántház László	JÁNOS II. sz. 1714. IX. 12. † 1718. X. 8. bíróbíró Hódy Ilona esk. 1734. IX. 10.	KLÁRA † 1718. IX. 4. † 1724. XII. 1.	JULIÁNNA sz. 1721. V. 7. bíróbíró Pongrácz Katalin † 1786. esk. 1740. I. 25.	GYÖRGY II. sz. 1723. XI. 18. bíróbíró Pongrácz Katalin † 1786. esk. 1740. I. 25.	ERZSÉBET- Katalin sz. 1728. XI. 18. Párcza János † 1730. esk. 1738. V. 28.	JULIÁNNA- Juzelina sz. 1728. II. 4. † 1730. II. 17.	PÁL II. sz. 1731. I. 26. † 1734. I. 12. † 1775. VII. 24. vm. főpénztáros 1 Labady Julianna esk. 1750. † 28. † 1758. VIII. 28. 2 Sötér Agnes esk. 1762. I. 24. † 1763. VI. 7. 3 Skvarica Magdolna esk. 1703. VI. 19.	PÁL III. † 1775. VII. 24. vm. főpénztáros 1 Labady Julianna esk. 1750. † 28. † 1758. VIII. 28. 2 Sötér Agnes esk. 1762. I. 24. † 1763. VI. 7. 3 Skvarica Magdolna esk. 1703. VI. 19.	TERÉZIA sz. 1734. IX. 19.
ANNA-MÁRIA sz. 1704. IV. 18. † 1811. Adamovics Ignác torontalmi szbíró esk. 1788. IV. 28.	MÁRIA-JOZEFA sz. 1765. III. 16. † 1832. IX. 12.	SÁNDOR I. sz. 1707. VII. 20. † 1802. X. 30.	JÁNOS-III. István-Pál sz. 1709. VII. 10. † 1779. VIII. 20. (II. II. 1851-án)	ISTVÁN II. sz. 1709. VII. 10. † 1779. VIII. 20.	TAMÁS II. sz. 1770. X. 15. † 1774.	PÁL IV. sz. 1771. XII. 18. † 1779. (II. II. 1851-án)	GYÖRGY- Ferencz							

II. TÁBLA.

JÁNOS-III.
István-Pál
(Icszármaszása az I. táblán)
sz. 1708. V. 7. † 1822. VIII. 23.
alispán, kir. tanácsos,
országgyűlési követ
Szentivány Róza
esk. 1791. IV. 30.

ISTVÁN III. sz. 1702. † 1793.	MÁRIA sz. 1763. † 1852.	KATALIN sz. 1794. † 1859.	MAGDOLNA sz. 1795. † 1799.	LÁSZLÓ II. sz. 1707. † 1870. VII. 11. országgyűlési követ (1839-41.) kádisei Török Cecília sz. 1811. † 1880. V. 30. esk. 1829.	MIHÁLY sz. 1798. † 1863. XII. 1. Csanád alispánja 1 Duschik Pacientzia 2 Csapan Jozefin	PÁL IV. (I.V. táblán) (I.V. táblán)	JÁNOS IV. (I.V. táblán)	JOZSEFIN sz. 1802. † 1881. XII. 28. városi Török István	IGNÁCZ sz. † 1804.					
EMILIA sz. 1831. XI. 11. † 1885. Thalst Gyula	JOZSEFIN- Mária- Terézia- Julianna sz. 1833. III. 12. † 1903. belhosi Baross Sándor	JULIÁNNA † 1868.	GYULA sz. 1836. I. 15. † 1907.	ISTVÁN IV. sz. 1837. VIII. 20. † 1908. XII. 8. cs. és kir. huszárkapitány gr. Waldeck Johanna Kamilla	RÓZA- Mária- Pirokka sz. 1839. I. 16. † 1890. Hosozay Kamilla	KÁLMÁN-II. Dénes sz. 1840. I. 24. † 1911. Ella báróné József	PAULA sz. 1842. VII. 1. † 1913. V. 19. Náway Dezső Bárály † 1904.	CZECZILIA sz. 1842. XI. 27. † 1913. V. 19. Náway Dezső Bárály † 1904.	BERTALÁN sz. 1844. † 1915	ENDRE sz. 1845. † 1870.	OSKÁR sz. 1845. † 1870.	IMRE I. sz. 1848. XI. 23. † 1883. vm. fő- jegyző Birkás Róza	ÁGNES sz. 1851. † 1898.	ILONA sz. 1852. † 1913. XII. 14. sz. 1852. † 1913. XII. 14.
		FRIGYES sz. 1872. VIII. 2. † 1877. III. 13.	MATHLD sz. 1878. Kirkószussy Jenő csandórszázados Máramarossziget	KÁLMÁN III. sz. 1885.	LÁSZLÓ IV. sz. 1885.	JÁNOS VI. sz. 1885.	IMRE IV. sz. 1885.	MARGIT sz. 1885. b. Taxis Egon	ANDOR sz. 1888. vármegyei tb. aljegyző Náway Emma esk. 1913.					

Návay-családfa II.

földeáki birtokaikon. Návay Tamás, a vértanú Lajos bátyja 1925. november 9-én Budapesten egy rosszul sikerült műtét következtében elhunyt. Tamás és Lajos birtokrészét a kiskorú Návay György örökölte. Nagykorúságáig (1942) Wolfinger Frigyes, a makói mezőgazdasági részvénytársaság

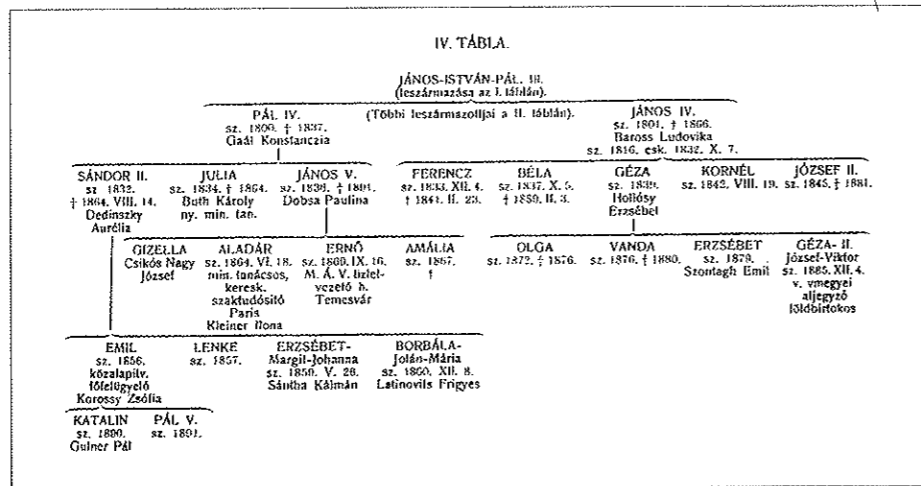
Návay-családfa III.

III. TÁBLA.

GYÖRGY-FERENCZ III.
(Icszármaszása az I. táblán.)
sz. 1772. I. 20. † 1820. I. 28.
borsói káptalan Jozefin
sz. 1778. † 1840.

KÁROLY sz. 1797. † 1863. I. 3. esk. 1828. IX. 24.	JULIÁNNA † 1871. Kricsova Fischer András	MAGDOLNA sz. 1811. † 1895. II. 19. Helbauer Sándor	ANNA sz. 1811. † 1895. II. 19. Helbauer Sándor	ERZSÉBET sz. 1812. † 1876. Nyéky Antal	TAMÁS III. sz. 1815. † 1870. III. 20. Csanád vármegye főispánja zsadányi és Törökzentmiklósi Álmassy Anna esk. 1840. II. 27. † 1898. VII. 25.									
LUJZA sz. 1830. X. 6. † 1900. XII. 6. Khayll Antal	KÁLMÁN I. sz. 1837. † 1884.	JANKA sz. 1834. V. 2. † 1897. Tarmay Antal	KAROLIN sz. 1834. V. 2. † 1881. Tarmay Antal	MÁRIA- Sároka sz. 1838. I. 30. † 1881. Tarmay Antal	ZOLTÁN I. sz. 1838. IV. 18. † 1881. I. 23. Bíró Aranka	DEZSŐ sz. 1840. IV. 12. † 1904. XI. 10. Náway Cecília † 1913.	KLOTTIL sz. 1840. † 1884.	IRÉN sz. 1840. † 1884.	IMRE- ÖGYÖGY sz. 1840. † 1884.	GYÖRGY IV. sz. 1847. † 1875. VII. 30. Kiss Karolina sz. 1841. † 1911. VIII. 19.	KÁROLY- TAMÁS sz. 1847. † 1893.	GYÖRGY sz. 1875. † 1893.	LAJOS I. sz. 1842. V. 5. † 1905. b. Bán- vásáros- naményi bity Béla sz. 1848. V. 21. † 1898. VIII. 2. † 1924.	IRMA sz. 1841. † 1893. b. Bán- vásáros- naményi bity Béla sz. 1848. V. 21. † 1898. VIII. 2. † 1924.
IVÁN I. sz. 1855.	ELEMÉR sz. 1855. † 1921.	MARGIT sz. 1867. Kutasi Raditsich István	SÁNDOR III. sz. 1868. Zóth Paula	ILONA- Johanna- Cecília sz. 1875. VII. 21. Bóra Árpád	ARANKA- Janka- Cecília sz. 1875. XI. 6. † 1954. † 1954.	MARISKA- Johanna sz. 1875. XI. 6. † 1954. † 1954.	LÁSZLÓ III. sz. 1875. XI. 6. † 1954. † 1954.	TAMÁS IV. sz. 1869. VII. 14. † 1925. Csanádvidéke v. főispánja földbíró Földeák	LAJOS sz. 1870. IX. 11. † 1914. 0. gy. képviselő, községi főbíró Náway Andor vm. tb. aljegyző Makó	EMMA sz. 1884. † 1953.				

Návay-családfa IV.

elnöke bérelte, részben adósságok ellenében, a földterületet, mintaszerűen, de az ingatlan teljes kihasználásával. A bérlet ideje alatt a munkáviszonyok megromlottak nemcsak a megváltozott gazdaságpolitikai helyzet miatt, hanem azért is, mert a bérlők jobbra maguknak gazdálkodtak.

Návay László és testvére, Aranka – a kiterjedt nemzetség utolsó tagjai a történelminek minősíthető időkben – családot nem alapított, néhány száz holdon gazdálkodtak. Közismerten nagylelkűek, segítőkészek. Nem véletlen, hogy a második világháború után nem kobozták el valamennyi ingatlanukat, és nem üldözték el őket. Mind a ketten Óföldsékon maradtak, bántódásuk nem esett, az ötvenes évek elején, néhány nap eltéréssel, régi cselédjük házában érte utol őket a halál.

A gensháti határrészen gazdálkodó Návay Géza hosszú ideig agglagényként élt. A negyvenes évek elején ugyan megnősült, de családja nem származott a házasságból. 1945-ben elkobzott birtokából állami gazdaságot alakítottak.

A Návay család ma élő tagjai, akik ugyan már nem a régi birtokon élnek, a legnagyobb megbecsülésnek örvendenek mindkét faluban. A községek rendezvényein meghívott díszvendégként rendszeresen részt vesznek. Legutóbb újólágg hozzájárultak ahhoz, hogy Földséak és Óföldséak családjuk címerét használhassa pecsétjein és lobogóján, kitűnnek különböző alapítványok támogatóiként is.

Katolikus sziget a protestáns tengerben

Földséak az évszázadok viharaiiban sokat szenvedett. Az átvonuló török, tatár csapatok felgyújtották, lerombolták a hajdan virágzó nemesi falu lakóépületeit, kúriáit. Az Alföld egyik páratlan építészeti emléke, az óföldséki erődtemplom, amely a térség egyetlen falusi gótikus temploma, túlélte a pusztító harcokat. A templom magja feltehetően a XV. században épült, gótikus stílusban. A szentély a nyolcszög három oldalával záródott, keleti, északkeleti, és délkeleti falát gótikus ablakok díszítették. A templom hossza tíz öl lehetett, ebből négyölnyi a szentély. A szentélyt és a hajót valószínűleg gótikus boltozattal fedték. A XV. században vagy a XVI. század elején védőfállal vették körül. A védőfalba tornyok épültek: északon a harangtorony, délen a kapuvédő torony vagy bástya, nyugaton pedig a kaputorony. Az erődfal külső oldalán futott a sáncárok, agyaggal döngölt aljjal és oldalfallal.

A templom az évszázadok során többször megsérült. Az 1552. évi török hadjárat még nem pusztította el, de az 1596-os támadás már teljesen megsemmisítette Földséket. Ennek áldozata lett a templom és az erődfal jelentős része is. Néhány évtized múlva – a régészeti feltárásokból tudjuk – a kaputorony nyugati felét újjáépítették, és nyolcvan centiméter mélyen alfalazták az erőd északnyugati szakaszát.

1686-ban a Szeged alól visszavonuló török csapatok feldúlták a Marosvidéket. A templom romokban hevert, ledöntötték a harangtoronyt is. 1723-ban Bieliczky Sámuel plébános hozzákezdett az egyházközség újjászervezéséhez és a templom helyreállításához. Első lépésben fölfalaztatta a szentély falát a padlástérben látható koronázó párkányig, vagyis a mai boltozat fölötti párkányban végződő fal felső széléig. Erre sík földem került. Návay László leírása szerint: „nád stukatúrral volt földve”. A járófelületet téglával burkolták, a tetőzetet nádalták.

A XVIII. század közepén készült birtoktérképek már a helyreállított gótikus templomot ábrázolják, azon huszártornyot vagy inkább a kórus fölé vont tornyot tüntetnek fel. A sekrestye a templom szentélye mellett állt, nyomait a régészeti feltárás során megtalálták. A helyreállított templom hossza húsz méter. A leírások szerint az újjáépített hajónak csak a déli oldalán voltak ablakok, szám szerint kettő. A harmadik négyszögletes ablakot

*A helyreállított óföldséki templom avatása 1924-ben
(József Attila Múzeum fotótára)*

a karzat fölé vésték. A Náwayak gróf Engl Antal csanádi püspök engedélye alapján 1758-ban kriptát építettek a szentély alá, ahová a család évtizedeken át temetkezett.

Földeákon 1759 nyarán viharos jégeső söpört végig. A templomtorony ledőlt, és a mennyezetet egészen a szentélyig beszakította, összetörték a harangok. Hét év múlva az esperesi látogatási jegyzőkönyv rögzítette, hogy a Náway család helyreállította a templomot, már csak a torony hiányzott.

A Historia domus szerint a templomot 1778–80-ban kibővítették. A nyugati sarok támpilléreit levésték, a hajót egyharmad hosszúsággal, mintegy öt-öt méterrel megnövelték. A hajó mellé fából harangtoronyt készítettek. A kórusra kőoszlopokon nyugvó falépcső vezetett. A bővítéssel a templom fölszereltsége és berendezése is teljesebbé vált.

Náway Antal végrendeleti hagyományából 1824-ben készült el a főbejárat előtt a téglából épített torony. 1835 és 1840 között a csúcsíves ablakokat kicserélték. A templom négy-négy barokk ablakot kapott. A sekrestye mérete nyugati és északi irányban bővült.

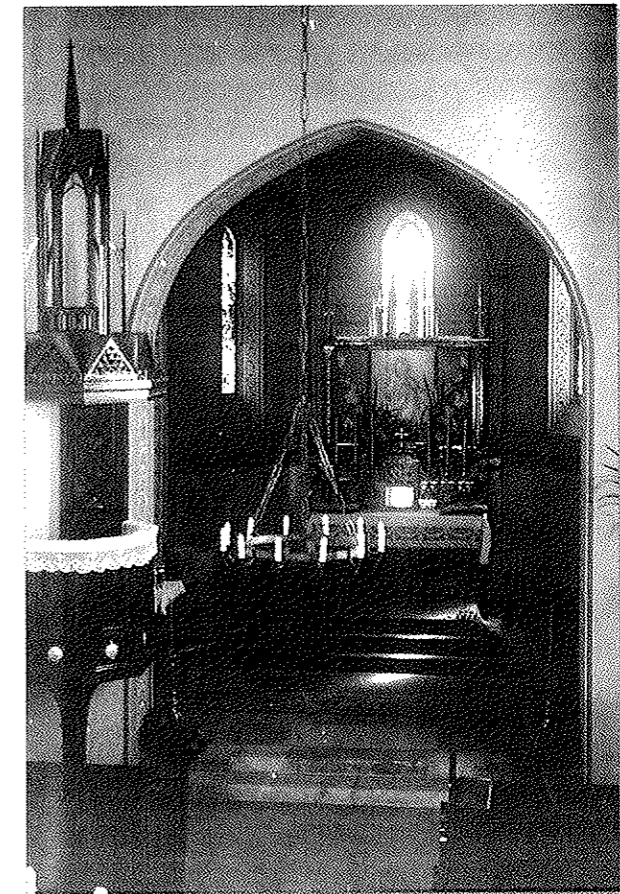
Az oratórium, becslések szerint, a szentély déli oldalán 1802-ben épült, és 1923-ig állt fenn. A templomban három oltárt emeltek, egyet-egy

Szent László, Nepomuki Szent János és Szent Rozália szűz tiszteletére. A falakon nem helyeztek el képeket.

Az 1845-ös árvíz jórészt elpusztította Földeákat, és a település a Náwayakkal kötött szerződés értelmében – mint láttuk korábban – új helyen épült föl. A szerződés szerint a templom, amit kétszintes magtárrá alakítottak át, Náway Károlyné birtokába került, aki egy új templom építésére kétszáz ezer téglát adományozott. Az 1824-ben elkészült tornyot lebontották.

Náway László az első világháborúban hadifogságba került. Ott tett fogadalmat arra, hogy ha épségben visszakérül szülőföldjére, a régi templomot újjáépíti. Erre 1923–24-ben került sor Istók Zoltán Makó város mérnöki hivatala mérnökének szakszerű útmutatása alapján. Náway Aranka, Náway Tamás és Náway Andorné biztosította a szükséges anyagiakat.

*Az óföldséki templom első oltárképe: Orgonás Madonna
(Képeslap 1924-ből)*

Návay László elképzelése szerint a brassói fekete templom mintájára a torony a templom északnyugati sarkán épült föl. Visszaállították a gótikus ablakokat, a kórust megnagyobbították, és a karzat új keresztboltozatának pillérei a középkori templom nyugati zárófalára kerültek. A templombelsőt tojásbély színűre festették, a szentély boltozatát arany csillagokkal díszítették, és a diadalívre színes indamotívum került. A főoltár, a szószék és a kegyúri pad az elbontott makói Maros-fahíd anyagából készült. A famunkákat Gardi István földéaki asztalosmester végezte. A neogótikus szárnyas oltár két szárnyára a történelmi Magyarország búcsújáró helyeinek Mária-képeit festették.

A helyreállított templomot 1924. május 24-én Glattfelder Gyula csanádi püspök szentelte fel.

*Óföldéaki templombelső az új oltárral
(Képeslap az 1930-as évekből)*

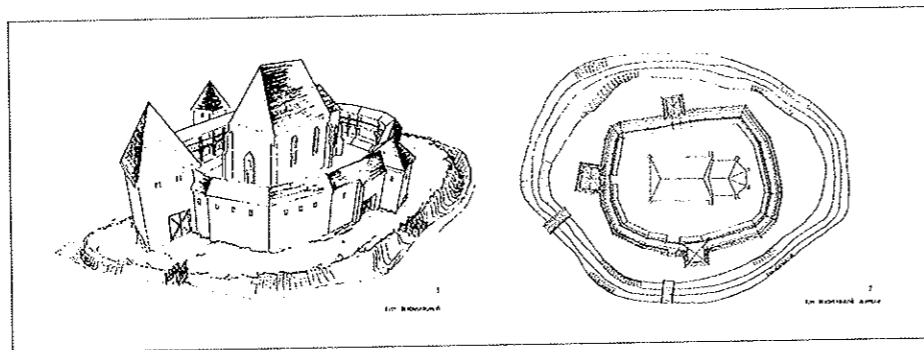

Az óföldéki templom 1989-ben (dr. Béres Mária felvétele)

Az óföldéki templom felszentelése után többször felmerült az önálló plébánia felállításának kérdése. A hosszas előkészületek és tárgyalások után püspöki jóváhagyással 1938. október 6-án Óföldéakon Csepregi Imre pápai prelátus, címzetes apát, kerületi esperes és makói plébános elnökletével létrejött az egyházközségi határkijelölő bizottság, amelynek tagjai között ott találjuk Návay László birtokost, Tass Árpádot, Földeák főjegyzőjét, valamint Virág Sándor földéaki és Takáts Miklós óföldéaki lelkészt, akik megállapították az új egyházkerületet és a plébános javadalmazását.

Az 1970-es évekre a templom állaga erősen megromlott. 1989-ben állagmegóvási és felújítási munkák mellett szakszerű régészeti kutatás kezdődött Béres Mária régész vezetésével. A kutatás kiterjedt a templom külső falkutatására, épületdiagnosztikai vizsgálatokra, a középkori erőd rekonstrukciójára és a templomdomb területének feltárására. A templomdombon XI. századi település nyomaira és temetőre bukkantak. A felújítás során nem változtatták meg a templom hosszát, nem bontották vissza a középkori állapotára. A templomtornyot eltávolították, mivel azon a helyen korábban ilyen nem állt. A templom gótikus stílusú meredek tetőszerkezetet kapott, huszártoronnyal. 1998-ban az épületet körülvevő erődrendszert rekonstruálták.

Valószínű, hogy a XVIII. században helyreállított és többször átépített templom mellett állhatott a plébánia épülete. A plébániaházról az első hír-

A rekonstruált középkori erőd (S. Máté Zsuzsanna rajza)

forrás az 1835. június 9-én felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv. Ezek szerint az épületben két szoba, egy cselédszoba, egy konyha, kamra, mellette kocsiszín, fásszín és istálló volt. Kerítése előbb kőből, de a látogatás idején már csak nádból állt. Megállapították azt is, hogy az épület nádfedélű, állaga nagyon rossz, összedőlés fenyegeti. Nem járhatunk mesze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy ez lehetett az első plébánia, hiszen helyrehozatalát már nem tartották célszerűnek. Szükségesnek látták viszont egy új épület épí-

Az óföldségi erődtemplom napjainkban (Vass József felvétele)

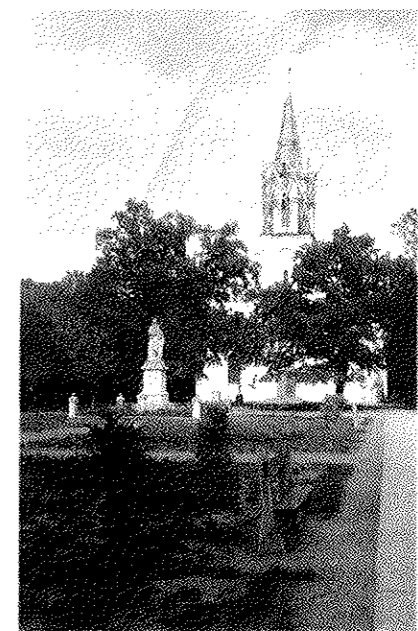

tését, jobb beosztással és mérettel, hivatkozva a község növekedésére és lélekszámának gyarapodására. Elengedhetetlennek vélték egy káplánszoba kialakítását is. Az építési költségek kiegészítésére ígéretet tett a Návay család, a község munkaerőt és anyagot ígért, de a püspökség sem zárkózott el a pénzbeli támogatástól.

Az 1846-os áttelepülés után az új helyen, amit Új-Földeáknak kezdtek nevezni, azonnal templomépítési bizottságot hoztak létre. A költségek fedezésére a község a Návay családtól százötven hold káposztás- és kenderföldet kapott. Ennek a jövedelmét gyűjtötték össze. A templom alapkövét Csajághy Sándor csanádi püspök 1855. november 18-án tette le.

Az építkezés mozgatója és irányítója Oltványi Pál plébános volt. A munkálatok gyors ütemben haladtak, már 1856. május 11-én megtartották a zöldágnünnepséget. A toronykeresztet 1857. július 27-én helyezték el. November 1-jén Oltványi Pál püspöki engedéllyel felszentelte a romantikus stílusú új templomot. A főhomlokzat lépcsős oromzatú, a háromhajós szerkezet miatt igen széles. Sarkait gótikus támpillérek zárják. Az ablakok a földszinten háromszögű, fönt csúcsíves záródásúak. A templomajtó is csúcsíves, fölötté vak rózsablakkal. A torony hatszögű, amit hat csúcsíves ablak és hat támpillér tagol. A tornyot hatszögű bádogsisak fűdi. A templombelső négy-négy nyolcszögű pillér három hajóra osztja. A háromszakaszos hajót gótikus keresztboltozat zárja le. A gótikus főoltárt Münchenben készítették 1886-ban.

Az 1940-es években a belvizek miatt a templom súlyosan megrongálódott. 1941 őszén a torony és annak egyik földszinti pillérialapzata úgy megcsúszott, hogy összedőléssel fenyegetett. A javítási költségek 12 250 pengőt tettek ki. Környékét 1892-ben rendezték, körülötte díszparkot alakítottak ki. Bejárata előtt egy öntöttvas feszület és Nepomuki Szent János szobra áll. Ugyancsak a templom előtt áll az első világháborúban hősi halált halt falubeliek emlékére emelt szobor. Pásztor János szobrászművész alkotását:

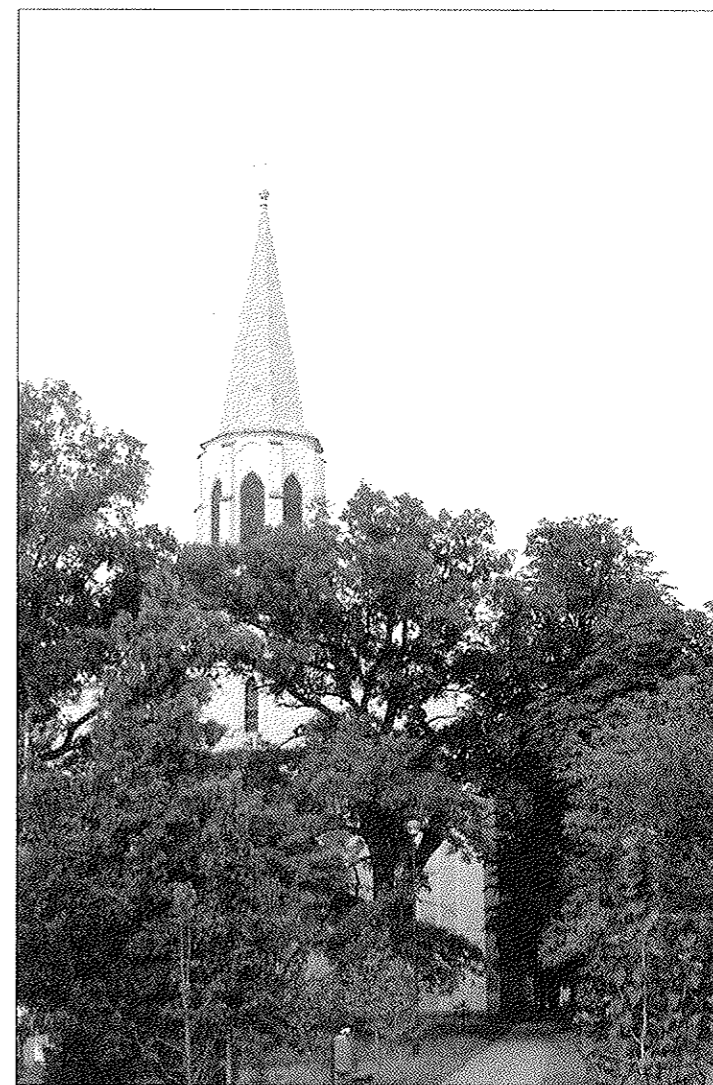

A földéaki római katolikus templom

Krisztus átkarolja a haldokló katonát, 1926. november 7-én nagy ünnepek keretében avatták föl.

Az átköltözőket 1846. október 4-én követte plébánosuk. Először az átalakított régi istállóban kialakított jegyzőlakásban lakott. A község új plébánia építése mellett kötelezte el magát, amit 1848-ban el is készítettek, 1856-ban és 1861-ben egy-egy szobával bővítették. Az épület részben téglából, részben vályogból készült, és zsindelel fedték. A kor szemléletének

*Az első világháborús hősi emlékmű,
előtte a második világháborúban elesettek emlékköve
(Pásztor János alkotása, Vass József felvétele)*

A földeáki katolikus templom napjainkban (Vass József felvétele)

megfelelően irodát, hálószobát, ebédlőt, vendégszobát, cselédszobát, konyhát, kamrát, nyári konyhát és istállót alakítottak ki. Az 1856. április 7-én kötött szerződés szerint a község vállalta a káplánszoba megépítését, amely 1861-ben készült el egy új istállóval, kocsiszínnel és magtárral egyetemben. Addig a káplánt a vendégszobában helyezték el. Az egész telket vert fallal vették körül. A plébánia jó karbantartását a község vállalta. 1889-ben azonban, amikor Németh Sándor plébános a tető javítását szorgalmazta a községnél, kérése süket fülekre talált.

Hoffman János plébános 1905. október 1-jén foglalta el új, földéaki állomáshelyét. Az épületet akkor már siralmas, összedőléssel fenyegető állapotban találta. A kisebb melléképületeket a templomépítésből megmaradt és idővel hatezer koronára felszaporodott alap kamataiból javíttatták. Návay Lajos indítványára a község engedélyezte, hogy ezt a pénzüsszeget teljes egészében a plébánia helyrehozására fordítsák.

Mivel a summa nem fedezte a költségeket, ugyancsak Návay Lajos javaslatára az alkotmányos küzdelmek idején a megyei tisztviselők segélyezésére felajánlott és fel nem használt ezer koronát kérték vissza. Azt is vállalták: ha ez az összeg kevés lenne, a testület költségvetéséből fogja kipótolni. A javítás idején a plébános és a káplán az óvodában lakott. A szelesebb folyosóval és felmagasított fallal, valamint új ajtókkal és ablakokkal ellátott épület a munkások sztrájkja miatt csak 1906-ban készült el.

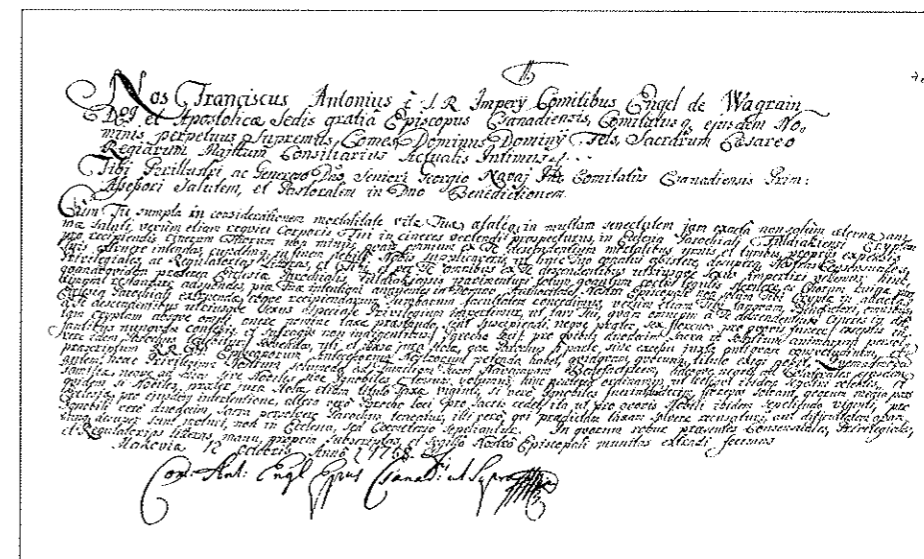
A XVIII. század elején restaurált régi templom körül feküdt a fallal kerített temető, cinteremmel, ahová bárki, igaz, elég drágán – 1765–66-ban egy-két, míg 1782-ben már tíz forintot kellett fizetni egy sírhelyért – temetkezhetett. Gróf Engl Antal csanádi püspök 1758. október 11-én kelt leiratában elrendelte, hogy a kriptába temetkezni akaró nemesnek húsz, a közrendűnek pedig tizenkét forintot kell fizetnie a stólán kívül a templom pénztárába taksa címén, aminek fele a plébánost illeti.

A kriptá bejárata először a szentélyből nyílt, majd Návay Antal 1783-ban kívülről nyitott egy vasajtóval ellátott bejárati ajtót.

A köztemető a község keleti részén feküdt, a házaktól viszonylag távol. Hamar betelt, ezért 1776. március 27-én újat nyitottak, ezt 1831-ben zárták be. Ugyancsak a keleti részen, árokkal körülvéve és kapuval ellátva újat alakítottak ki, amit az áttelepülésig használtak. Karbantartásáról a község gondoskodott.

Az áttelepülés után az új helyen 1846. október 4-én nyitották meg az első, ötholdnyi területen fekvő temetőt. Oltványi Pál plébános kétezer forint költséggel a Szenvedő Krisztus tiszteletére hamarosan felépítette a neogótikus temetőkápolnát, amit testvére, Oltványi István nagyprépost 1864. június 7-én áldott meg. A kápolna alatt Oltványi Pál hatszázforintos költséggel kriptát alakított ki azzal a céllal, hogy oda papokat, apácákat temessenek.

A kápolna a földéaki római katolikus templom mintájára épült. Ismétlődik a két támpillér, a csúcsíves kapu melletti függőleges falsáv és a lépcsőzetes oromfal. Szent Péter és Szent Pál apostol szobrát pillérekre helyezték el. A fából ácsolt tornyot bádogsisak fedi. A kálváriát a kápolna előtt alakították ki. A díszes kereszt és a tizennégy stáció 1912-ben készült el helyi lakosok adományából.

Gróf Engl Antal csanádi püspök kriptáépítési engedélye (1758)

Az új földéaki temetőt körülarkolták, zárható kapuval látták el. Ebben az időben temetőört és sírásót nem alkalmaztak, a rokonok hantolták el az elhunytat. 1892-ben Péli Antal két holdat vásárolt a temető mellett, amit átadott a községnek a sírkert bővítésére. Az új rész közepébe keresztet állított, az előtt egy márvány emlékkövet helyeztetett el már a község az alábbi felirattal: „Ezen temetőt istenes, jámbor szándékból a földéaki római katolikus hitközségnek ajándékozták öreg Péli Antal és neje Kurunczi Anna. 1892.” Az új temetőrészt Balaton János esperes áldotta meg 1892. október 9-én.

A temetőőr háza már 1884-ben elkészült a temető területén, és a templom körül kivágott fák árából, valamint külön püspöki engedéllyel felhasznált egyházi tőkéből 710 forint költséggel.

A lassan újratelepülő Óföldéák lakói a földéaki temetőbe temetkeztek eleinte, ami a távolság miatt meglehetősen terhes volt. 1931-ben Bóra Árpádné született Návay Ilona ezerszáz négyszögöl területű szántót vásárolt, amit Óföldéák községnek adományozott keresztény köztemető létesítése céljából. Feltételül szabta, hogy a sírkertet drótkerítéssel kell körülvenni, és oda később kálváriát is kell állítani. Az adományt a képviselő-testület közgyűlésén egyhangú szavazással elfogadta.

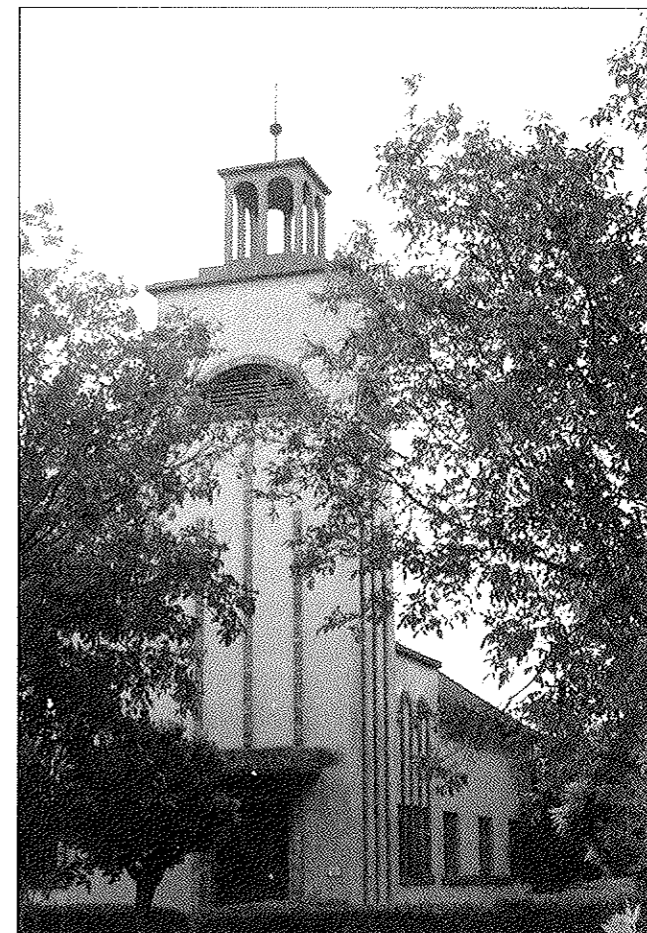
A földéakiak túlnyomó része a XIX. század elején a római katolikus vallást követte, csak néhány görög katolikus és református keveredett közéjük. Ők – sajátjuk híján – a katolikus templomba jártak, és gyermekeiket is ott

keresztelték meg. 1783-ban még 87 görög katolikus élt a faluban, ám ők lassanként asszimilálódtak, létszámuk 1850 körül már csak egy-két családra csökkent. A reformátusok viszont Vásárhelyről és a szomszédos makói tanyákról egyre többen települtek be. Már 1885-ben iskolát szerveztek gyermekeik számára, és imatermet működtettek. Számuk 1930-ban 426, a falu lakosságának 7,6 százaléka.

A ma is álló templom, iskola és tanítói lakás építését Szirbik Sándor makói lelkész kezdeményezte. A terveket Loós János makói iparművész-tanár készítette. Az építkezésre 1937–1938-ban került sor. Az épület modern tömeghatású: a tizennyolc méter magas torony négyzetes hasáb alakú, tetején visszaugró nyitott kis építménnyel. A homlokzatot függőleges téglasávok és a harangok magasságában félköríves ablakok tagolják. A torony alatt helyezték el a bejáratot, ehhez csatlakozik szemben és balra az L alakú sík födésű imaterem, melynek utcai falai attikás fölmagasításúak, ami templomi külsőt eredményez.

Zsidók először az 1795. évi összeírásban szerepelnek két fővel. Számuk 1858-ra huszonötre nőtt. 1880 körül már néhány nazarénus család is élt a községben.

*Harangszentelés Óföldreákon 1934-ben
(József Attila Múzeum fotótára)*

A földvárki református templom (Vass József felvétele)

Földvár a kezdetektől fogva jelentős kultusznak örvendett Nepomuki Szent János, valószínűleg a gyakori vízáradások miatt. Már a XVIII. században szobra állt a templom előtt, ami azonban tönkrement. Návay Nepomuki János 1811-ben fogadalomként egy új kőszobrot állíttatott fel védőszentje tiszteletére a gajdosi határban. Sajnos fenntartási alapot nem hozott létre, így az 1835-re már igen siralmas állapotba került. Návayn kívül a szárazéri kertészek szintén állíttatottak egy Szent János-szobrot a Szárazér mellett, melyhez a szent ünnepének előestéjén és nyolcada alatt minden nap az esti órákban processzió vonult, és ott litániát tartottak.

A lakosság erkölcsi állapotát 1835-ben jónak minősítették, külön élő házastársat nem találtak. Az 1850-es egyházlátogatási jegyzőkönyv írja a falubeliokról: „Isten és Egyház törvényeit pontosan megtartják, a beszédeken,

délelőtti, délutáni istentiszteleteken jelen vannak! A templomban nemcsak az asszonyok és a lányok, hanem a férfiak is énekelnek.”

A vásár- és ünnepnap istentisztelet délelőtt tíz órakor kezdődött, délután fél kettőtől fél háromig tartott a katekézis, háromkor kezdődött a litánia. Haldoklóhoz indulva a nagyharanggal adtak jelt, hogy a hívek kísérhessék az oltáriszentséget. A húsvéti gyónást a nagyböjt harmadik vasárnapja utáni héten végezték a következő beosztás szerint: hétfőn a férfiak az 1.-től a 40. házáig, kedden az asszonyok, szerdán a férfiak a 40.-tól a 80. házáig, csütörtökön az asszonyok, pénteken a férfiak 80.-tól a 120. házáig, és végül szombaton újra az asszonyok. A legények szerdán délután, a lányok pedig csütörtök délután gyóntak. Reggel hat órakor a nagyharang kondulása figyelmeztette a gyónókat kötelezettségük teljesítésére. Este újra volt emlékeztető harangozás az ünnepi áldozók részére hálaadásra, a vásárnap gyónóknak pedig előkészületre. Minden abban részt vevő gyónócédulát kapott, amit a plébános húsvét után házról házra járva összeszedett, és így szerzett tudomást arról, hogy ki maradt el.

A templom és a falu védőszentjének, Szent László királynak a búcsúját nagy ünnepléssel tartották meg. Teljes búcsú engedélyt a templom első

*Az újjáépített Mária-szobor régi helyén
(Újraállította Inokai László és Rakonczai János. Vass József felvétele)*

alkalommal 1768. március 28-án nyert el XIII. Kelemen pápától, amelyben minden hívő részesülhetett, aki Szent László ünnepén meggyónt. Ezt a brevét gróf Engl Antal csanádi püspök 1768. június 29-i egyházlátogatása során hirdette ki. Az ünnepnapon a falu apraja és nagyja kitüntetett szeretettel látta vendégül a környező községekből nagy számban érkezett búcsúsokat. Az ünnep délelőttje az egyházé volt, a délután és az este pedig a vidám szórakozásé.

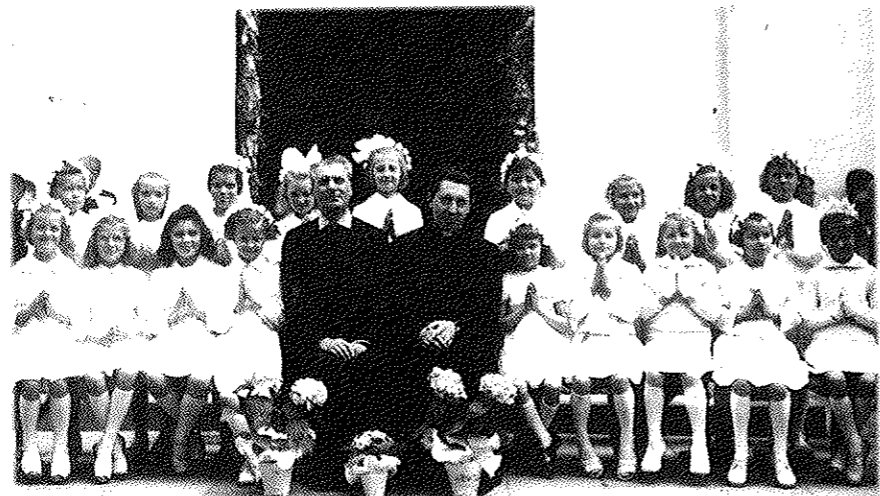
Az átmulatott éjszaka után másnap vontatottan haladt a munka. Mivel így két nap telt el anélkül, hogy dolgoztak vagy robotmunkát végeztek volna, amit a Návay család természetesen nem nézett jó szemmel, a földesúr „a hívek nevében” kérte és szorgalmazta, hogy a búcsú ünnepét a Szentszék helyezze át a következő vasárnapra.

XVI. Gergely pápa 1842. január 28-án kiadott brevében helyt adott a „hívek összessége” kérelmének, és megengedte, hogy Szent László ünnepét a búcsúval együtt a következő vasárnapra helyezték át. Lonovics József csanádi püspök ezt a brevét 1842. március 22-én írta alá és továbbította Földeákra. Ekkor tudták meg a hívek a dolgot, de ellene már nem tettek semmit. 1848-ban a jobbágyi státustól megszabaduló földeákiak azonnal, írásban kérték a búcsú ünnepének visszahelyezését eredeti időpontjára hivatkozva arra, hogy ők azt annak idején nem kérték, és az áthelyezést követően újra és újra jégeső veri el a határt, s ebben Isten büntető bosszúját látják. Együttal fogadalmat tettek a búcsú napjainak szigorú – mischallgatással és munkaszünettel egybekötött – megünneplésére. Kérésüket a püspök 1848. június 20-i leiratában teljesítette.

Németh Sándor volt Földeáknak talán az első karizmatikus plébánosa, akire még ma is hivatkoznak egyházi ügyekben. 1882–1891 között töltötte be hivatását. Többször tiltakozott a szombati és az ünnepeket megelőző esti táncvigalmak ellen. Ennek hatására az előjáróság tilalmazta a nagyvendéglőben a vecsernyék ideje alatti táncot és a zeneszolgáltatást. A rendelet ellen vétőt 1890-ben tízforintos bírsággal sújtották. A vihar elleni harangozás is ebben az időben jött divatba.

A vallásos meggyőződés erősítését szolgálták a különböző hitbuzgalmi egyesületek, társulatok. Az elsőt 1780-ban Kovács Mihály plébános szervezte meg Oltáriszentség Társulata néven, amelyet Christovics Imre püspök 1780. augusztus 25-én keltezett leiratában erősített meg. A társulat ünnepét október első vasárnapjain tartotta, amire külön búcsúengedélyt is nyert. Ezt a hitbuzgalmi társulatot 1787-ben II. József császár sok más egyesülettel egyetemben feloszlatta, ingó és ingatlan vagyonát lefoglalta. A társulat pénztárában ekkor húsz forint hatvan krajcárt találtak. Az összeget közpénztárba kellett befizetni.

Földeáki elsőáldozók 1962-ben

(Középen balra ül Rokonai Béla plébános, mellette Dombi János káplán)

A jámbor társulatok formálisan tehát megszűntek, tagjaik buzgósága tovább élt. Elsősorban a Rózsafüzér Társulat örvendett közkedveltségnek a nép körében. Földeákon a három Mária asszony állt a szerveződés élén, akik a Mária lányokat is vezették. A rózsafüzér-imádságok mellett, amelyre szerveződtek, nagyobb ünnepeken a körmenetekben, fehér ruhában, rózsakoszorúval a fejükön vonultak, lobogókkal, Mária-szoborral. Működésüket 1883-ban alapszabályba foglalták.

1858-ban hivatalosan két társulatot ismertek Földeákon. Az egyik az 1855-ben alakult Szeplőtelen Szív Tisztelőinek Társulata a másik pedig a Rózsafüzér Társulat. Az utóbbi tagjainak minden hónap első szombatján énekes miséjük volt, amely alatt hat tag égő fáklyával a kezében az oltár mellett állt. A társulat elhunyt tagjaiért november ötödikén tartottak gyászmisét. Mária-ünnepeken gyóntak. A Rózsa társulat 1891-ben 490 tagot számlált. 1884-ben alakult a Jézus Szentséges Szíve Társulat, valamint a pogány gyermekek megsegítésére a Jézus Szent Gyermeke Társulat. 1889-ben pedig a Szentháromság Társulat. Ezeknek a társulatoknak későbbi működéséről sajnos nem maradt fenn dokumentum.

Zsúfolt az iskola háza

Hivatalos iratokban Földeákon először 1782-ben tűnik fel a tanító neve. Az egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Szabados József jegyző látta el ezt a feladatot. Munkálkodásáért természetbeni járandóságot kapott a lakosoktól, a községtől pedig húsz forintot. 1803-ban a tanítót már hatvan forint készpénzzel díjazták, amit a község fizetett, és juttattak neki még három öl tűzifát, ötven font húst, egy mázsa sót, tizenöt font „fadgyút”, két kocsi szénát, egy hízott sertést, hét itze vaját és fél sessió földet”, valamint minden pártól egy véka búzát, fél véka árpát és nyolc kéve nádat. A tanító és a kántor munkakörét, néhány kivételtől eltekintve, 1830-ig a jegyző látta el, ami természetesen nem volt a legjobb megoldás.

Csanád vármegye közgyűlése 1819. február 5-i ülésén kötelezte arra Földeák előljáróit, hogy szerződéssel önálló tanítót alkalmazzanak. A földeákiak arra hivatkoztak, hogy emberemlékezet óta náluk a jegyző a tanító, de néhány éve van már önálló mesterük. Azt nyilatkozták továbbá, hogy a kántor kötelességévé tették: maga helyett ő állítson tanítót.

A vármegye a helyszínen is megvizsgálta a kérdést. Megállapították, hogy másfél éve valóban tanít itt egy Victoris András nevű férfi, aki a földesúr-tól esztendőnként némi segélyt húz. Fény derült arra is, hogy a gajdosi és szárazéri kertészek gyerekeitől nem lehet megkövetelni az iskolába járást, mert másfél órai távolságra laknak Földeáktól. Megállapították, hogy a faluból sem jár minden gyerek iskolába, hiába buzdítják és intik meg a szülőket.

A század elején Földeákon Szabados István, Bernáth György, Hamvay Ferenc, Kiss Albert és Skopurda Mihály (aki okirat-hamisítás miatt a vármegye börtönébe került), Balogh József és Gerzsán Lajos tanított. 1830-ban a Nyitra megyei Novákról származó harmincéves Balázs Mihályt, aki Temesváron végezte a tanítóképzőt, választották meg kántornak és tanítónak. Készpénzfizetésén az előljáróság húsz forintot javított. Hat évig látta el feladatát. Őt Zombori József követte, majd Kiss Antal, akit 1845. április 6-án választottak meg kántortanítónak, és közel ötven évig működött közmegebecsülésnek örvendve. A század első felében a gyerekek hitant (katekizmus és biblia), számtant, írást és olvasást, valamint földrajzot tanultak.

A község 1830-ban új iskolát épített a plébánia mellett. A vert falú, nád-dal fedett ház lényegében egy eléggé tágas tanterem. Fűtéséről és a fenntartásáról az előljáróság gondoskodott. Mellé épült a tanítói lakás.

Az 1846-os költözés után egy földes, vert falú régi nagy urasági istállót alakítottak át iskolai célokra, belefoglalva a tanító lakását: két kis szűk szobát. Kezdetben a jegyző szállását és az ideiglenes imaházat szintén itt helyezték el. A tanterem mindössze kétszáz iskolást tudott befogadni, pedig akkor már négyszáz iskolakötelest tartottak nyilván. Az 1851–1852-es tanévben 148 fiú és 162 leány iskolakötelesből 101 fiú és 78 leány járt az alsó elemi két osztályába.

Új kétosztályos iskola építését és még egy tanítói állás létesítését szinte évente szorgalmazta Oltványi Pál plébános. A község szegénységére hivatkozva egyelőre nem tudott eleget tenni a kérésnek. Végre 1859. november 9-én elhatározták a felépítését, és egy segédtanítói állás szervezését.

Másnap, november 10-én leégett az iskola. A tanítás céljára kibérelték Gilinger János üresen álló házát. Most már igazán sietőssé vált az új tanoda, mégis két év telt el a megvalósításig. Alapkövét 1861. április 28-án tették le, és már november 1-jén készen állt az épület két teremmel és két tanítói lakással.

A felszentelést Oltványi Pál plébános végezte. Többen kifogásolták túlzott nagyságát. Oltványi megnyugtatta őket, hogy nemsokára kicsi lesz. És valóban, húsz év múlva már újra iskolát kellett építeni.

Földeákon 1878-ban már 438 tankötelest, 230 fiút és 208 leányt tartottak számon. Helyszűke miatt azonban iskolába csak 301 tanuló járhatott. A megengedett hatvan diák helyett egy osztályban szinte annak háromszorosát kellett oktatni.

A zárdaiskola (Képeslap az 1930-as évekből)

Oltványi Pál, bár 1874-ben ideiglenesen megvált földéaki híveitől plébániára való jogának fenntartása mellett, egyre többször sürgette egy új leányiskola építését. Oltványi a Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek földéaki letelepítését tűzte ki célul. Csanád vármegye tanfelügyelősége 1875-ben ismételten felszólította a községet: mulhatatlanul szükséges egy új épület biztosítása.

A község Oltványi Pál javaslatára néhány év haladékot kért a megyétől, mert kérését a nővérek tekintetében nem tudták teljesíteni. A plébános ismételt kérelmére 1878-ban megkapta az engedélyt, hogy a községi előjárókkal ez ügyben a tárgyalásokat megkezdhesse. A községi képviselőtestületnek azt ajánlotta, hogy ha az építendő új leányiskola vezetését az egyházmegyében már sok helyen szép eredményeket elért apácákra bízzák, és a javadalmazásukat megadják, akkor az építkezéshez hozzájárul kétezer forinttal.

A község 1878. szeptember 9-én tartott, heves szópárbajokkal tarkított közgyűlésén tárgyalta az ajánlatot. Többen elleneztek az apácák letelepítését, mások az anyagi kérdések, az építési költségek és a tanítónők fizetése miatt aggódtak. Hosszas vita után az elnöklő bíró, Gilinger János szavazást rendelt el, s azon a többség végül is elfogadta a javaslatot. A hamarosan elkészülő kiviteli tervet bemutatták Bonnaz Sándor csanádi püspöknek, aki az építkezéshez felajánlott tízezer téglát, az alapok elkészítéséhez cementet és meszet. Az első terv szerint csak földszintes lett volna az épület, de később emeletesre módosították.

Hosszas viták kísérték az épület helyének kijelölését. A központban, a templom szomszédságában semmiképpen sem tudtak megfelelő telket szerezni: vagy kicsi volt, vagy a tulajdonos nem akarta eladni. Más lehetőség nem maradt, mint az, hogy a négy főutca valamelyikében építkezzenek. Ez az elképzelés megint nagy vitákat váltott ki, mert mindegyik képviselő azt akarta, hogy az ő utcájában álljon az iskolaház. Végül csak két év múlva, 1880-ban helyezhette el Oltványi az emeletes leányiskola és a zárda megszentelt alapkövét.

Az építésre a község pályázatot hirdetett, amelyre a legkedvezőbb ajánlatot Klein Lipót vásárhelyi mérnök nyújtotta be, akit aztán meg is bíztak a munkával. Az építkezés szépen haladt, már az 1880-as év végén tető került a falak fölé. 1881 tavaszán azonban leállt a munka, mert a község és a kivitelező között viták merültek fel, amelyek tisztázására a szolgabíró és az alispán szakértőket rendelt a helyszínre az addig történetek felülvizsgálatára. A szakértők által megállapított pótlások elvégzését Klein vállalta, és így a munka június közepén újra megindult. Az épület szeptember végén már beköltözhető állapotba került. A földszinti részen két nagy tante-

Oltványi Pál plébános

rem, ebédlő, cselédszoba, konyha, kamra, kőpince, az emeleten két kisebb varróterem, azután a clausura, a fogadószoba, egy nappali, egy hálószoba és egy imaszoba kapott helyet. Az udvaron melléképületek és gazdasági épületek álltak. A beruházás kerekén húszezer forintba került. A község négylábnyi kőjárdát készítette a templomig, hogy az iskolás lányokat sáros időben elkísérhessék a nővérek Isten házába.

A tanítórend főnöknője Mater Vunibaldát jelölte ki a földéaki ház főnökévé. 1881. október elejére minden készen állt az ünnepélyes megnyitásra. A püspök szeptemberi leiratában Oltványi Pált bízta meg a felszenteléssel, aki október elsején érkezett meg Földeákra. Kíséretében jöttek a főnökasszony, valamint Alexandra és Virginia tanító nővér. Másnap, október 2-án a hajnali harangszó előtt mozsárágyúk dörgése ébresztette a nagy ünnepre a még alvó földéakiakat. Az avatáson megjelent Lonovics József főispán, a megyei tisztikar, a környékbeli plébánosok és a Návay család tizennégy tagja. A templomban Oltványi Pál mondta a misét és az ünnepi beszédet, amit később Szegeden kinyomtatottak és valamennyi földéaki család megkapta ajándékba.

A földéaki leánytanulók helyzete az új iskola megépítésével kedvezően alakult, de a fiúk továbbra is két tanteremben szorongtak. 1883-ban a kato-

likus hitközség a helybeli iskolaszék előterjesztésére tanhelyiségül kétezer-száz forint értékű épületet vásárolt a Szent László téren. A tantermet a leg-szükségesebb bútorokkal is ellátták, a tanító javadalmazását a tágas és kellemes lakáson kívül négyszáz osztrák forint évi fizetésben állapították meg. Az állásra huszonhatan jelentkeztek. Az október 4-i iskolaszéki ülésen Apró Jánost választották meg. Az ünnepélyes avatásra október 7-én került sor.

1884-ben, a téli időszakban már esténkénti felnőttek tanítását is szerveztek Földeákon. Az egyik csoportban a tizenötödik évüket már betöltött nőtlen ifjak 142-en vettek részt, a másikban a nős férfiak 111-en. Az oktatás hétköznaponként este hattól nyolcig tartott.

Óföldeákon az 1880-as évekre jelentősen megnőtt a tankötelesek száma. 1883-ban már 77 mindennapi és 23 ismétlőiskola kötelest írtak össze. A Návay család ígéretet tett egy kultánoda felállítására. Erre azonban csak 1895-ben került sor, amikor Návay Lajos két hold földet és negyvenezer téglát adományozott a községnek egy pusztai római katolikus iskola építéséhez, ahova más felekezetűek is járhattak. Az építkezést Korom Pál építőmester hozta tető alá 26 681 forintos költséggel. Várkövy Kálmánt választották meg tanítónak. A létszám gyarapodása miatt 1909. szeptember 1-jétől még egy tanítói státust rendszeresítettek.

A Földeákon 1861-ben felavatott iskola a századfordulóra már kicsinek bizonyult, állaga megromlott. Návay Lajos és Návay Tamás szorgalmazta

A zárdaiskola udvara napjainkban (Vass József felvétele)

az új felépítését. A képviselő-testület 1900-ban határozta el, hogy belevág a dologba, a következő évben hozzá is fogtak a kétszer két tantermes, két tanítói lakást is befogadó ház felépítésébe, vállalva a mintegy húszezer koronás költséget. Az intézményt báró Eötvös Józsefről nevezték el.

1912-ben felmerült az iskolák államosításának kérdése. Az új iskolák ugyanis újra szűknek bizonyultak. Hoffman János plébánosnak nagy gondot jelentett az egy fiú és egy leány osztály hiánya. Ebbe kapaszkodtak bele az államosítás pártolói, amit a felsőbb szervek is szorgalmaztak sok előnnyel kecsegtetve a községet. Az ügyben döntő testületi ülésen azonban a képviselők az indítványt egyhangúan leszavazták.

A leányiskolát mindenképpen bővíteni kellett. Az ötödik tanterem kialakítására Hoffman János plébános négyezer koronát adományozott. A község az ötödik tanerő fizetésére évi ötven koronát szavazott meg, valamint négy öl fát természetbeni járandóságként. A püspök évi 680 korona fizetéskiegészítést is kieszközölt számára a kormánytól.

A fiúiskolát egy osztállyal kellett bővíteni. A következő képpen oldották meg a problémát. A községben sok volt a kihelyezett árva gyerek. A községi orvos egy lelenciskola felállításáért folyamodott, kísérlete sikerrel járt. A kultuszminiszter tanerőt, a belügyminiszter pedig tantermet és felszerelést juttatott. A megyei tanfelügyelő gyermekvédelmi szempontból nem tartotta előnyösnek, hogy az árvákat teljesen külön tanítsák, ezért a lelenciskolát állami tanerővel a római katolikus iskolaszék felügyelete alá helyezte, így egy új osztállyal gyarapodott a régi intézmény.

A földéaki képviselő-testület 1928. december 3-án tárgyalta a megyei tanfelügyelő rendeletét, melyben hat új tanterem, tantestületi szoba, fogadó, szertár, tornaterem, szolgálakás és megfelelő melléképületek sürgős felépítését rendelte el. Elutasítás esetére kilátásba helyezte az összes államsegély beszüntetését. Szigorú rendeletét azzal indokolta, hogy a zárdai leányiskolának csak az emeleti része van elfogadható állapotban, a többi az államépítészeti hivatal véleménye szerint sem megfelelő, a körülmények károsak a tanulók egészségére nézve.

A testület egyhangúan elfogadta az építkezés szükségességét, és utasította az előljáróságot a megfelelő előkészületek megtételére. Az építkezésre mégsem került sor a következő évek gazdasági válsága miatt. 1941-ben a földszintes leányiskola a belvíz miatt úgy megrongálódott, hogy 1942-ben le kellett bontani. A gond enyhítése érdekében a szerzetes nővérek felajánlották, hogy az emeleti tizenegy lakrészből álló lakásaikat átengedik a tanítás céljaira, cserébe saját telkükön lakások építését kérték. A képviselő-testület az ajánlatot elfogadta, és a költségekre ötvenezer pengőt szavazott meg.

A reformátusok iskolája 1885-ben nyílt meg, ide a gyerekek jobbra a makói tanyákról jártak. Az új iskola építését 1935-ben határozták el. A földéaki református egyház kérelmezte, hogy a képviselő-testület kétezer pengős segéllyel támogassa az építkezést. A képviselők egy része nem ismerte el a kérés jogosságát, hivatkozva arra, hogy a római katolikus iskolákat jórészt Oltványi Pál és Hoffman János plébánosok saját pénzükből segítették. Ennek ellenére méltányosságból három évre százpengős támogatást mégis megszavaztak. 1942-ben a református egyház kérte, hogy a szeptembertől megszervezett tanítói állás javadalmazására a testület biztosítsa a mindenkori kezdő tanítói fizetést, lakáspénzt és nyugdíjintézeti járadékot. Arra hivatkoztak, hogy a tanulólétszám már elérte a 93 főt. A testület elfogadta az előterjesztést.

A Földeák körüli 1944 őszi lezajlott harcokban nem sérültek meg a tanítás épületei. Folytatódott az iskolai munka, de egyre zaklatottabb körülmények között. Jellemző az eset, amelyről dr. Kiss Károly helyettes járási főjegyző 1946. április 19-én kelezett, a főispánhoz címzett jelentésében számol be: „Földeák községben Kilar Károly volt tanítót, aki Szatmárnémeti városból tért vissza Földeákra március hó folyamán, úgynevezett népítélettel a községből eltanácsolták. Nevezett akkor elutazott rokonaihoz, de a húsvéti ünnepekre Földeákon tartózkodó családjainak látogatására visz-

Harmadik osztályos diákok 1963-ban

szatért. Megérkezése után ismeretlen tettesek súlyosan bántalmazták, és jelenleg is élet-halál között a makói kórházban fekszik.”

Valószínű, hogy bántalmazásának oka leventeoktatói múltja volt.

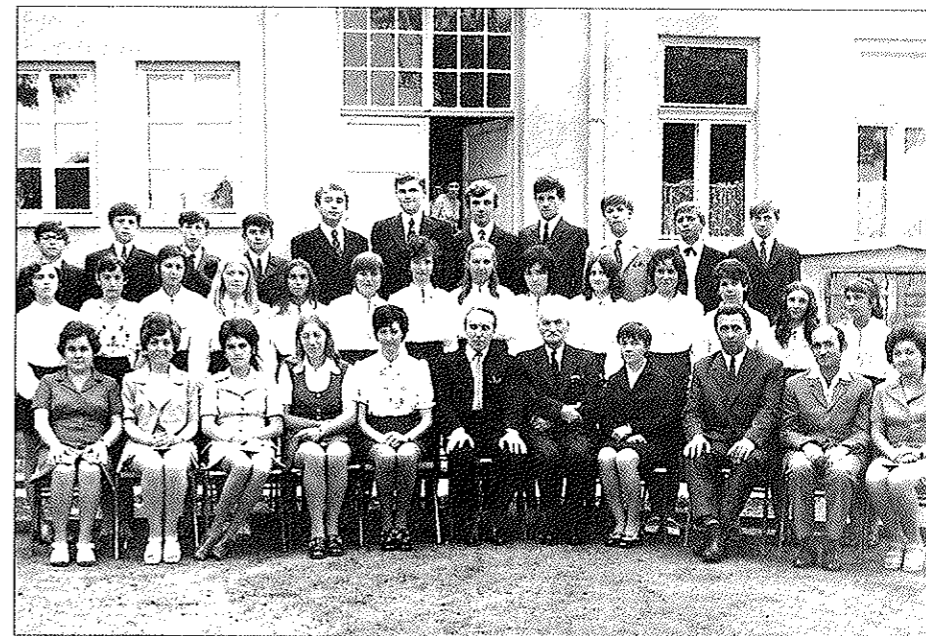
Az egyházi fenntartású iskolák államosítását az 1948. XXXIII. törvény-cikk rendelte el. Földeákon az úgynevezett zárdaiskolát és a református iskolát államosították. Az apácák által lakott lakrészt és az iskolát elzárták egymástól. 1950 júliusában egy napos felkészülést engedve teherautón a Dunántúlra szállították a szerzetes nővéreket.

Az iskolák államosítása felzaklatta a lakosságot. A suttogó megnyilvánulások zavarba hozták a helyi pártvezetőket. Hatalmukat fitogtatva az egyik éjjel ledöntötték az 1893-ban a vezeklés jegyében emelt Mária-szobrot. Az iskolákban és a községházán leszedették és összetörték a keresztek.

Földeákon a tanítás 1950-ben hét tanteremben folyt. 1957-ben négy épületben tanítottak. Az I. számú épületben öt, a II. számúban szintén öt, a III-ban és IV-ben pedig egy-egy osztálytermet helyeztek el. Összesen tizenkét tanterem, egy tornaterem, egy napközi otthonos ebédlő, egy igazgatói iroda és egy nevelői szoba állt a tanítás szolgálatában.

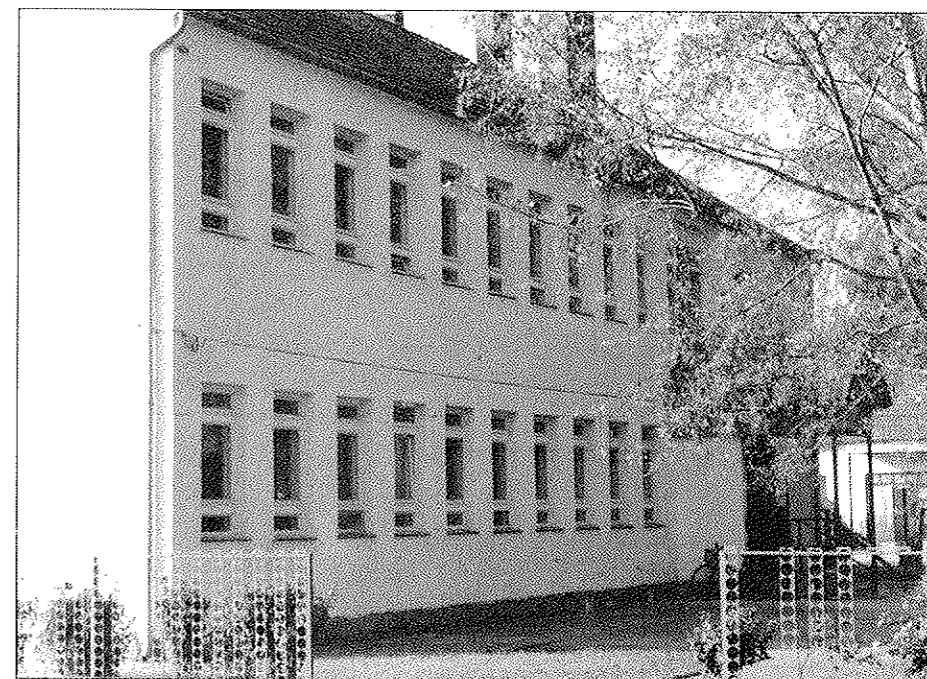
Az előző években valamennyi épületet tatarozták, kicserélték a nyílászárókat és kijavították a padokat, két szertárt is kialakítottak. Az 1950/51-es

Végzős diákok 1969-ben

Ballagók 1973-ban

Az új iskola (Vass József felvétele)

tanévben a beiratkozott tanulók száma 570 volt, ami 1957/58-ra 520 főre csökkent. A csökkenést a Szikáncson 1953-ban megnyílt iskola okozta.

Óföldsékon az 1950-es években tanteremhiány jelentkezett, a diákok felváltva délelőtt és délután jártak az iskolába. 1955-ben zárt folyosót építettek az iskolához, és 1958-ban elhatározták a teljes felújítást hatvanötezer forintos költséggel. Napjainkban Óföldsékon az elsőtől negyedikosztályig összevont tanulócsoporthoz nappali tagozatos általános iskola működik. A felsős korcsoport zöme a földeséki iskolát látogatja.

Gencsháton, az óföldséki határban, az egykori Návay Géza-féle birtokon az 1950-es évek elején egy tanítóval tanyai iskola is működött. Az ottani állami gazdaságban dolgozó szülők több ízben szorgalmazták a felső tagozat létesítését, de ez a vágy nem valósult meg. A gondokon némileg enyhített, hogy az 1960-as években már két tanítóval, két tanteremben folyt itt az oktatás. Az 1980-as évek végére megszűnt az állami gazdaság. A terület elnéptelenedett, sorra bontották le a gazdasági épületeket és a cselédlakásokat. Sorsát nem kerülte el a valamikori iskola sem.

Az 1960-as évek végén újabb épülettel gyarapodott Földesék. Felépült az emeletes iskola. A felső szinten tantermeket helyeztek el, a földszinten pedig a konyha kapott helyet. Napjainkban az oktatási intézményben, tizenhét osztályteremben és szakteremben tizenhét tanulócsoporthoz és négy délután működő napközis csoport nyert elhelyezést.

A művelődés és az ismeretek gyarapítása

AXIX. század második felében, Csanád megyében egymás után alakultak meg a különböző egyletek, társulatok és körök. Földesékon az elsőt 1871-ben alapították Földeséki Polgári Olvasókör néven. Működéséről, tagjairól nem tudunk semmit. Azonban bizonyos, hogy a belügyminiszter 167871/1938. szám alatt oszlatta fel azon oknál fogva, hogy évek óta nem fejtett ki alapszabályszerű működést. Tagjai szétszéledtek, vagyona nem volt, és működésének újrakezdéséhez nem fűztek reményt.

Néhány év múlva alakult meg a ma is működő Földeséki Önkéntes Tűzoltó Egyesület. Csanád vármegye központi járásának főszolgabírója 1892. május 6-án küldött körlevelet a községi elöljáróságnak. Leiratában hivatkozott az 1890-ben elfogadott megyei tűzrendészeti szabályrendelet harmadik fejezetére, amely szerint az elöljáróságnak kísérletet kellett volna tennie az önkéntes tűzoltó-egyesület megalakítására. Megállapította, hogy a kitűzött határidő már 1891-ben lejárt, és a kötelezettségnek nem tettek eleget. Felhívta a figyelmet az előírás haladéktalan teljesítésére, és az eredményről június 15-ig jelentést kért.

Földesék község bírája Gilinger András és Berger Gyula jegyző 1892. május 12-én keltezett levelükben örömmel jelentették a főszolgabírónak, hogy a szükséges előkészítő munkák után az egyesület megalakításának céljából június 6-án ülést tartottak, ahol a jelenlévők jegyzőkönyvileg egyhangúan kimondták a Földeséki Önkéntes Tűzoltó Egyesület megalakulását. Megvitatták, majd elfogadták a Boros Károly községi gyógyszerész, ideiglenes jegyző és Berger Gyula ideiglenes elnök által készített alapszabályt, és kérték, hogy a főszolgabírói hivatal az alapszabályt jóváhagyás céljából terjessze fel a belügyminisztériumba. A belügyi államtitkár 1892. szeptember 1-én 66 756. szám alatt változtatás nélkül jóváhagyta az egyesület alapokmányát, így a tényleges működés megkezdésének minden törvényi akadálya elhárult.

Az egyesület fő céljának a következőket jelentette ki: „úgy a községi mint bármely magánvagyon, emberi és állati életet s egészségét fenyegető és bármilyen elemi vesz elhárítása végett egyenkint és együtt, hathatósan és kitelhetőleg összeműködni s veszély elhárítása tekintetéből minden lehető még személyes áldozatok árán is segílyt nyújtani fognak”.

Ötféle tagsági viszonyt ismert. Volt tiszteletbeli tag, alapító tag, rendes működő tag, pártoló tag és ideiglenes tag.

A tagfelvételtől, az egyesület választmányának ajánlatára a közgyűlés döntött. Minden tag az egyesület által nyújtott kiváltságokban és előnyökben részesülhetett, nevezetesen a gyakorlatokban személyesen részt vehetett, és az egyesületi gyűléseken tanácskozási és szavazati jogot élvezett.

A működő tagok fontos kötelezettsége volt „...éjjel és nappal készenlétben lenni és a községben vagy annak külterületén előforduló vész alkalmával... rögtön, ha munkában van is, minden munka abban hagyásával a község házához sietni és társaihoz csatlakozni... , ha azok már kivonultak, úgy egyenesen a vész helyére sietni... a mentő eszközöket mindig és minden alkalommal magánál tartani.”

Abban az esetben, ha a működő tag vész alkalmával vagy gyakorlaton nem jelent meg, először feddéssel, másodízben tagságtól való megfosztással büntethették.

Az egyesület ügyeit a közgyűlés, a választmány, az elnök vagy helyettese intézte. Rendes közgyűlést évente kétszer tartottak, február és július első vasárnapján. Rendkívüli közgyűlésre akkor volt lehetőség, ha azt az egyesület érdeke megkívánta vagy tíz tag indítványozta. A választmány a közgyűlések között irányította a munkát. Legalább háromhavonta üléseztek. Tagjai között találjuk az egyesület tisztikarát és az évről évre megválasztott nyolc választmányi tagot.

A tisztikar élén az elnök állt. Ő volt az egyesület vezetője, irányítási, felügyeleti és utalványozási jogkörökkel felruházva, valamint őrizte a pecsétet. Az alelnök általános helyettesként működött, végezte az irodai munkát, vezette a tagnyilvántartást, a tagok tevékenységéről, esetleges hanyag magaviseletéről, jelleméről nyilvántartást vezetett. A főparancsnok irányította és vezényelte a mentési munkálatokat, tartotta a kiképzési gyakorlatokat és gyakorolta a fegyelmi jogkört. A parancsnok a főparancsnok állandó helyettese volt. A tisztikarhoz tartozott még a pénztárnok, a parancstiszt és a szertárnok.

Tagjaikat az alakuláskor – anyagi okok miatt – egyenruhával nem tudták ellátni, de hogy tűzoltói minőségük felismerhető legyen, mindegyikük egy fehér zsinórral szegélyezett francia állású kék posztóból készült sapkát és egy tizenöt centiméter szélességű, közepén Ö-T. jelzéssel, fehér szalaggal szegélyezett vörös karszalagot hordott. A sapkákat sárgarézből készített, rózsákkal díszített Ö-T. jelzésű jelvényvel látták el. Elkészítették pecsétjüket is, „Földeák Község Önkéntes Tűzoltó Egyesület” volt a körirat, a pecsét közepén egy tűzoltócsákány díszlett.

Az 1892.június 6-i alakuló ülésen megválasztották az egyesület elnökének a nemes ügyet önzetlenül és anyagilag is támogató – 1919-ben mártírhalált

halt – ifjú dr. Návay Lajost. Az önkéntes tűzoltók első főparancsnoka a földeáki tanító, Apró János lett. Alapítókként a következők léptek be: Eckhardt Oszkár, Návay István, Návay Kornél, Návay Ákos és Návay Lajos. Az első tagok névsora a következő: Apró János, Rác István, Altschul Ede, Klein Mór (pénztáros), Gardi József, Berger Gyula, Bugyi Pál, Boros Károly, Bugyi Balázs, Gardi István, Kovács Péter, Steingenberger Vilmos, Juhász István, Bugyi Albert, Kovács István, H. Varga István, Lengyel József, Pesti Sándor, Joó Imre és dr. Istók Barnabás. Ők voltak az első működő tagok, az egyszerű földművestől az orvosig, községi jegyzőtől az iparosig.

Még az alakulás évében beszerezték a hatékony működéshez szükséges alapvető felszerelést. Ötszáz koronáért egy Geitner-Rausch, háromszáz koronáért egy Valtzer típusú szivattyút vásároltak. Két vizeslajtót száz koronáért vettek, beszerezték három szakkönyvet is. A kiadásokhoz Földeák község 174 forinttal járult hozzá.

Az önkéntes tűzoltó-egyesület folyamatosan működött. Szinte minden évben nagy sikerű tűzoltóbált rendeztek. A bevételből a felszerelést gyarapították.

1933. decemberében mind Csanád vármegye, mind Földeák előjárósága szükségét látta annak, hogy tekintve a határban lévő mintegy négyszáz tanyaépület tűzbiztonságát, Óföldeákon is önkéntes tűzoltórajt hozzon létre.

Az önkéntes tűzoltók gyakorlatoznak a tanácsháza udvarán az 1950-es években

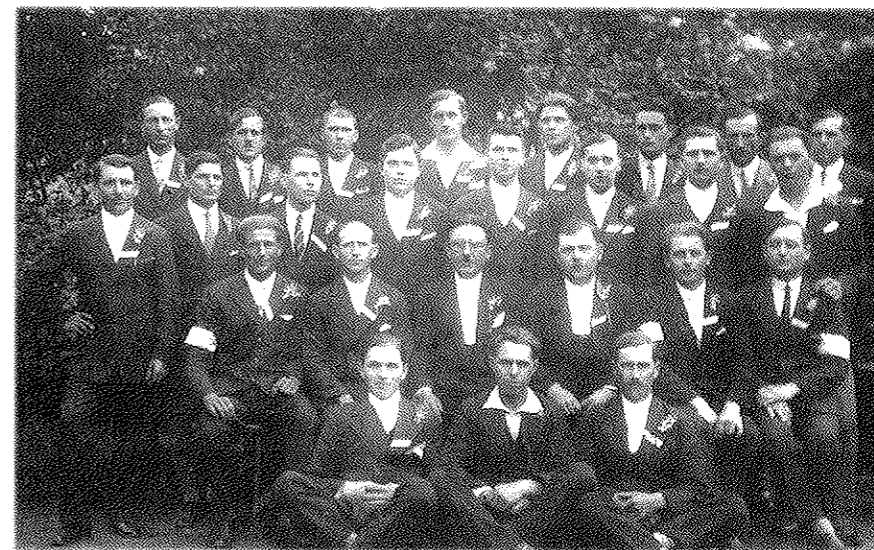

Tizenkét taggal kezdte meg a működését, a kiképzést egy tűzoltótiszt tartotta. Az óföldreáki tűzoltók a községi előjáráságtól kétszázötven pengőt kaptak arra, hogy az akkori Nagymajlát község használt fecskendőjét részletre megvásárolhassák. 1937 és 1940 között belügyminiszteri rendeletre tűzoltószertárat kellett építeniük. Ehhez évi ezer pengőt biztosított a képviselő-testület.

1938-ban az egyesület elnöki tisztjét Tass Árpád községi jegyző, a parancsnokit Csathó Kálmán református tanító, az alparancsnokit pedig Dehény Kálmán tanító látta el. Földreáki Lajos, Nagy Gyula és Ádók János alparancsnokok voltak. Az orvosi teendőket dr. Herczog Lajosra bízta. A pénztárnok Földreáki Pál, a titkár Ménesi György, a segédtitkár pedig Bitskey Ferenc volt. 1945-ben Benkóczy Antal tanító lett a parancsnok, majd Dehény Kálmán, aki 1950-ben elköltözött a községből. A parancsnoki tisztségre egyhangúan Molnár Zoltán igazgató tanítót választották meg, aki azonban szakismeret hiányára hivatkozva 1951 elején lemondott. Utódja Ádók János lett, de ő is csak néhány hónapig látta el a tisztségét. Idős Lele László követte, majd Molnár János, Kun Szabó László és a legutóbbi időkig Vass József volt a parancsnok.

1896-ban alakult meg a faluban a Földreáki Gazda Kör. Működésük fő céljaul a következőket tűzték ki: „Gyakori érintkezésekkel szorosabban ösz-

*Aranykalászos gazdatanfolyam résztvevői résztvevői az 1930-as években
(József Attila Múzeum fotótára)*

Földreáki gazdák az 1930-as években (József Attila Múzeum fotótára)

szefüzni a közös érdekeket, úgy a művelődés, mint mezőgazdasági ismeretek gyarapítása és annak anyagi előnyei előmozdítása, hírlapok járatása, könyvtár alapítása, összejövetelek és népszerű felolvasások tartása által az általános ismeretek terjesztése.” Tagja lehetett minden feddhetetlen helybeli és vidéki honpolgár társadalmi állás és nemzetiségi különbség nélkül. A felvételtől a választmány döntött egy rendes tag ajánlása után, titkos szavazással. Alapító, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagságot különböztettek meg.

A gazdakör saját helyiségben működött. Alaposan szabályozták a rendfenntartás a magaviselet és a társalgás normáit. Megtiltották a politizálást, bárminemű pártoskodást és a „szocializmus vagy egyéb tévtanok” hirdetését. A gazdakör ügyeit a közgyűlés, a választmány, az elnök vagy helyettese, a jegyző, a pénztárnok a könyvtárnok és a rendezők vezették. A kör első elnöke Návay Lajos, jegyzője Réti Rezső.

Működéséről és megszűnésének körülményeiről nem maradtak fenn iratok. A gazdakör funkcióját vette át az 1929-ben megalakított Földreáki Gazdasági Egyesület. Elnöke Antal Balázs, ügyvezető elnöke Tass Árpád, alelnöke Szabó János és Sallai Pál, titkár ifj. H. Varga János, jegyző vitéz Molnár Dezső, pénztáros id. Horváth Pál, pénztári ellenőrök ifj. Antal József és vitéz Sípos Sándor, ügyész dr. Antal Mihály, könyvtáros vitéz Lajos János, háznagy Szakács Mihály és Neparáczi Mihály, a számvizsgáló bizottság elnöke pedig Földreáki Pál volt.

Tagjai részére könyvtárat szervezett, gazdasági és ismeretterjesztő előadásokat rendezett, továbbá tengerit, árpát, műtrágyát és vetőmagvakat szerzett be. Az egyesület saját, vásárolt épülettel rendelkezett, ahol a klubélet folyt, szórakoztató játékokat játszottak, és mivel italmérési joggal rendelkeztek, a tagok italokat is fogyaszthattak. Tagjainak száma 1938-ban 223 fő.

A Földeáki Katolikus Kör 1897. június 13-án alakult. Célként a következőket fogalmazták meg alapítói: „Földeák község területén lakó katolikus polgárok szellemi, társadalmi és anyagi érdekeinek előmozdítása, továbbá a valláserkölcsi szellem, a közművelődés és összetartás öregbítése által a magyar katolikus társadalom ápolása a politika teljes kizárásával.”

Céljait a kör, lévén társadalmi intézmény, csupán erkölcsi eszközökkel szorgalmazta elérni. Ezen az úton hatni kívánt a keresztény felebaráti szeretet felébresztésére, az erkölcsiség terjesztésére és fenntartására. Tagjai segíteni vállalták a szegények, az özvegyek és az árvák ügyét. Támogatni óhajtották az emberbaráti intézmények működését. A kör tagja csak katolikus vallású feddhetetlen egyén lehetett. Nem válhatott taggá az, aki titkos társaságnak a tagja, nevezetesen szabadkőműves volt.

A kör ügyeit elnök, alelnök, jegyző, pénztáros háznagy, könyvtáros, ellenőr, tizenkét rendes és öt póttagból álló igazgató választmány intézte. Ideiglenes elnöknek Vagács Ödönt, jegyzőnek pedig Kiss János tanítót választották meg.

A Katolikus Kör 1933-tól tagjainak kilépése miatt nem működött. Egy 1938-as jelentésből megtudhatjuk, hogy vagyonnal rendelkezett, de a vagyontárat és az alapszabályt a plébánia rendezetlen irattárában nem találták. Utolsó tisztikara a következő személyekből állt: világi elnök Tass Árpád, világi alelnök Dehény Lajos, jegyző Ménesi György, pénztáros Szalma István, a könyvtáros Kilar Károly, a háznagy Vass András.

A Földeáki Munkás Önképző Kör 1903. április 29-én alakult meg. Feladatának tekintette, hogy „gyakori érintkezésekkel szorosabban összefűzi a munkások érdekeit, úgy a művelődés, mint a mezőgazdasági ismeretek gyarapítását, hírlapok járatása, könyvtár alapítása, összejövetelek és népszerű felolvasások tartása” útján. Az önképzőkör tagja lehetett bárki, akit egy rendes tag ajánlásával titkos szavazás útján a választmány erre érdemesített. Alapító tagságot húsz korona befizetésével lehetett szerezni. A rendes tagnak évi négy korona tagdíjat kellett fizetnie. A Földeáki Munkás Önképző Kör megalakulásakor ideiglenes elnöknek Návay Lajost, ideiglenes jegyzőnek pedig Várkövi Kálmánt választották meg. Tevékenységéről semmit sem tudunk. Valószínű, hogy még az első világháború előtt vagy az alatt megszűnt, és később nem alakult újjá.

A Földeáki Dalárda megalakulásakor 1903. március 25-én, hároméves ciklusokat tűzött ki maga elé úgy, hogy háromévenként újból szervezkedik, és fennáll mindaddig, amíg tagjainak száma legkevesebb tizenkét főt tesz ki. Az érdeklődés nem szűnt meg a dalárda iránt, hiszen még az 1930-as évek végén is működött. Céljukként a tagok dalestélyek rendezését, jótékony és közművelődési jellegű előadások segítését tűzték ki, valamint a szép iránti érzék fejlesztését és fokozását. Zeneeszközök beszerzésére és kották vásárlására pénzalapot hoztak létre. A dalárda pártoló, és működő tagokból állt. Működő tag lehetett az a személy, aki tizenhatodik életévét betöltötte, és akinek a hangja „a férfi négyes valamely hangnemére alkalmasnak és zenehallása után használhatónak bíraltatik”. A működő tagul jelentkezőnek két tag ajánlása szükségeltetett. A felvételin a karnagy és a szólamvezetők előtt kellett vizsgázni. A dalárda jövedelmét az alaptökéhez csatolták vagy jótékony célra fordították. A közgyűlés volt a legfelsőbb döntést hozó szerv. Az egyesület belügyeit a kilenc tagú tisztségviselőség és a négy választott működő tagból álló igazgatóság intézte. A dalárda első elnöke Návay Lajos, jegyzője Dehény Lajos.

1939-ben a dalárda harminckilenc tagot számlált. Elnöke akkor Tass Árpád községi jegyző, alelnöke Dehény Lajos, pénztárosa Meszlényi Antal, jegyzője Ratkay Dániel, karnagya Dehény Kálmán, a szólamvezetők Sarnyai Pál, Ádók János, Neparáczki István és Gyetvai László, számvizsgáló Nádasdi Mihály, vitéz Csányi József és Bálint Tamás.

A Földeáki Függetlenségi és 48-as Olvasókör 1904. október 30-án alakult meg. Alapszabályát a belügyminiszter 1905. március 1-jén hagyta jóvá. A kör célul tűzte ki, hogy tagjaival tanulmányozza a „minden más országtól független Magyarország alkotmányának társalgás útján... való megismertetését...” Fontosnak tartotta, hogy minden polgár ismerje meg jogait és kötelességeit. Országos, megyei és községi ügyekre vonatkozó kérdésekben felvilágosító munkát kívánt kifejtetni. Tagjai elhatározták hírlapok járatását és a könyvtár létrehozását.

Tag lehetett minden becsületes, feddhetetlen előéletű önálló polgár, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagok pedig a jelentkezők, különböző fizetési kötelezettségekkel. Évenként egyszer kötelezően közgyűlést kellett tartani. A közgyűlés tagjaiból közfelkiáltással vagy titkos szavazással tisztségviselőket választott. A választmány húsz tagját egyévi időtartamra szótöbbséggel választották meg.

A napilapokat olvasás céljából két nap, a hetilapokat pedig nyolc nap után lehetett kikölcsönözni a könyvtárnok engedélyével. A szerencsejátékot vagy hazardjátékot szigorúan tiltották a kör helyiségében. Idegen csak rendes

tag bevezetése mellett tartózkodhatott ott. A kör első elnöke Gardi Gáspár, jegyzője Nagy Lajos.

A földéaki 48-as kör a meghatározott célokon túlmenően pártkörként is működött. A Makói Független Újság 1912. január 14-i számában tudósítás jelent meg tisztújításáról, amelyben a következőket olvashatjuk: „Ez a nép mélyen átérti s átérzi, mivel tartozik hazájának, nemzetének és önmagának. Tudja, hogy a haza függetlenségéért s önállóságáért, e nemzet szabadságáért és boldogságáért küzdeni minden honpolgárnak kötelessége, mert csakis ezek által lehet boldog a magyar. És Földeák népe egy pillanatra se tágít e kötelesség elől... ennek a falunak a népe mindig legelő jár a függetlenségi tiszta zászló lobogtatásában, s amikor nincs is harci zaj, a függetlenségi és 48-as elveket s eszméket becsülettel ápolja ez a nép. Ez elvek és eszmék ápolására főként a függetlenségi- és 48-as pártkör szolgál keretül, ahol a község 48-as népe tömörül.”

A tisztújításon akkor elnöknek Bugyi István közgyámot, addigi alelnököt választották meg. Alelnök lett Mészáros Béla, jegyző Kovács József, pénztárnok Horváth Antal, háznagy Nagy István, könyvtárnok Purjesz Salamon. Az összes tisztviselet egyhangúlag választották meg. A kör 1912-ben 165 fő a beiratkozott tagot számlált.

1937-ben a 48-as kör elnöke id. Fertály János, alelnöke Sípos József, jegyzője Szabó József. A kör hetvenöt rendes és három póttaggal működött. A községi eljáróság jelentése szerint túlnyomórészt törpebirtokosokból és cselédekből állt, a tevékenységük abban merült ki, hogy a téli estéken a kör helyiségében olvasnak, kártyáznak, biliárdoznak és elbeszélgetnek. A jelentés szerint a tagok polgári társadalmi felfogása általában nemzeti, de vannak közöttük, bár burkoltan, szélsőséges gondolkodásúak is. Kulturális tevékenységet nem fejtettek ki. Egy évvel később már csak hatvanhat tagot regisztráltak. A tisztikarban változás állt be. A kör elnöke Horváth Antal lett.

A Földeáki Iparos Önképző Kör megalakulásának előkészületeiről egy 1906. október 27-i újságcikk számolt be. Ezek szerint a faluban zártkörű táncmulatságot rendeztek a kör megalakítása céljával. A kitűnően sikerült táncvigalom „csinos összeggel emelte a már két év óta gyűjtögetett alapot úgy, hogy Földeák községnek művelődésre vágó iparosai önképző körüket a közel jövőben meg fogják alakítani”.

A kör megalakulásáról és működéséről nem maradtak fenn dokumentumok.

1918. december 15-én a község házában Mészáros Béla elnökletével alakuló értekezletet tartottak a földéaki iparosok. Elhatározták az iparoskör megalakítását. Elnöknek Mészáros Józsefet, alelnöknek Mészáros Bélát, jegyzővé

Antal Bélát választották meg. 1920. áprilisában kérték a szolgabírói hivatalt, hogy az elfogadott alapszabályt küldjék fel jóváhagyás céljából a belügyminiszterhez. A kör működését elsősorban politikai okok miatt nem engedélyezték, és hivatkoztak arra, hogy Földeákon amúgy is elegendő számú egyesület és kör működik. Pedig az iparoskör ideiglenes vezetéségre vállalkozott volna arra, hogy soraiból kizárja azokat a tagokat „akik a közrend szempontjából megbízhatatlan egyének és a felforgató eszmék hívei voltak”.

A Földeáki Iparos Kör végül 1926-ban alakulhatott meg, túlnyomórészt önálló iparosokból, kereskedőkből és iparossegédekből. Tagsága 1937-ben száz főt számlált. A kör helyiségében klubszerű életet éltek, hazafias ünnepélyeket rendeztek, és azokon testületileg vettek részt. Ápolták a nemzeti érzést. Szakmai kérdésekben megbeszéléseket tartottak, és műkedvelő előadásokat rendeztek. Egy községi jelentés szerint a tagok polgári társadalmi felfogása hazafias, de van közöttük szélsőségekre hajlamos is.

A Földeáki Levente Egyesület 1924-ben alakult. 1938-ban 374 tagot számlált. Az elnöki tisztet Virágh Sándor, a két alelnököt dr. Németh István és Szűcs István, a titkárit Ratkai Dániel, a pénztárosit pedig Földeáki Lajos töltötte be. 1927. május 8-án Óföldeákon is megalakult a leventegyeselet. Az ünnepélyes aktusról beszámolt a Marosvidék című napilap. A cikkből megtudhatjuk, hogy az ünnepség mise után zászlószenteléssel kezdődött,

Levente és cserkész díszőrség az országzászlónál (1932)

majd az állami iskola udvarán a zászlószegeket verték be, ahol ünnepi beszéd és szavalatok hangzottak el. A szentmisét Straub József plébános celebrálta. A zászlóanya tisztjére Návay Andornét kérték fel. A zászló damasztból készült, egyik oldalán „Levente Egyesület Óföldeák 1927” selyemhímzésű felírással. A másik oldalon: „Meg ne ijedjete, a haza földnek szíve dobog fel!” felirattal. Az ünnepi beszédet Nagy Gyula főszolgabíró tartotta. Az ünnepségen megjelent Tarnay Ivor alispán, valamint a vármegye több vezetője, részt vett Földeák község előljárósága és a Földeáki Levente Egyesület díszcsapata. Este az állami iskolában műkedvelők előadásában bemutatták Nyári Andornak, A levente című színművét. Az ünnepséget reggelig tartó bál zárta.

A Földeáki Polgári Lövészegyesület 1928-ban alakult 162 taggal. Az elnöki tisztelet az 1930-as évek végén Tass Árpád községi főjegyző töltötte be.

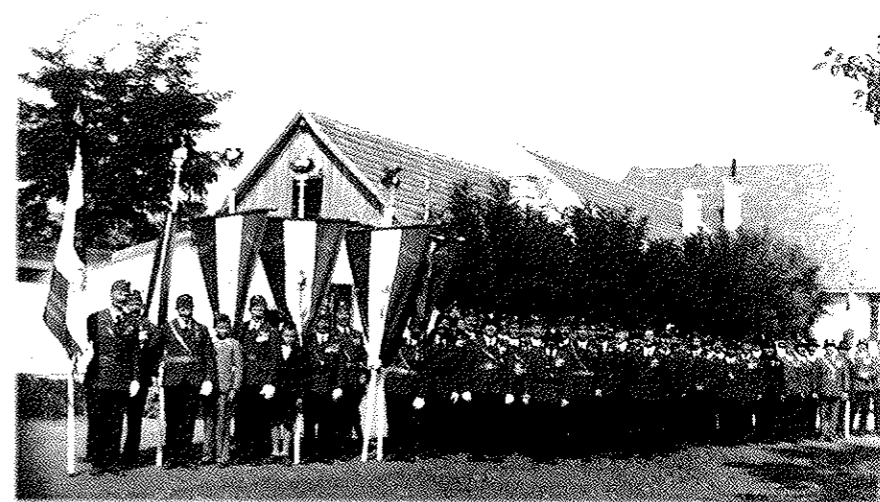
A Stefánia Szövetség fiókszövetsége 1929-ben alakult meg. Védnöke a karitatív munkájáról ismert és közszeretnek örvendő Návay Aranka. 1938-ban Virágh Sándor plébános az elnök, Tass Árpád az ügyvezető igazgató, dr. Herczog Lajos a vezetőorvos, dr. Sepp József tanácsadó, dr. Szilágyi Béla ügyész, a titkár pedig Rajki Márton.

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének helyi csoportja 1920-ban alakult meg először, majd 1938 márciusában újból. A megalakulásról beszámolt a Makói Újság. Eszerint az ünnepély a földeáki népházban zajlott le, amely zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel. Makóról az ottani MANSZ-csoport vezérkara három busszal utazott a helyszínre dr. Kászonyi Richárdné főispánné vezetésével. Dr. Bécsy Bertalan a MANSZ. makói igazgatója változta a célokat, majd javasolta a földeáki csoport megalakulását. Egyhangú lelkesedéssel jött létre a határozat, majd sor került a tisztikar megválasztására.

Elnökké Tass Árpádnét, igazgatóvá pedig a férjét választották meg, míg díszelnökké Návay Arankát. Társelnök lett dr. Kováts Józsefné. Külön elnök irányította a jótékonyági munkát, a kulturális ügyeket, a háziipari feladatokat, a sajtó- és propagandaügyeket, valamint külön elnök felügyelte a leányegylet működését. Öttagú számvizsgáló bizottság és huszonhárom tagú választmány segítette a tisztikar munkáját. Az alakuláskor 148 tagja lett a helyi csoportnak.

Kimondottan karitatív céllal alakult meg 1918-ban, majd 1938. március 14-én újra a Szent Vince Szeretethölgyei Egyesületének földeáki csoportja. A csoport hatvannégy tagot számlált. Tagjai jórészt a helyi értelmiség, az iparosok és jobb módú gazdák feleségeiből verbuválódott. Igazgatója Virágh Sándor plébános, elnökei pedig Návay Aranka és Németh Mária Demetria.

A Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetségének földeáki csoportja 1935-ben alakult meg negyvenkét taggal.

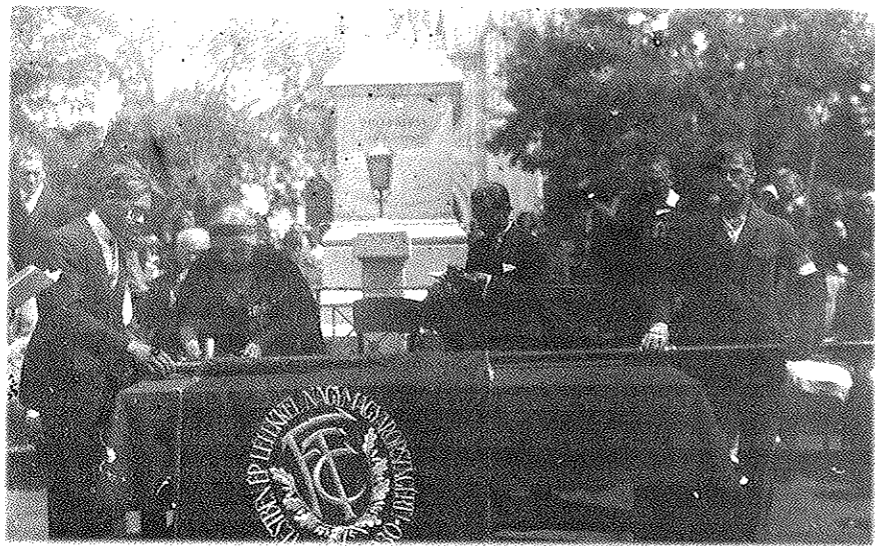
*A Frontharcos Szövetség zászlajának avatása 1937-ben
(Szilágyi Györgyné gyűjteményéből)*

1935 májusában hozták létre a Frontharcos Szövetséget. Sorai közé 118 egykori katona lépett, akik megjárták az első világháború poklát. Elnökké Návay László földbirtokost választották. Társelnök a „legszebben dekorált” földeáki frontharcos, Lefkovicz Dezső lett.

A Földeáki Torna Klub működését, illetve alapszabályát a Belügyminiszter újjólag 1928-ban hagyta jóvá. Első megalakulásának időpontjáról nincs adatunk, az azonban biztos, hogy az 1920-as évek elején már működött. A községi előljáróság 1938. augusztus 19-én kelt jelentésében közölte a főszolgabíróval, hogy a klub 1932 óta semmi működést nem fejt ki, mert a tagok az egyesületből kiléptek. Az egyesületi közgyűlés a feloszlás iránt nem intézkedett, és az alapszabályt sem találták meg, ingó és ingatlan vagyonuk nincs, ezért az előljáróság javasolta a klub megszüntetését.

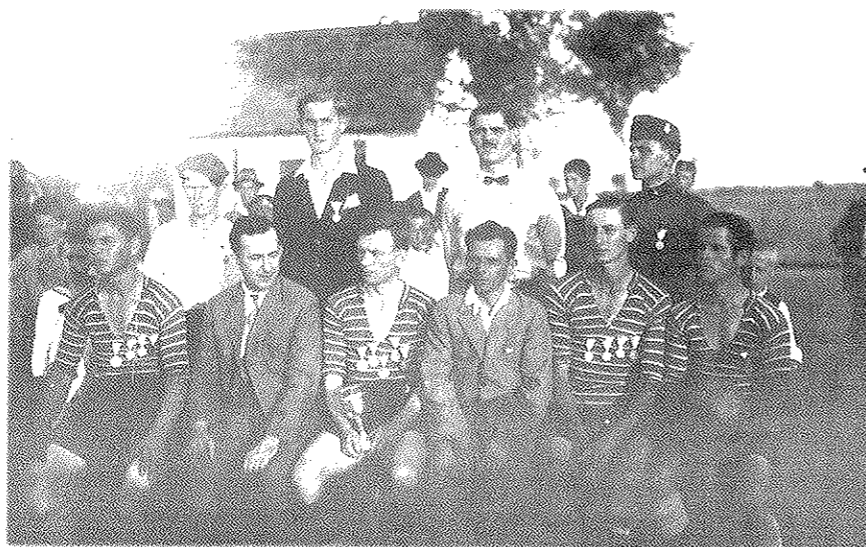
A Földeáki Torna Club 1946. november 24-én tartotta újraalakuló közgyűlését. A jelenlévők „lelkes egyhangúsággal elfogadják, felajánlják anyagi és erkölcsi támogatásukat a megalakítandó pártoktól független sportegyesületnek”. A Nemzeti Bizottság elnöke kérte a jelenlévőket, hogy döntéseikben kerüljék a politikai szempontokat, és csak azt tartsák szem előtt, hogy tagjuk a sport terén mit ért el a múltban, és mit várhatnak tőle a jövőben.

Elnöknek Szakács Mihályt, alelnököknek Sándor Istvánt és Ménesi Józsefet, titkárnak pedig Bálint Antalt választották meg. Az egyesületnek több mint százhatvan tagja volt.

*A Földeáki Torna Club zászlószentelése
(Zászlóanya Návay Aranka, fénykép az 1930-as évek elejéről)*

*Földeáki labdarúgók az 1940-es évekből
(József Attila Múzeum fotótára)*

Faluszövetség is működött Földeákon. Tevékenységéről, vezetőiről nem tudunk. Az biztos, hogy 25407/1932. számú véghatározattal megszüntették, és a nyilvántartásból törölték.

A Magyar Parasztszövetség földeáki szervezete 1941-ben jött létre, de mivel a szövetség országosan, alapszabályban meg nem engedett politikai tevékenységet folytatott, a belügyminiszter 169611/1944. VII. számú rendeletével feloszlatta.

A földeáki egyesületek, egyletek, körök általában jótékony célú előadások megtartására szerveztek, illetve kértek fel színjátszó csoportokat. 1914-ben mutatták be a Falurossza színművet. 1921-ben szeptember 5-én, 8-án és 12-én a Piros bugyellárist adták elő. Ugyanebben az évben október 30-án és november 6-án a Falurossza került színre. Az előadásokra nagy közönség gyűlt össze és az amatőr színjátszók fergeteges sikereket arattak.

1922-ben a Földeáki Torna Club két ízben rendezett a „község társadalmának minden rétegéből válogatott szereplőkkel” műkedvelő előadást. Bemutatták a János vitézt január 1-jén és 6-án, és még ezen év folyamán újólág a nagy sikerre való tekintettel a Falurossza című színművet. Ebben az évben még egyszer szerepeltek a műkedvelők a Tatárjárás című operett bemutatásával.

*A Piros bugyelláris című színdarab műkedvelő előadása 1921-ben
(Szilágyi Györgyné gyűjteményéből)*

1923-ban három darabot játszottak: a Toloncot, a Szökött katonát, és a Nótás kapitányt. 1927 március 27-én és 28-án vitték színre a Tót lányt. 1938-ban a Házasságszédelgő aratott nagy sikert.

1939 júliusában a földéaki MANSZ csoport rendezett műkedvelő estet. A kultúrház zsúfolásig megtelt közönséggel. A rendezvényen Makóról megjelent Ring Béláné, az alispán felesége és dr. Galambos Emilné elnöknő. Szavaltok után magyar táncokat adtak elő, majd a Ne okoskodj, Rozi és a Házasságszédelgő című bohózatot mutatták be.

Egy másik műkedvelő előadásról számolt be a Délvidéki Független Hírlap 1939. november 14-i száma. A műsoros délutánt az elaggott szegények megsegítésére rendezte a Szent Vince Szeretet Egyesület a Népház nagytermében. Az egyesület műkedvelő ifjúsága a Tóni néni című egyfelvonásos vidám bohózatot játszotta el ritkán látott nagy ügyességgel. A darabhoz kitűnő díszleteket készítettek. A főbb szerepeket Gardi Ilona, Bauda Nándor, Szabó Istvánné, Kalász Erzsébet és Szántó Ilona játszotta. A táncszámok után a bohózat szereplői a Regösök című irredenta egyfelvonásos színjátékot játszották el sikerrel. 1944. március 15-én, 18-án és 19-én az Árvácska került bemutatásra. A műkedvelő előadások betanítója és rendezője

*A Házasságszédelgő című színdarab bemutatása 1938-ban
(Szilágyi Györgyné gyűjteményéből)*

*Az Árvácska bemutatója 1944-ben
(Szilágyi Györgyné gyűjteményéből)*

zője Dehény Lajos tanító, aki a század elejétől a tanítás mellett fő feladatának a népművelést tekintette.

A fenti cikkben s már korábban említett Népház létesítésének terve az 1929. augusztus 21-én tartott képviselő-testületi közgyűlésen merült fel először. Az előljárásság nehezményezte, hogy a községben nincs egyetlen olyan helyiség sem, ahol a hatezer lelkes település két-háromszáz lakója összejöhetne az iskolán kívüli népművelési előadásokra, közös programokra. Javasolták a testületnek, hogy létesítsen Népházat, amit el is fogadtak úgy, hogy a népjóléti és művelődésügyi minisztertől húszezer pengős hitelt kérnek. Az épületben, bérlet formájában – tervezték – helyiséget kaphat a Hangya szövetkezet irodája is.

A Népház ügye 1935-ben merült fel újra. A május 11-én tartott képviselő-testületi ülésen egyhangú, név szerinti szavazással elhatározták, hogy népház céljára kétezer-ötszáz pengőért megvásárolják Varga Gyula és Varga Etel férjzett Takács Istvánné tulajdonát képező beltelkes házat. Határozatukban kérték az alispánt: engedélyezze, hogy a vételárat kölcsönként a községi munkássegély alapból fedezzék. A cél érdekében az iskolán kívüli

népművelési előadók évi tiszteletdíjukról – ötszázkilencven pengő – lemondtak mindaddig, amíg a kölcsönt vissza nem térítik. Június 13-án a testület elfogadta az adásvételi szerződést.

A Népház ténnyel mellett lehetett használatba venni. Táncmulatság, lakodalom, társas vacsora rendezése esetén az 1940-es évek elején harmincöt pengőt, műkedvelő előadások céljára húsz pengőt, délutáni előadások esetén pedig tíz pengőt kellett fizetni.

Fontos szerepet játszott a község kulturális életében az iskolán kívüli népművelés. Az ismeretterjesztő előadásokat, tanfolyamokat és kulturális rendezvényeket elsősorban a téli hónapokban tartották. Az előadók a helyi és a megyei értelmiségi körökből kerültek ki. A tevékenységet a vármegye úgy támogatta, hogy fizette az előadókat. A községi előjáróság évente jelentette, illetve összeállította az éves programot.

1923-ban a földéakiak előadást hallgathattak a keresztény és nemzeti kultúráról, a fertőző betegségekről, különös tekintettel a gümőkorra és a magyar falu népe a történelem folyamán és napjainkban tárgykörökben. 1929-ben egy elemi és egy továbbképző tanfolyamot rendeztek Földeákon ötvenhat beiratkozott hallgatóval. Az előadásokat hetente három alkalommal tartották este hattól kilenc óráig. A körökben és egyesületekben hatvanhat hazafias és ismeretterjesztő előadást tartottak mindenkor nagyszámú hallgatóság előtt, műkedvelő színi előadást hét esetben. 1936-ban már százhusz előadást, egy harmincórás ének és negyvennyolc órás nőnevelési tanfolyamot terveztek. Ezekből Óföldeákon tizenkilencet kívántak megtartani. Az előadásokat Földeákon a Népházban minden hétfőn és csütörtökön este hétóra, Óföldeákon pedig minden vasárnap délután ötóra kezdettel szervezték meg.

A községi könyvtárat 1927-ben alapították, bár a község vezetősége és a tanítószék 1924-ben már az elrendelt „kultúrdélutánokon” hangoztatta a könyvek olvasásának hasznát és szükségességét. A könyvek száma évről évre gyarapodott. 1937-ben Sípos Ferenc, a faluból elszármazott budapesti vendéglős 225 darabból álló gyűjteményét és egy igen szép könyvállványt adományozott Földeáknak. A nemes gesztust a képviselő-testület határozatban köszönte meg.

A második világháború után az egyesületek működése egyre nehezebbé vált. Több megszűnt, másokat feloszlattak. Földeáki Lajos vezetőjegyző 1948. október 23-án kelt jelentésében felsorolta a még akkor működőket, a következők szerint: Földeáki Gazdasági Egyesület, Vorosilov Vadásztársaság, Torna Club, Dalárda, Méhészeti Egyesület és Iparos Kör. A jelentésnek ki kellett térni arra, hogy ezek a szervezetek megfelelnek-e „az új és demokratikus kívánalmaknak”.

A jelentés szerint az egyházon belül még a következő társulatok, szervezetek működtek: Mária Társulat, Jézus Szíve Szövetség, Krédó, Utca Apostolok és a Szív Testőrség. A felsorolt egyesületek, szervezetek ideig-óráig még működtek. A két világháború közötti pezsgő kulturális és egyetemesi élet azonban már nem tért vissza. A politika nem engedte az ilyen „ellenőrizhetetlen” civil szervezetek működését.

Az 1950-es évekre csak a sportkör, illetve az önkéntes tűzoltó egyesület menthette át önmagát. 1956-ban Földeákon a tűzoltók részesültek ötezer forintos ruhavásárlási támogatásban, és a sportkör löterét hozták rendbe tízezer forintos keretből, valamint a DISZ-fiatalok kultúrhelyiségének tatarozására fordítottak ötezer forintot.

Az 1956. március 29-i földéaki tanácsülésen határozták el, hogy szükséges lenne egy művelődési ház felépítése, lehetőleg saját erőből. Több mint egy év múlva foglalkoztak újra az építkezés tervével. A június 29-én tartott tanácsülésen ütemtervet fogadtak el, a teljes költséget 845 174 forintban határozták meg. A megyei tanács júliusban jóváhagyta a tervet és a költségvetést, valamint megbízta Vadász János okleveles mérnököt az építkezés ellenőri teendőivel. A szükséges téglát a községben égették ki.

Július hónapban már harmincezer téglát állt rendelkezésre, de a munkálatokhoz nem tudtak hozzáfogni, mert a tanács százezer forintját kölcsönadták a csengelei malom építésére. Szeptemberben végre beindult az építkezés. Társadalmi munkában ötvenezer téglát fuvaroztak a helyszínre, és a szükséges földmunkákat is elvégezték. Decemberben még tető nélkül állt az épület, mert a kecskeméti vállalat gyengébbet készített el a kellenél. Az építkezés megtorpant.

1958 októberében végrehajtó bizottsági ülésen foglalkoztak újra a művelődési otthon ügyével. Többen kétségbe vonták, hogy a ház november 9-ig elkészül. Elhatározták, hogy a javasolt Szocialista Kultúráért elnevezéssel szemben a Béke nevet adják az új intézménynek, és az avatásra Apró Antalt, a minisztertanács első elnökhelyettesét, az MSZMP Politikai Bizottságának tagját kérték fel. Az ünnepélyes avatáson Apró Antal kivül részt vettek dr. Julius Viktory, a Csehszlovák Köztársaság budapesti nagykövete, valamint a megyei párt és állami vezetők.

Óföldeákon ebben az évben tanácsülésen értékelték a kultúrotthon munkáját. Láng Róbert igazgató, aki egyben az iskola első embere is volt, a beszámoló után felmentését kérte, hivatkozva arra, hogy két megbízatása összeférhetetlen. A valódi ok azonban az lehetett, hogy a tánc szakkör nem működött, a színjátszó szakkör felbomlott, újat nem tudtak szervezni, és hogy az ismeretterjesztő előadásokat sem látogatták.

Az 1960–1990 közötti években Földeákon, az önkéntes tűzoltókon kívül, akik maguk is tanácsi költségvetésből és annak ellenőrzésével működtek, más csoportosulásról nem beszélhetünk. A kultúrház különböző nagygyűlések színtere lett, évente néhányszor a szegedi színház művészei léptek fel, és a könnyűzene haknibrigádjai.

A nyolcvanas években már működött néhány szakkör, és létrejött a Röpülj, páva! mozgalmon belül a földeáki citerazenekar. Ez az együttes még napjainkban is működik.

Születés, temetés, házasság

A születés, a gyermekáldás életünk kitüntetett eseményei közé tartoznak. A szülést az egész család lázas készülődése előzte meg. A várandós asszonynak ilyenkor a tisztaszobában vetettek ágyat. A szülésnél a XIX. század elejétől kezdve bábaasszony segédkezett. Ezt megelőzően a család idősebb nőrokonai próbálták megkönnyíteni a kismama helyzetét.

Hagyományosan elvárták, hogy a házasságkötést követően egy esztendőn belül megszülessen az első gyermek, akit aztán évenként követtek a testvérei. Gyakori volt a tíz–tizenkét szülés, a kicsik körében az elégtelen táplálkozás és higiénias ellátás miatt magas volt a halálozási arány. A XIX. század harmadik harmadáig tíz gyermekből három–négy érte meg a nagykorúságot Földeákon.

A bábaasszony általában még két hétig járt el az újszülöttet fürösztelni. Azért, hogy a képzett bába ellenőrizhesse a gyermek fejlődésének alakulását, mivel az első két hétben volt a leggyakoribb, hogy a család elvesztette a csecsemőt. Az édesanyának nem sok pihenőidő jutott. Amint elég erős lett, hogy a gyermekágyból felkeljen, újra szerepet kellett vállalnia a háztartási és ház körüli munkákban. A gyermekágy általában két hétig tartott, ezután a csecsemő átkerült a bölcsőbe, ettől kezdve ez az állandó fekvőhelye, míg újabb testvére nem született vagy a bölcsőt ki nem nőtte.

Az újszülöttet viszonylag rövid ideig szoptatták, mert a következő gyermekáldás általában tíz hónap múlva bekövetkezett. Az öt–kilenc hónapos csecsemőt már elválasztották, és attól kezdve megrágott ételekkel táplálták. Ekkor a közös háztartásban élő nagymama vette át a gyermek gondozásával járó terheket. Ő rágta meg az ételt, gondoskodott a tisztántartásáról. A földeákiak az ilyen nagyszülőt csócsa dajkának nevezték. Innen a szólások: „rági a babának, nyeli a mamának” vagy „csócsa baba, nyeli dajka”.

A várandóssághoz, valamint az újszülött egészséges fejlődéséhez rengeteg babona kapcsolódik.

A gyermekágyas asszonyt havibajban lévő nő nem látogathatta, mert a tisztátalan asszony megrontotta a születendő gyermek arcszínét. A vajúdo asszony hasára Bibliát kötöttek, hogy könnyebb legyen a szülése. A várandós asszonyt illet mindenből megkínálni, mert ilyenkor kívánós: „vigyáznunk köll rá, hogy el ne mőnjön a pétörkéje”. A terhes asszonynak nem volt szabad semmiféle rondaságra, különösen a testi hibás emberekre és a csúszómászó állatokra rácsodálkozni, mert akkor a gyermeke is ilyen lett.

Féltek az anyák a szemmelveréstől. Ha valaki túlzott gyönyörködéssel nézett az újszülöttre, akkor az szemmel verte, ilyenkor a gyermek nyugóssá, síróssá vált, ennek ellenszereként szenes vízzel megspiccelték és utána a pöndöly aljával „megtűrülgették”. Mikor az anya vitte a gyermekét a templomba bemutatni vagy más szóhasználat szerint „beavatni”, egy üveg pálinkát tett a zsebébe. Útközben, akivel csak találkozott, mindenkit megkínált, hogy majd a gyermek is ilyen kapós legyen. Ehhez fűződik egy másik babona: a keresztelésből hazahozott gyermeket letették a földre, és onnan kellett mindenkinek felkapkodnia, szintén hogy kapós legyen.

A szülők, amikor lefektették a gyermeket, a feje alá, a párnára keresztet rajzoltak, hogy alvás közben elkerüljék a rontást hozó álmok. Ha végképp nem tudták elaltatni, szárított mákgubóból mákonyt főztek neki.

A keresztelés az újszülött életének legjelesebb eseménye. Erre a születést követő nyolc napon belül került sor a vasárnapi nagymisén. A templomba a keresztszülők vitték el a csecsemőt a bába kíséretében. A szertartás végzetével a plébános kikísérte őket a templomkapuba, ahol megtörtént az egybegyűlt falusiaknak az új keresztény jövevény bemutatása. A kíváncsi helybéliek megtekintették a gyermeket, és elindult a találgatás, hogy az apjára vagy az anyjára hasonlít-e inkább. Minden érdeklődőtől jelképes ajándékot – korozsmát – kapott. Leggyakrabban tojást, hogy a gyermek arca is szép gömbölyű legyen, vagy különösen szép gyümölcsöt, hogy ő is szép és egészséges legyen.

Keresztsgben a leggyakoribb nevek Földeákon akárcsak másutt, leányoknál a Mária, az Erzsébet és a Julianna, míg a fiúknál a József, az István és a Sándor.

Kezdetben a keresztszülői feladatokat a közvetlen hozzátartozók látták el, de a XVIII. század végére praktikus okokból ez a szokás megváltozott. Az ismétlődő járványok miatt gyakran megesett, hogy a közös háztartásban élők egymást fertőzték meg, és így a család sokszor több vagy akár az összes munkaképes tagját elvesztette. Az árván maradtak eltartásáról – mivel szervezett gyermekellátás a XIX. század végéig nem létezett – valamilyen formában gondoskodni kellett. Ezért honosította meg az egyház más helyek mellett Földeákon is a komaság intézményét.

Az intézmény lényegében két család vonatkozásában látott el önszegélyező feladatot. Alapvetően bizalmi, barátsági viszony alapozta meg, általában katonacimbora vagy szomszéd és annak felesége lehetett komaasszony, komasógor. A komaszülők egymás gyermekeinek keresztszülei lettek, anyagi helyzetüknek megfelelően segítettek annak ellátását, és végezték vallásos nevelését.

Szerepet játszott a komaság intézménye a család ellátásában is, amikor a kismama mindenórás, aztán gyermekágyas lett. Amíg a szülőanya nem tu-

dott a családra főzni, a komaasszony hordta az ebédet az újszülöttes házba. Ezt nevezték komatálnak vagy komacsészének.

Legfőbb szerepe a komaságnak mégis abban nyilvánult meg, hogy az elárvult gyermekek felnevelése a komákra hárult. Ennek jogi alapja nem volt, erkölcsi kötelezettségként jelentkezett, mégis mindenki a legkomolyabban megtartotta a szokást. Aki ennek a kötelezettségének nem tett eleget, az bizony számíthatott a falubeliek kiközösítésére.

Az emberi lét végállomásához, a halálhoz kapcsolódik a legtöbb hagyomány, babona és hiedelem. A haldoklót a tisztaszobában helyezték el, a halottas ágyra fektették. A halál beállta után az ablakokat kinyitották, hogy az elhunyt lelke távozhasson. A testet megfürdették, megborotválták, körmét levágták, a legszebb ruhájába öltöztették, szemcetre pénzérmét tettek, az állat kendővel felkötötték. Párnája alá fésűt és zsebkendőt dugtak, férfi halottnak a kalapját is mellé helyezték, hogy a túlvilágon illően tudjon megjelenni. Az elhunyt kezeibe Bibliát és rózsafüzért tettek. 1949-ig a ravatalozást mindig a halottas házban végezték, amely két napig nyitva állt, hogy a rokonok és ismerősök virrasztásukkal és imáikkal megkönnyítsék a gyászt. A koporsót a szoba közepére helyezték el, a két végére gyertyát állítottak.

Fodor Veronika búcsúztatása 1934-ben.

Bal szélén Fodor Imre, az elhunyt bátyja áll, mellette édesanyja Fodor Istvánné, jobb szélén Fodor István áll, szintén az elhunyt bátyja (Fodor Imre gyűjteményéből)

A ravatal negyvennyolc óráig állt a házban, ez alatt a felfogadott halottsirató asszonyok folyamatosan imádkoztak az elhunyt mellett.

Közben a hozzátartozók előkészítették a temetést. A plébánián elintézték a búcsúztatás részleteit. A kántor énekbe foglalta az elhunyt tetteit, a temetőgondnok előkészítette a sírhelyet. A temetőbe egyszerű parasztkocsival szállították a koporsót, majd ott áthelyezték a „Szent Mihály lovára”, és így vittek el a sírhelyig. Földeák az 1880-as években vásárolta meg a fekete halottaskocsit, ezután ezzel végezték a temetési szolgáltatást, később ezt a tevékenységet Gardi István asztalosmester a koporsókészítéssel együtt a saját kocsijával gyakorolta.

A temetőkápolna építésére – mint említettük – Oltványi Pál 1863-ban tett javaslatot. A földeákiaknak csak az építéssel járó munkálatokkal kellett hozzájárulniuk. Ma is áll a temető főútjának végén a Návay család sírboltjaitól övezve.

A temetési szokásokban gyökeres változást a második világháborút követő társadalmi átalakulás hozott. Az 1947. évi községi költségvetésbe tervezték be a temetői ravatalozó megépítését, amelyet 1949-ben kezdtek használni. Az idősebb földeákiak aggodalmuknak adtak hangot, hogy ezek után nem tudnak majd méltóképpen virrasztással búcsúzni a halottól. Ez a probléma is megoldódott, mert a temető gondnoka helyben lakott, és lehetővé tette a ravatalozó nyitva tartását, amíg csak a hozzátartozók kérték.

A XIX. század végéig a temetést követően nem tartottak halotti tort. Az egyház úgy vélte: a „torcsinálás” ördögi találmány. A ceremónia végeztével a hozzátartozók hazatértek, hogy megbeszéljék az elhunyt hagyatékának felosztását. Amikor a tor szokásba jött, a szomszéd- vagy a koma-asszony készítette el az ebédet, hogy az elhunyt közvetlen rokonai csak a gyásszal foglalatoskodhassanak. Az ünnepi asztalnál eggyel több személyre terítettek, az üres helyen a tányérba kenyeret és sót tettek. Ilyenkor a falu koldusait is megvendégelték, hogy ők is imádkozzanak az eltávozott lelki üdvéért.

A temetést követően végezték el a nagymosást, amely szintén az elhunyt nyugalmát hivatott szolgálni. A hiedelem szerint a lélek negyven napig, illetve amíg ruháit ki nem mossák, visszajár. A ruhákat odaajándékozták a koldusoknak.

Többszörös funkciót töltött be a harangozás a haláleset bekövetkeztekor. Elsődlegesen a léleknek testből való akadálymentes távozását hivatott elősegíteni, de egyszersmind tudtára adta mindenkinek, hogy újabb tagját veszítette el a közösség.

Már a haldokló mellett megkondították a lélekváltás harangját. Más helyekhez hasonlóan a hírharang kettőt csendült asszonyért, ha hármat, akkor

férfiért szólt. A temetési harangozást megelőzően többször megszólaltatták a templomi harangot. Az elhunyt vagyoni körülményei határozták meg, hogy hányszor, ugyanis minden egyes alkalommal fizetni kellett a harangozónak.

Az élet harmadik nagy sorsfordító eseménye a házasságkötés. A legények és a leányok a bálokban és a zenés-táncos összejöveteleken ismerkedtek meg egymással. A nyilvános eseményeket a leányok csak kísérővel látogathatták: nehogy jó hírükön csorba essék. Kísérőjük legtöbbször az édesanyjuk, esetleg a keresztanyjuk volt, akik azon túl, hogy vigyáztak, nehogy a leány valami meggondolatlanságot cselekedjen, azt is figyelemmel kísérték, hogy kik kérik fel táncolni. Ha a partnerek közül valamelyik megfelelő kérőnek tűnt, elkezdődhetett az igen körülményes ismerkedési és leánykérési ceremónia. Ha a legény komoly szándékkal közeledett, és a szülők részéről sem merült fel kifogás, akkor szigorú felügyelet mellett a jövődöbéli pár találkozhatott egymással. Ekkor a fiatalok szülei a faluban a megfelelő fórumokon közzétették, hogy újabb kérőket már nem látnának szívesen.

Lényegében a szülők határozták el, hogy gyermekük kivel, mikor léphet frigyre. Ez nagyon fontos döntés volt, hiszen a XIX. század végéig nem létezett válás, sőt faluhelyen még később sem adódott erre lehetőség, pedig a jog ekkor már nem gördített elé akadályt. Ezért a döntést alapos puhatólózás előzte meg: felmérték a másik család anyagi körülményeit, kik a szü-

*Mészáros István és Rakonczi Julianna esküvője Földeákon.
1927. augusztus 20. (A földeáki könyvtár gyűjteményéből)*

Návay János és Hász Mária Zsuzsanna esküvője. Óföldeák, 1929

lők és a távolabbi felmenők, azok megfelelően erkölcsös életmódot folytattak-e, jártak-e rendszeresen templomba és így tovább.

A legfőbb tényező természetesen a családok vagyoni helyzete. Az anyagi túlzott különbsége a korabeli szemléletnek megfelelően akadály lehetett egy házasság megkötésének, hiszen senki sem akarta a „szegény fél” szerepét betölteni az életközösségen belül, és túrni az ebből fakadó megáláztatásokat.

Ha az ismerkedés megtörtént, és a szülők támogatták a házasság tervét, akkor jött el a leánykérés ideje. Ezt a leendő vőlegény kezdeményezte. Divatozott a kommandálás is, amit Földeákon gügyüzésnek neveztek. Gügyünek egy öreg férfi rokont vagy férfi ismerőst kértek fel, aki ajándék ellenében vállalta a feladatot.

A gügyü előadta mondókáját, és ha a leány vízzel kínálta meg, akkor már mindenki tudta, hogy a leány nem kapott kosarat. Ezután ünnepi vacsora következett, amelynek végén a gügyü azzal búcsúzott, hogy három nap múlva visszajönnek a válaszáért. Ha a válasz igen volt, következhetett az eljegyzés. Ezt viszont még megelőzte a móríng elkészítése. A móríng a hozománylevél, amelyben pontosan rögzítették, hogy a menyasszony mit visz majd magával a házasságba. Fontos vagyoni jogi szerepet töltött be a mórínglevél. Ha ugyanis a házasság valamilyen okból megszünt, az asszony a szerződésben foglalt vagyontárgyakat maradéktalanul visszavehetette.

Az eljegyzés megkötésekor a leendő vőlegény szüleivel és keresztszüleivel ment a lányos házhoz. A fiatalok jegyajándékot váltottak, az örömanóák pedig hímzett fejkendőket ajándékoztak egymásnak. Ezután a jegyesek elmentek a plébániára – 1895-től a község házára is, a kötelező állami anyakönyvezés miatt –, és feliratkoztak a házasulandók listájára.

Az esküvőket általában a késő őszi időszakokban és télen tartották, amikor a mezőgazdasági munkálatokat befejezték. A kitűzött napot megelőző három vasárnapon a plébános a nagymisén adta hírül a megkötendő frigyet, és ha valaki törvényes vagy egyházi akadályról tudott, azt nyilvánosságra kellett hoznia. Oltványi Pál plébános vezette be az 1850-es években a jegyespár oktatását a házastársi és szülői kötelezettségekről.

Az esküvőt és a lakodalmat szombati napon rendezték, hogy az ünnep fáradalmait mindenki megfelelően kipihenhesse. Az esküvő előtti napon vitték át a menyasszony bútorait és kelengyéjét a vőlegény házába. Minél módosabb volt a menyasszony családja, annál nagyobb énekszóval és ünneppléssel kísérték ezt az eseményt, hogy mindenki láthassa: mi mindent adtak szeretett lányuknak.

A dalok szövegéből mindenki tudhatta, költöztetik a menyasszonyt: „Este viszik a menyasszony ágyát, / Elvesztették a nyoszolya lábát, / Addig, bábam, nem fekszel az ágyba, / Míg meg nem kerül a nyoszolya lába...”

*Készül a lakodalmi vacsora. Földeák, 1930-as évek
(József Attila Múzeum fotótára)*

*Búcsú Óföldreákon. A szentmisét Gyulai Endre püspök celebrálja (1999)
(Vass József felvétele)*

Akik látták, azok pedig gyermekáldásért fohászkodtak: „Viszik a menyasszony ágát, / Adjon Isten bele áldást, / A vőlegény nyugodalmát, / Esztendőre bele fiúkat!”

Az esküvő reggelén a vőlegény násznagyával és kísérelőivel elment a lányos házhoz, ahol a násznagy kikérte a menyasszonyt.

Az egész ceremóniát a vőfély vezényelte le. Elsődleges szerepet játszott a vidám hangulat megteremtésében. Mindig akadt a rokonok vagy az ismerősök között olyan férfi, aki egyéniségével, a rigmusokban, mondókákban való jártasságával kitűnt a többiek közül, és a nemritkán feszült légkört fel tudta oldani.

Csak az elmúlt másfél évszázadban jelentek meg a hivatásos vőfélyek. A XIX. század végén és a XX. század elején egyszerre három vőfély élt meg ebből a képességéből Földreákon.

A kikérést követően a résztvevők gyalogosan vonultak a templomba. Elöl ment a vőfély díszes ruhában, virágos kalapban és felszalagozott bottal. Őt követték a násznagyok, a házasulandó pár, az örömszülők, a rokonok és a meghívottak. Rezesbanda kísérte az egybegyűlteket, közben az asszonyok rigmusokat mondogattak emelt hangon: „Aki reánk báméskodik, / a vőlegényre kívánczik.”

A plébános összeadta az ifjú párt és áldást kért rájuk, hogy frigyük hosszú és boldog, gyermekáldásban gazdag legyen, majd mindenki részt vett a szentmisén.

Az esküvőt követte a férj házában tartott lakodalom. Erre már napokkal előtte elkezdtek a felkészülést. Csak a legmódosabb házaknál nem dívott, hogy a meghívottaknak vinniük kellett valamit: tyúkot, malacot, lisztet, tojást, bort. Innen ered a mondás: „Ha gyüttök lösztök, ha hoztok ösztök.” A leggyakrabban tyúkból főtt leves, disznópaprikás és sütemények kerültek az asztalra.

Az ifjú házások a legritkább esetben tudták közös, új életüket önálló házban elkezdni. Általában napszámosként vagy árendásként – földbérllőként – igyekeztek megalapozni jövőjüket. A hiedelmek, amelyek mindennapjaikat ekkortól s ez előtt is kísérik, az élet és a mezőgazdasági tevékenységek olykor megmagyarázhatatlan jelenségeihez kapcsolódnak, átszövik azok minden mozzanatát.

Úgy tartották, hogy a szemölcsöket és a szeplőket szárított békával kell bekötni, mert csak attól múlnak el. Rontás hatásának tekintették azt is, ha valakinek a testét kelések torzították el. Erre a legjobb „gyógymódnak” az bizonyult, ha a „gilvás” ember a keléseit kendővel elfedte, majd ezt a kendőt hajnalban a keresztútnál háromszor a háta mögé hajította és hátra tekintés nélkül otthagyta. Ha ezután egy arra járó a kendőt megtalálta és felvette, akkor a rontást magával vitte.

Gyakran megesett: a bűbajos asszonyok megrontották haragosaik állatait, hogy elapadjon a tejük vagy ne tojjanak több tojást. Ez ellen „biztos” védelmet nyújtott a kútágasra kiszögezett seprű és fokhagyma fűzér. Ha azt szerették volna, hogy a kotlós minél több kakast költsön ki, akkor férfialapba tették a tojásokat, arra ültették a tyúkot.

A legismertebb és a legtöbbször mesélt boszorkánytörténet a faluban az, amelyben a sátán szolgája egy földéaki gazda lovába költözött bele, és amikor a lovat megpatkolták, másnap reggelre a patkó ott volt az ember talpán.

Ünnepnapok, szép szokások

Szinte minden jelentős ünnepnap az egyházi liturgiához kapcsolódik Földeákon. A karácsony a legnagyobb köztük mind a mai napig. Ilyenkor lehetőség adódott a szétszóródott család tagjainak találkozására és arra, hogy akik haragot tartottak, megbocsássonak egymásnak. A földeákiak a karácsonyt az advent ájtatos hangulatában várták. A böjtidőt szigorúan megtartották, csak zöldségféléket és korpaciberét fogyasztottak.

A szentestéhez több szokás kapcsolódott. Az asztal alá szakajtót helyeztek, ebbe búzát, kukoricát, napraforgót és egy kéve szénát tettek, amit csak a vízkeresztet követően vetettek az állatok elé. Így a jószágok megáldott takarmányt ettek, ettől remélték, hogy védve lesznek az elkövetkezendő évben a betegségektől és a rontásoktól.

Néhány házban szokás volt, hogy gyümölcsöket tettek a kosárba, amit aztán a család tagjai fogyasztottak el január hatodika után.

Az olyan házaknál, ahol eladósorban lévő leány élt, a kútba piros almát dobtak, amit újév napján halásztak ki. Ettől remélték, hogy a leány arca szép pirosposztság lesz, és hamar megakad rajta a legények szeme.

A házassulók korbá ért legények is készültek a szentestére. Luca napján éjfélkor tizenhárom féle fából elkezdtek készíteni a lucaszékét. Ezen huszonegyedikéig mindennap dolgoztak valamennyit, mert csak így érhettek el a kívánt hatást. Szenteste a nagymisére magukkal vitték a széket, amelyet a templomban a megfelelő helyre kellett helyezni. A hagyomány szerint, ha jól készítették el a Luca székét, a szentmise végére megtudták, melyik leány lesz a jövőbelijük. A Luca széke arra is jó volt, hogy megmutassa: ki a boszorkány a faluban, hiszen az éjféle misén mindenki megjelent.

A karácsonyfa állítása csak a XIX. század végén jött szokásba Földeákon. A betlehemezés szintén a századfordulón vált hagyománnyá. Kezdetben a fiatalok, később már csak a gyerekek járták. A pásztorok subába és báránybőr kucsmába, az angyalok fehér ruhába öltöztek. A két világháború között szinte minden kisiskolás részt vett a játékban. Dehény Lajos községi tanító gyakoroltatta be a játékot, nem egy esetben évenként négy-öt gyermekcsoporttal.

A karácsonyhoz kötődik az orovicsolás szokása. Ezt az aprószentek ünnepe alkalmából játszották. December 28-án emlékeztek meg a Heródes által megöletett kisdedeokről. A gyerekek virgácsot készítettek, és így járták végig a házakat. Mindenhová betértek, a háziakat megvesszőzték, közben

azt kérdezték: „Orovics, dávics! Hányan vannak az aprószentek? / Száz-negyvennégyezren, vagy még annál is többen.”

A szilveszter és újév a szolgák és béresek legnagyobb ünnepe. Ilyenkor telt ki a szolgálatban töltött esztendő, ekkor kapták meg a komenciót: bérüknek megfelelő gabonát és állatokat. Ezen a két napon nem parancsolt nekik senki, ilyenkor a maguk uraként éltek.

Az évbúcsúztató a hálaadással kezdődött, majd az újévbe átnyúló mulatozással folytatódott. Ekkor, ha tehettek, malacot ettek, mert az előrehaladva tűr, előre viszi a szerencsét. Hasonló megfontolásból nem fogyasztottak baromfit: nehogy az visszakarja az elmúlt évet. Az eladósorban lévő leányok megpróbálták megjósolni jövőbelijük kilétét. Gombócokat gyúrtak, mindegyikbe egy-egy kiszemelt legény nevét tették, a víz tetejére elsőnek följött gombócban levő név lett a kiválasztott. Szilveszter éjszakáján, miként másutt, ólmot öntöttek. A padlóra kifolyatott ólom megszilárdulása után próbálták megfejteni a kapott alakzat jelentését.

Vízkeresztkor, január 6-án minden család elment a vízszentelésre. Minden ház ajtaja mellett ott lógott a szenteltvíztartó, hogy a belépő látogatók megszentelhesék vele magukat. A szenteltvíz elengedhetetlen kelléke volt az összes házi gyógyomódnak is. Vízkeresztkor, azaz a Háromkirályok napján ünnepi játékot adtak elő a gyerekek. Fehér ruhába öltöztek, kezükben ezüstszerű csillaggal mindenhova betértek, és énekkel köszöntötték a háziakat: „Ma van a három király napja, oldal, kolbász, szalonna / Pásztoroknak jó volna, ha az asszony adna, / Zörgetik a kulcsot, pénzt akarnak adni, / Ha garast adnak, meg fogom köszönni, / Ha piszkafát adnak, el fogok szaladni.”

Természetesen sehonnan sem engedték őket üres kézzel távozni.

A nagy hidegek elmúltával jött a télbúcsúztató ünnep: a farsang. Három napig tartott, mindhárom napon különböző módszerekkel próbálták megjósolni a várható tavaszi és nyári időjárást. Ez volt a közösségi mulatozás ideje. Az tréfásabb kedvűek maskarákba öltöztek és így riogatták a helybélieket. Zeneszóval vonultak végig az utcákon, majd a nagy kocsmában hajnalig tartó bálakat rendeztek.

Húsvétot, Jézus feltámadásának ünnepét a nagyböjt előzte meg. A megkezdése előtti héten, kövércsütörtökön húsos, zsíros ételeket fogyasztottak, hogy legyőzzék a hús kísértését az elkövetkező időkben. A nagyböjt hamvazószerdán kezdődött és hat hétig tartott. Ez idő alatt nem fogyasztottak húsféléket, nem tartottak mulatságokat. A böjtot legszigorúbban nagypénteken tartották, ilyenkor a legtöbb helyen egyáltalán nem ettek főtt ételeket.

Virágvasárnap a pálmaágot helyettesítő barkás felvonulást rendeztek. A megszentelt ágakat hazavitték, és a házi szentképeket díszítették velük, hogy elkerüljék őket a rontások és elemi csapások.

Nagycsütörtökön elnémultak a harangok, és a feltámadásig a templom tornyába felszerelt kereplő hívta imára a híveket. Nagyszombat délelőttjén a feltámadást jelző harangszó idején a ház asszonya körbeseperte a házat, és közben azt kiabálta: „Kígyók, békák szaladjatok, / A háztól távozzatok, / Megszólaltak a harangok!”

Ezzel a ház körüli kártevőket igyekeztek elriasztani.

Az esti körmenetre mindenki ünneplő ruhát öltött, a házak ablakában pedig gyertyák égtek. A körmenet után a falubeliek a templomba vitték megszentelni a húsvéti ételeket, és csak ezután ettek a sonkából és a tojásból.

Húsvéthétfő már nem virradt ilyen ünnepélyes hangulattal. Hajnalban elkezdődött a locsolkodás. Földeákon az 1870-es években kezdett a szokás elterjedni. A falu a leányok sikítozásától lett hangos. A legények ünnepelőbe öltözve, virágos kalapban járták a falut, és a gémeskútból vödörrel felhúzott vízzel alaposan megfürösztötték a leányokat. Amelyik leány félt a hideg víztől, a padláson próbált menedéket keresni, általában kevés sikerrel. A legények onnan is lehozták, és számíthatott arra, hogy lényegesen több vizet kap a nyakába, mint ha nem próbált volna elbújni. Ha a leány véglegesen elmenekült a locsolók elől, a következő évben már el sem mentek hozzá, mondván: „El is hervadhatott tüllünk a másik húsvéton.” A locsolkodók vöröshagymafőzettel színezett tojást kaptak. Földeákon nem ismerték a tojásfestést.

Április végén már zöldült a gabona a határban. Szent György napján a falu népe kivonult a földekre, és könyörgő körmenetet tartottak, hogy ne verje el a jég és a vihar a termést. Úgy tartották: ha ekkor még kilátszik a nyúl a búzából, bizony gyenge termés várható. Április 25-én, Szent Márk napján szentelték meg a határt, és könyörögtek az Úrhoz a kedvező időjárásért. Ekkor megszentelt búzacsokrokkal tértek haza, amelyeket a házban és az istállóban akasztottak a falra, hogy védje meg őket és állataikat a betegségektől, valamint a csapásoktól. A szentelt búzának járványűző erőt tulajdonítottak.

Pünkösdkor a házakat virágokkal díszítették. Ilyenkor öltöztek be a kislányok pünkösd menyasszonynak, látogattak el minden házba, és énekeltek: „Mi van ma? Mi van ma? Piros pünkösd napja! / Boldogság szálljon e ház hajlékára!”

A XIX. század harmadik harmadától pünkösd másnapján rendezték meg a majálist. Vándorkomikusok szórakoztatták a földeákiakat. Zeneszó mellett különböző versenyszámokban – lepényevés, zsákban futás, kötélhúzás – mérték össze erejüket és ügyességüket a legények. A legjobbnak bizonyult versenyzőknek igen megnőtt a becsületük a falu szemében.

Pünkösdöt követte az Úrnapja megünnepelese. Ekkor tartották Krisztus testének tiszteletére a nagy körmenetet. A menet elején a fehér kötényes

*Búcsú Óföldeákon az 1920-as években
(József Attila Múzeum fotótára)*

Mária anyák mentek, és vezették a fehér ruhába öltözött, leeresztett hajú Mária lányokat, akik a vállukon vitték a Szűzanya szobrát. A szobor előtt mentek az elsőáldozó leányok, virágszirommal hintették be az utat.

A rózsalakodalmat, az aratóünnepséget Oltványi Pál honosította meg Földeákon. A plébános 1871-ben ezerforintos alapítványt tett a földeáki rózsakoszorú céljára. Az alapítvány céljából tűzte ki, hogy a kamatokból minden évben két leányt és két legényt húsz-húsz forintos erénydíjban részesítsen. A kiválasztás feltétele közé tartozott, hogy a fiatalok már legalább tizen-hét évesek legyenek, szorgalmas iskolába járók, őszinték, jámborok, feddhetetlen magaviseletűek és Isten házában rendszeres látogatói legyenek. A lányoknak még hajadonnak kellett lenniük és cselédsorból kellett származniuk, a legények a „szorgalmas és dolgozó munkásokból és kaszásokból választandók”. Az alapítvány költségére kellett a lányok rózsakoszorúját és a legények bokrétáját elkészíttetni, továbbá a mulatság zenészeit felfogadni. Oltványi Pál a jó hangulat megteremtéséről is gondoskodott: „A férfi közönség részére némi ízesítő ital is szereztessék be.”

A jelöltek kiválasztását egy héttagú bizottság végezte. Tagjai: a plébános, a bíró, a kántortanító, a templomgondnok és a három Mária anya. A jutalombírák az ünnepet megelőző vasárnap ültek össze a fiúiskolában, és jelöl-

ték ki az erénydíjra érdemes fiatalokat. A kiválasztott ifjakat a templomgondnok értesítette, hogy a június 29-i ünnepségen feltétlenül jelenjenek meg. A készülődés azonnal megkezdődött. A lányoknak elkészítették a rózsakoszorút és a fehér menyasszonyi ruhát, a legényeknek a rózsabokrétát.

A rózsamenyasszonyokat és -vőlegényeket a koszorús párok, a megyei vendégek és a falu apraja-nagyja elkísérte a templomba, ahol a plébános megáldotta őket. A kitüntetett fiatalok a piactérre vonultak, itt az elkerített tánchelyen már húzta a zenekar. A táncot a templomgondnok az első Mária anyával nyitotta meg. A mulatság a csillagok feljöveteléig tartott.

A földéaki rózsalakodalmom a falu környékén híres és kedvelt ünnepnek számított. A közeli városokból és falvakból is sokan eljöttek. Hiába tartották az aratási időszak kellős közepén, a sürgős munkák ellenére minden évben megrendezték, így vált igazi aratóünnepé, az aratók ünnepévé.

Az utolsó rózsalakodalmom 1948-ban volt, az államosítások nyomán az alapítvány elértéktelenedett és a politikai változások miatt a hatóságok a későbbiekben nem engedélyezték megtartását.

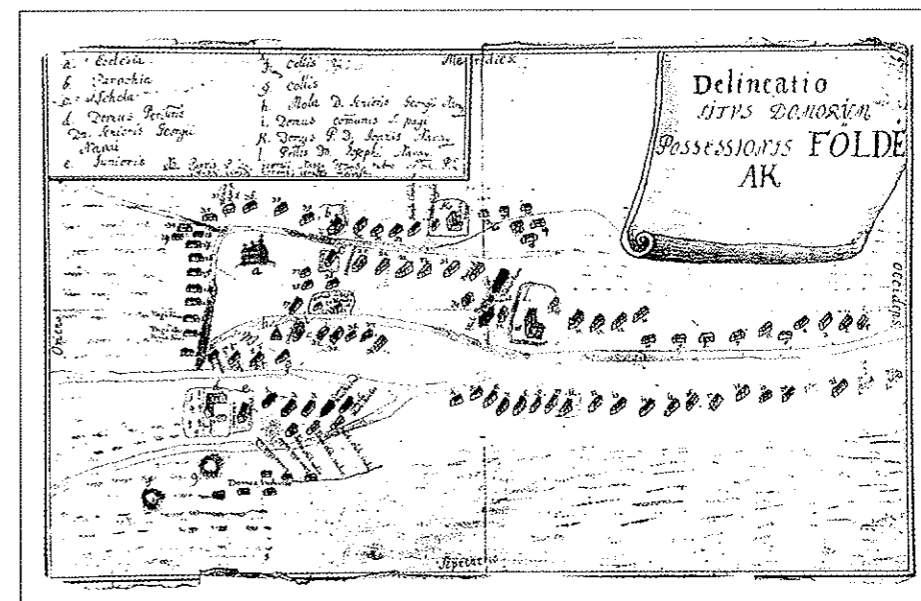
Otthonaink ruhatára

AXVIII. század elején újraterlepetült Földeák – a jelenlegi Óföldeák – lakosai a kor szokásainak és hagyományainak megfelelően formálták lakókörnyezetüket. A Návay család tagjai között az 1750-es években folyó öröklési pert dokumentáló iratanyagban két, Földeákot mint uradalmat és Földeákot mint települést részletesen ábrázoló térkép maradt fenn. Ezek alapján teszünk kísérletet a falukép rekonstrukciójára.

A település a Makói út mentén épült. Az keleti irányból érte el a községet, majd fekvő U alakban haladt át rajta és torkollott vissza a Makót Vásárhellyel összekötő főútba. A település központját az út hajlata jelentette. Itt épült fel újra 1758-ban a kivonuló török hadak lerombolta templom, a parókia és az iskola. Itt is érvényesült a szokás, hogy a falu nemesei és módosabb gazdái a templom közelében, a település központjában építkeztek, míg a jobbágyok az út mentén, a központtól egyre távolodva szerezhetek házhelyet.

Földeák belterületének arculata a következő évszázadban csak annyiban változott, hogy a lakosság számának folyamatos növekedése miatt a ház-

Földeák 1753-ban (Ruttkay Imre munkája)

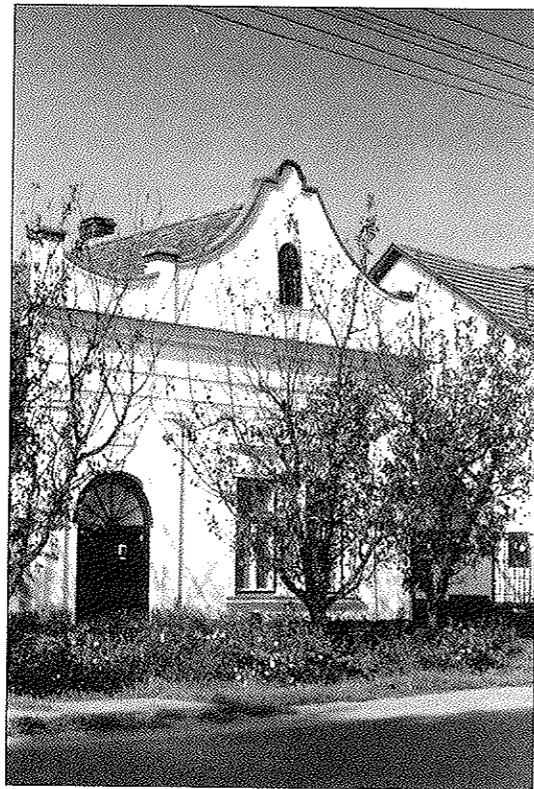
helyek nagyságát egyre kisebb méretben határozták meg, hogy megfelelő számban épülhessenek új lakóépületek.

Fordulatot az 1845-ös árvíz és a hatására megvalósult áttelepülés hozott. Az árvíz romba döntötte a lakóházak többségét. A település új helyét a régi Földeáktól mintegy hat kilométerre keletre jelölték ki. Lehetőség nyílt a falu arculatának tudatos megtervezésére. Ezzel a munkával Návay Károly Mátéffy Pált, Csanád vármegye hites földmérőjét bízta meg, aki „Új-Földeákat” a Szarazér partján 115 holdon szabályos téglalap alapúra tervezte. A 311 belső telek, az iskola, a templom, a községháza, a parókia és az egyéb középületek helyét jelölte ki.

A felépítendő házak száma megegyezett az adott telek sorszámaival. Ez a telekszámrendszer 1940-ig maradt fenn, amikor aztán utcák szerint számozták át a házakat.

Az utcaneveket eleinte valamilyen aktualitás alapján állapították meg. Ilyen volt például a mélyebb részen húzódó Völgy utca vagy a falu széleit határolók, amelyeket az égtájokról neveztek el. Amint aztán a falu élete

Zárda utcai módos parasztház (Vass József felvétele)

nyugalmasabb lett, a községi képviselők a jelesebb ünnepek alkalmával hivatalosan nevet adtak az utcáknak. Így lett 1896-ban közfelkiáltással a millenniumi ünnepi közgyűlésen a Henger utcából Ferenc József király utca, míg a Vásárhelyi utcából Erzsébet királyné utca.

A XX. század elejére a lakosság számának folyamatos növekedése miatt Földeák belterületén már nem maradt elég építési telek. Az 1905–1910-es években minden irányban egy teleksorral bővítették a belterületet. Új házsorot kapott a Keleti sor (Ady Endre utca), az Északi sor (József Attila utca) és a Hosszú utca (Kossuth utca), ekkor alakították ki a Karabukai sort, az Éralját és a Vásárteret.

A közutak minősége silány maradt. Makadám csak a vármegye által 1905–1906-ban épített, a községet átszelő kereskedelmi út volt. A belterületen, de csak a központban, a főbb épületek (a templom, a malom és a temető) előtt, a főtéren az 1930-as években kövezték ki az utcákat.

Óföldeákon a lakosság nagy részének elköltözése, az önkormányzat, az elöljáróság, a plébánia és az iskola elvesztése lényegében egy évszázadra visszavetette a település fejlődését. Ráadásul „Új-Földeákra” azok a családok költöztek át, amelyek képesnek bizonyultak az ezzel járó terheket viselni. Így csak a legszegényebbek maradtak a régi faluban.

A fejlődés jelei csak a XX. században mutatkoznak, de akkor is igen visszafogottan. 1911-ben központi költségvetésből hitelt kapott a közösség új iskola építéséhez, amely a mai napig is működik. 1913-ban a Návay család a Földeákat és Óföldeákat összekötő közút mentén – annak használhatatlansága miatt – lövontatású vasutat építtetett. Majd 1916-ban Návay László jelképes áron negyven házhelyet ajánlott fel a betelepülni szándékozók számára. Tizenhat család élt a lehetőséggel, decemberben kapták meg a telkeket.

A lassú fejlődés eredményeként újra erősödni kezdett a hitélet, és ezt felismerve 1921. július 3-án Mátyás Béla földeáki plébános templomépítő bizottságot hozott létre. A bizottság munkájának eredményeként az óföldeáki templomot 1924-ben újraszentelték.

A felemelkedést gyorsította, hogy a már szinte használhatatlan Földeák–Óföldeák útvonalat 1927-ben töltés alapú kövesúttá építették át.

A már említett térképet tanulmányozva kitűnik, hogy a házakat a Makói út mentén, arra merőlegesen építették. A térkép a Návay család épületein kívül más háztulajdonosokat is megnevez. Ezek a Makói út felől kezdve: Bugyi Mihály, Kocsor Mihály, Horvát János, Varga János, Csurik István, Gulyás Jakab, valamint a község délnyugati felén az Oláh család. A Návayak ebben az időben már három kúriát birtokoltak Földeákon.

A jobbágyok lakóépületeit a kezdetekben nem lehetett igazi lakóháznak nevezni, mert a félig földbe ásott lakószobát – amely az épület egyetlen

helyisége volt – vesszőből font fallal vették körül. A fonatot kívül-belül sárral tapasztották be, és fehérre meszelték. Az épületre nádkévékből rakott tető került. Nyáron a főzés az udvaron történt, télen a szoba közepén, szabad tűzön készült az étel. A füst a tetőbe vágott nyíláson távozott.

Ezt a háztípust már a XVIII. század közepére felváltotta a vert falból, illetve vályogtégeléből készült korszerűbb változat. A vályogvetés tudományát a betelepülők hozták magukkal. A házak alá a legkritikább esetben került alap.

Az alapozáshoz kapcsolódik egy történet: 1855-ben már érvényben volt a vármegyei építési szabályrendelet, mely megszabta, hogy a házakat téglalapra kell felhúzni. Ekkor Óföldségek éppen újból víz alá került, és a vármegyében tartózkodó Albrecht főherceget Oltványi Pál felkérte, hogy tekintse meg a falu nyomorúságos állapotát. A látvány meggyőzte a királyi fenséget, mert a látogatás eredménye az lett, hogy az óföldségek mentesültek a szabályrendelet azon passzusa alól, amely a kötelező téglalap építését szabályozta.

A vályogvetéskor a gödörben formázókba szedték a szalmával vagy a polyvával – laza szerkezetű, szárított lótrágya – elkevert sarat, majd a napon kiszáritották. Az így készült tégeléből rakták meg a falat, amit aztán finom sárral betapasztottak, és vassímítóval elsimítottak, hogy az asszonyoknak könnyebb legyen a meszelés. Meszelni a még nedves falat kellett, hogy ne repedezzen meg a tapasztás. A falak tövét zöld vagy barna festékekkel egyenesre húzták. Ezt a csíkot tökéletesen egyenesre kellett igazítani, mert ha egy kicsit is görbe volt, a földégek hamar megszólták a ház asszonyát, hogy „nem fűlik a foga az otthoni munkához”.

Az ilyen házakra már gyakran zsindeletet került, csak a legszegényebbek fedték épületeiket továbbra is náddal. A zsindelet és nádtető alkalmazását az 1880-as évekre a rendkívüli gyúlékonyságuk miatt törvény és vármegyei szabályrendelet tiltotta, ám a törvény ellenére a XX. század elején még jelentős számú házat fedtek így. A mennyezetet a kisgerendák alatti nagy- vagy mestergerenda tartotta, ezt a XIX. század közepén már kézzel díszesre faragták. A gerendákra keresztbe nádszönyeget fektettek, azt a jobb szigetelés végett sárral tapasztották.

A vert falú és a vályogházak már funkcionálisan elkülönült helyiségekből álltak. Az utcai frontra a tisztaszoba nézett általában két ablakával, csak a legszegényebbek nem tudtak tisztaszobát építeni.

E mögé egy lakószoba és egy kamra került. A szobát az egész család használta, a kamrában az ifjú házasok éltek, amíg nem állt módjukban külön költözni. Az épület végén volt a konyha és a pitvar. Az épület oldalán húzódtott végig a nyitott gang, amit télen, a hideg ellen bedeszkáztak vagy zsákvászonnal beszögeztek. A házak a kemencefűtés miatt épültek ebben

a formában. A kemencét a pitvar felől fűtötték fel, itt egyszerre több napra elegendő tüzelőt lehetett tárolni. A konyhában szabad tűzön háromlábú állványon, vaslábasban főtt az étel, és a tetőbe vágott lyukon távozott a füst. A földégek valóságához tartozott, hogy egy 1864 decemberében kelteztet statisztikai kimutatás alapján a községben 459 lakóház állt, és belőlük csak 134-ben volt kettőnél több helyiség.

A kemenceépítés igényes mesterségnek számított. Elsőként a polyvasarat jól meg kellett dolgozni, majd törött cserepekből és csömpölyegből meg kellett formázni a kemence alakját. Először kívülről, majd belülről tapasztották be sárral. Ezután rakták ki a kemence alját a tűzálló téglával. Ha rosszul állították össze, a kemence összeomlott, és kezdhették elől a munkát. Gondot igazán ez akkor jelentett, ha már használat közben repedt meg a fala, mert ilyenkor a korom és „mindenféle büzös gázok” töltötték meg az egész házat.

A kemence kiválóan alkalmas volt kenyérsütésre és az egytálételek elkészítésére, fődeles cseréptálakban főzték a káposztás vagy a paszulyos húst. Az 1900-as években Földségekben élt Czveiner Jánost, az egész környéken híres ezermestert tartották a legjobb kemencerakónak.

A lakóházhoz melléképületek és építmények tartoztak. Az udvar közepén állt a gémeskút. A házzal szemben építették a gabona tárolására alkalmas hambárt. Vesszőből fonták, és kívül-belül sárral tapasztották be. Nemritkán több száz liter úrtartalmúra készítették, ezért gyakran a földbe kellett süllyeszteni. Később elterjedt a kukorica tárolását szolgáló góré építése. Lábakon állt, zsindelet vagy cseréptető fedte, az oldalát pedig hézagosan összehúzólt lécek alkották, hogy a kukorica szellőzhessen. A ház végében állt a nyitott oldalú, szalmatető kocsizín. Itt tárolták az ekét, a boronát és az ekekapát. A szelemenbe – gerenda, mely a szalmatetőt tartja – dugták fel a kéziszerszámokat: a kapát, az ásót, a favillát.

A XVIII. században az állattenyésztés még ridegtartásban folyt. Az állatot télen is kicsapták a legelőkre, és csak a nagy hidegek idejére építettek számukra szalmatetőt, nyitott oldalú színt. A ház körüli jószágot is a szabadban tartották, a tyúkuk éjjel az udvari fák ágain aludtak. Az állattartás fejlődésével, az egyre inkább nemesített fajtájú haszonállatokkal már gondosabban kellett bánni. Ekkortól kezdtek el istállókat építeni a házzal szemben, az udvar túlfelén. Ennek oldalához tapasztották a disznóólat. A házvégek kerítését napraforgószárból és deszkából drótozták össze.

A szobákat egyszerűen rendezték be. A tisztaszobában a falaknál két ágy állt fehér lepedővel letakarva. Erre halmozták fel a hímzett párnákat. Töb-
bek között ezek száma jelezte a család vagyoni helyzetét. A falon a fő helyen függött a Szentháromság tokos képe, ebben őrizték az asszonyok a

Zsinóros, gyöngyös pruszlík

Női viselet a XIX. század végétől

menyasszonyi fátylukat és az esküvői koszorújukat. A falakra mindenütt szentképeket és bibliai idézetekkel vagy rigmusokkal kivarrt falvédőket akasztottak. A tisztaszobába került a nagy falitükör is. A szoba további berendezését egy-két faragott szék és a tulipános láda alkotta, amiben a fehérneműt tartották.

A lakószoba berendezését már nem díszítették. A mindennapok során használt bútorokat a földékiak maguk készítették festetlen puha-fából. A falak mellett álltak az egyszerű deszkapriccsek, szalmazsákkal, amin a felnőttek aludtak. A gyermekeknek a kemence padkáján és a zugban vetettek fekvőhelyet. A szoba berendezéséhez tartozott még a kenyeresláda és az asztal a székekkel. Szekrényt csak a XIX. század második felétől kezdtek használni, akkor is csak az ünneplő ruhák tárolására.

A gerenda mögé tették a Bibliát és a kalendáriumot, amibe a fontos eseményeket jegyezték fel, valamint a gyógyfüveszacskót.

A bejárati ajtó mellett függött a szenteltvíztartó. Ha vendég jött a házhoz, ebből szentelte meg magát, és kért utána áldást a házbéliekre.

Földeákon nem alakult ki jellegzetes népviselet. Az alföldi parasztemberek egyszerű ruházatát hordták. A férfiak viselete fehér háziszöttes, bő gatyából, ingujjból, lajbiból esetleg fekete posztónadrágból és a hidegebb idők beköszöntével bekecsből állt. Lábukon fapapucsot

vagy bocskort, télen rövid szárú csizmát, illetve bakancsot hordtak. Az ünneplő ruházathoz fekete, zsinóros posztónadrág, hosszú szárú csizma és kalap tartozott.

A nők viselete az 1900-as évek elejéig a hagyományt követte, az erkölcsös életvitel megkövetelte, hogy az asszonyoknak csak a kezük és az arcuk legyen fedetlen. Hétköznapokon földig érő, egyszerű lenvászomból szőtt kartonruhákat hordtak, amelyeket kékfestő félkötővel tettek díszesebbé és egyben óvtak az elkoszolódás ellen. Nyáron papucsot, télen rövid szárú női csizmát viseltek. Az asszonyok egyik legfontosabb és legváltozatosabb ruhada-

Női viselet a XX. század első harmadából

*Női viselet a XX. század
első harmadából*

rabja a kendő volt. A kendő alatt főkötőt vagy kontykötőt viseltek, ez mutatta mindenkinek, hogy tulajdonosa már nem hajadon. A mindennapok során színes kartonkendőt, ünnepekkor, illetve gyász idején fekete terno kendőt kötöttek fejükre. A leányok hajukat leeresztve hordták, szalaggal fogták össze. Csak télen viselték a posztóból készült nagykendőt, ami sokszor a kabátot helyettesítette.

A nők ünnepi ruházata a szegényebbeknél lüszterből – ahogy a helyi asszonyok mondták: liszterből –, a módosabbaknál grenadinból, taftból készült, ritkábban hordták a selyemslafrokot, alatta a többrétegű fehér alsószoknyával. A hosszú szoknyákat kefezsínór védte a poros és sáros földtől. Az alsóingre zsinóros posztó vagy bársonypruszlikot vettek. Lábukra piros, gyönggyel kivarrt bársonypapucs került. Az 1900-as évek elején jött divatba a lányok körében a halcsontos, szűkített pruszlik. Ezzel a darabbal a karcsúságukra kívánták felhívni a legények figyelmét. Mivel a légzést nagyon megnehezítette, viselése gyakran ájuláshoz vezetett. Amelyik leány többször elájult a tömjéntől a misén, azt hamar a szájukra vették az idősebb asszonyok, ilyenkor mondták: „Bántja mán a kicsi a nagyot.”

Az öltözködésben gyökeres fordulatot hozott Földeákon az első világháborút követő időszak. Nagyon rövid idő alatt teret hódított

a városi divat. A legények körében elterjedt a pantallóból, szövetzakóból és cipőből álló viselet. Ez sokkal kényelmesebb és egészségesebb volt, mint a csizma és a vastag posztónadrág. A nők ruházata is megváltozott. A hagyományosan többrétegű, meleg öltözetet felváltotta a szellős, nyitott ruha viselése, télen pedig a kendőt és a bekecset hosszú kabátra, a csizmát bőrcipőre cserélték.

Országosan elterjedt szokássá vált, hogy ünnepekkor, felvonulásokon nemzeti érzésüket ruházatukkal is kifejezték. A férfiak kalapjukra piros-fehérezöld bokkrétát tűztek. A nőknél divatba jött a pártás, pruszlikos magyar ruhák hordása. A flitteres, piros selyemből készült pruszlikhoz gyakran földig érő nemzetiszínű szalaggal díszített pártát tettek a fejükre a leányok.

- A TISZA–MAROS SZÖGÉBEN. A fejezet megírásakor elsősorban Enyedi György: A Délkelet-alföld mezőgazdasági földrajza (Budapest, 1964) című művére támaszkodtunk. Figyelembe vettük még Andó Mihály Csongrád megyéről készült összegző feldolgozását (In: Csongrád megye gazdasági földrajza. Főszerk.: Krajkó Gyula, szerk.: Mészáros Rezső. Szeged, 1983). Jó összefoglalót ad Karakasevich Károly: A Maros-szög földrajza című munkája (Szeged, év nélkül).
- NEMESK ARVA FALUJA. A község első írott említéséről Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 1. (Budapest, 1966) munkájában olvashatunk. Felhasználtuk továbbá a Blazovich László szerkesztette lexikont: A Körös–Tisza–Maros-köz települései a középkorban (In: Dél-alföldi évszázadok. 9., Szeged, 1996), illetve ugyancsak Blazovich László munkáját: A Körös–Tisza–Maros-köz középkori településrendje (In: Dél-alföldi évszázadok. Békéscsaba, Szeged, 1985). Nélkülözhetetlen forrás a község régi korszakairól a levéltári források alapján, Borovszky Samu által írt Csanádvármegye története 1715-ig. 2. (Budapest, 1897., 187–194. p.) alapvető és egyetlen hiteles összegzés. A török időszak megírásához felhasználtuk Káldi Nagy Gyula sajtó alatti munkájának adatait. (A csanádi szandzsák. 1567 és 1579-es török összeírások. Dél-alföldi évszázadok. 15. Szeged, 2000.)
- BERENDEZKEDNEK A NÁVAYAK. A fejezet megírásakor elsősorban a levéltári forrásokat használtunk fel, mert erről az időszakról, néhány kisebb tanulmányon kívül, összegző munka nem jelent meg. Nagy segítséget jelentett a szerző, Gilicze János tulajdonában levő védett Návay-levéltár iratanyaga és térképgyűjteménye. Alapként szolgált Gilicze János: A Návay család a XVIII. században című szakdolgozata (1999), valamint Földeák és a Návayak című kézírata. Jó áttekintést ad a község első évtizedeiről Gilicze János–Vigh Zoltán: Csanád megye közigazgatása és tisztségviselői a püspökfőispánok idején, 1699–1777. (In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. X. Szeged, 1986) tanulmánya. Felhasználtuk még Szentkláray Jenő: Közállapotok Csanád vármegyében a török uralom után. (In: A Csanád vármegyei Régészeti és Történelmi Társulat Évkönyve, 1892) kiváló dolgozatát. A Návayak közti perek anyaga a Csongrád Megyei Levéltár Csanád megyei levéltári anyagában található, elsősorban a nemesi közgyűlés polgári peres irataiban, illetve a családi levéltárban. Rész-

- letes adatokat tartalmaz Schmidt József szakdolgozata: Fejezetek Földeák jogtörténetéből (1999).
- KEVÉS A FÖLD, NEHÉZ A SORS. A Návay család és Földeák viszonyáról elsősorban a fentiekben említett szakdolgozatok szólnak. A családi levéltár és a megyei közgyűlés iratanyaga segítségével tudtuk vázolni a földesúr-jobbágy viszonyt. A község terheit, országos, megyei adózását és közigazgatását a hiányosan megmaradt községi iratanyag – melynek lelőhelye a Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára – alapján mutattuk be, elsősorban a tanácsülési jegyzőkönyvekre és az esküdtbírói, adószedői számadásokra támaszkodva.
- MOZDULNI KELLETIK! A Csanád megyei, a családi és a községi iratanyag volt az elsődleges forrásunk. Ezen kívül az áttelepülés részletes feldolgozását adja Gilicze János: Földeák község áttelepülése 1845–1846-ban. (In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIV. Szeged, 1989.) tanulmánya.
- FORRADALOMTÓL FORRADALOMIG. A szabadságharc és a dualizmus időszakának földeáki történéseiről nem jelent meg forrásmunka, így a Csanád megyei levéltár főispáni, alispáni és közgyűlési fondjaiban végeztünk kutatásokat. Az 1870-től nyomtatásban megjelent éves alispáni jelentések használható adatokat tartalmaznak. Igen jó forrás, bár hiányosan maradt ránk, Földeák község képviselő-testületének jegyzőkönyvei és iratai. A millennium évében tartott díszközgyűlés jegyzőkönyve és az ahhoz csatolt emlékirat felhasználhatóan szól az előző évtizedek történéseiről. Az 1848–1849-es szabadságharcot követő időszakról több átfogó, Csanád megyét bemutató tanulmány jelent meg (Géczi Lajos: Csanád megye igazgatásának átszervezése a neoabszolutizmus első éveiben, 1849–1854; G. Tóth Ilona: Csanád megye igazgatása 1860–1867 és Dunai Józsefné: A Csanád megyei önkormányzat újjászervezése és működése a kiegyezés után. – In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIV. Szeged, 1989), bennük használható adatokkal.
- KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT. Az őszirózsás forradalomról és az azt követő időszak bemutatására Makó város polgármestere (Petrovics György: Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón. Makó, 1921) tollából megjelent munkát használtuk fel. A Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből második kötetében (Szerk. Gaál Endre. Szeged, 1969) található Földeákra vonatkozó dokumentumokat. A Barna János által szerkesztett (Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. Budapest, 1929) kötet földeáki fejezetének néhány adatát szintén felhasználtuk. A Csanád vármegye tíz évvel Trianon után (szerk. Vermes Ernő, 1929) című munkában földeáki személyek életútjára utaló adatokra

támaszkodtunk. A Tanácsköztársaság utáni felelősségre vonásokról a makói hírlapok bőségesen tudósítottak. A fejezet megírásakor az újonnan előkerült és a levéltár által megvásárolt képviselő-testületi jegyzőkönyveket is feldolgoztuk. A korszakra vonatkozóan számos földéaki adatot tartalmaznak a levéltári források, így a főispáni, alispáni és a különböző bizottsági iratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, községi iratok.

ÚJ REND JÖN, S ÚJJÁSZÜLETIK A RÉGI. Földeák 1944-es hadihelyzetével részletesen foglalkozik Halmágyi Pál könyve (A Makó és környékéért vívott harcok 1944 őszén. Makó, 1989). Az óföldéaki Historia domus lapjain olvashatók a háborús időszakról lejegyzett híradások. Alapvető forrásként a makói levéltár központi járás főszolgabírája, illetve főjegyzője, valamint Földeák község iratanyagát használtuk fel. Az 1950-es évek bemutatására segítségünkre voltak a tanácsülési és a végrehajtó bizottsági jegyzőkönyvek. Részben felhasználható adatokat tartalmaz a korszakra vonatkozóan Ádók István három magánkiadásban megjelent munkája (Földeák krónikája, 1998; Földeák és Óföldéák községek 1944. évi háborús történelme; év nélkül, valamint az „1956 negyvenedik évforulójára 1996-ban”. Óföldéák önállósá válásának tárgyalásához alapvetően a Tanyai Tanács titkársága által 1949-ben hivatalos használatra készített tanulmányt használtuk fel, ez a makói járási tanács elnökének irataiban található. Az 1950-es évekről a tanácsülési és végrehajtó bizottsági jegyzőkönyvek tudósítanak, valamint az önálló Óföldéák község makói levéltárban található iratai.

FÖLDEÁK ÉS ÓFÖLDEÁK NÉPESSÉGE. Elsődlegesen levéltári forrásokra támaszkodtunk. Lélekszámra, népességre vonatkozó adatok tárháza a Csongrád Megyei Levéltárban található rovatos és lélekszám összeírások. A Návay család iratanyagát haszonnal forgattuk. A statisztikai adatok egy részét a Blazovich László által közölt (Magyarország történeti statisztikai helységnevtára. 5. Csongrád megye. Budapest, 1995) munkából vettük. Forrásértékűnek tekinthető Bohdaneczky Edvin munkája: Csanád vármegye nemzetiségi és gazdasági viszonyai a XVIII. században (Makó, 1940). Felhasználtuk Fényes Elek (Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Pesten, 1837) ismert munkáját.

ÉLET A SZEGÉNYSÉG ÁRNYÉKÁBAN. Csanád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvein és iratain kívül segítségünkre volt Bálint Nagy István: Kolera-járványok Csanád vármegyében (In: Csanád vármegyei könyvtár. 15. Makó, 1928) című, bőséges, felhasználható adatokat tartalmazó műve. A témára vonatkozóan feldolgoztuk Földeák község közgyűlési jegyzőkönyveit.

Markos Gyöngyi munkájában (Bábaság Makón. Makói Múzeum Füzetei, 61. Makó, 1988) számos földéaki utalást találtunk.

PARASZTOK, KÉZMŰVESEK, KERESKEDŐK. Csanád megye rovatos összeírásai alapvető forrást jelentettek a földéaki jobbágyok, és kertészek birtokviszonyaira és állatállományára. A legelőkülönözési per jogtörténeti szempontból is érdekes, teljesnek mondható anyaga a Návay család levéltárában található. Jórészt feldolgozta Schmidt József említett szakdolgozatában, amire ebben a fejezetben is támaszkodtunk. Itt is felhasználtuk Bohdaneczky Edvin előbb említett művét. Az urbárium bevezetése után megalakult Csanád megyei bizottság Földeákra vonatkozó anyagát fejezetünkbe beépítettük. A dohánykertésztelepekről a Návay család iratai vallottak. Az 1828-as országos összeírásban számos, iparosokra és kereskedőkre vonatkozó adatot találtunk. Földeák község jegyzőkönyveiben számos kérelem, ügy kapcsán képet nyerhettünk az iparosok, kereskedők helyzetéről.

EGY JELES CSALÁD HÁROMSZÁZ ÉVE. Elsődlegesen Gilicze János következő tanulmányait, cikkeket használtuk fel: Návay Lajos politikai jegyzetei (1910–1912). Közreadják: Gilicze János, Vigh Zoltán. (In: Délalföldi Évszázadok 2., Békéscsaba, Szeged, 1989). Návay Tamás (Makói História, 1998), Návay Sándor (Makói História, 1998), Návay Mihály és a Damjanich család (Marosvidék, 2000). Návay Lajos utolsó évei (Makói História, 2000). Alapvető családtörténeti adatokat tartalmaz Barna János és Sümeghy Dezső munkája: Nemes családok Csanád vármegyében (Makó, 1913).

KATOLIKUS SZIGET A PROTESTÁNS TENGERBEN. Elsődleges forrásként használtuk Kiss József egykori földéaki plébánosnak a makói József Attila Múzeum adattárában található kéziratos feljegyzéseit. A földéaki (ma óföldéaki) templomról, régészeti feltárájáról kitűnő munkájában részletesen beszámol Béres Mária (Az óföldéki erődtemplom. A Makói Múzeum Füzetei 81., Makó, 1995). Használható adatokat találtunk Oltványi Pál: A földéaki parochia rövid története (Magyar Sion 4., 1866) című cikkében. Segítségünkre volt a Návay család levéltára. Felhasználtuk a Csongrád megye építészeti emlékei (Szerk.: Tóth Ferenc. Szeged, 2000) Földeákra és Óföldéákra vonatkozó részeit.

ZSÚFOLT AZ ISKOLA HÁZA. Földeák község levéltári irataiban, az esküdtbírói és adószedői számadásokban, a földéaki tanítókról, fizetésükről számos adatot találtunk. Az iskolák építéséről ugyancsak a közgyűlési jegyzőkönyvek vallanak. Kiss József plébános feljegyzéseit e fejezet megírásakor is haszonnal forgattuk.

A MŰVELŐDÉS ÉS AZ ISMERETEK GYARAPÍTÁSA. Az egyesületek bemutatására felhasználtuk a Csanád megyei levéltárban található, egyesületek alap-

szabályait tartalmazó gyűjteményt. Számos használható adatot kaptunk a szolgabírói anyag áttekintésével. Az önkéntes tűzoltók történetét feldolgozta Gilicze János, kéziratát felhasználtuk.

SZÜLETÉS, TEMETÉS, HÁZASSÁG. Elsősorban Sipos Erzsébet: Szülőföldem, Földeák népélete (A Makói Múzeum Füzetek 28., Makó, 1982) szolgált alapvető forrásként. Felhasználtuk még a levéltári iratokban rejlő, témákra utaló részeket. Hasznos adalékokkal szolgált Ádók István magánkiadásban megjelent, Földeák néprajza című munkája. A népi imádságok témakörhöz használtuk Erdélyi Zsuzsanna munkáját (Hegyvet hágék, lőtöt lépék. Budapest, 1976) és Polner Zoltán köteteit (Ég anyám, föld anyám. Makó környéki ráolvasások és hiedelmek. Makó, 1985; Koronával koronázzák. Makó környéki népi imádságok és Krisztus-legendák. Makó, 1985).

ÜNNEPNAPOK, SZÉP SZOKÁSOK. OTTHONAINK RUHATÁRA. Sipos Erzsébet és Ádók István idézett munkáit forgattuk, valamint Kiss József plébános kéziratosa feljegyzéseit. A témakörben egyéb részletes munka nem jelent meg. A levéltári iratokban is felleltünk a témakörökre vonatkozó adatokat.

Földeák

Összefoglaló

Földeák története négy jól elhatárolható szakaszra osztható. Az első, mintegy nyolc évszázados korszak a község elnéptelenedésével (1686) zárult.

Az elmúlt évtizedek ásatásai itt Árpád-kori emlékeket tártak fel. A szegedi Móra Ferenc Múzeum régészei a leletek alapján valószínűsítik, hogy ennek az első községnek saját temploma is volt. Földeák létéről az első okirati emlék a XIV. századból származik.

A község történetének második fejezete az újratelepüléstől az átköltözésig terjedő (1720–1846) időszak. Az alig négy emberöltőnyi időt felölelő korszak a felemelkedés éveit hozta a település életében. A rövid, mintegy százhusz esztendő alatt Földeák mind lakóinak számában, mind gazdasági erejében Csanád vármegye egyik meghatározó községévé vált. Népessége megtízszereződött, a régió harmadik legnagyobb adófizetője lett.

A Tisza és a Maros áradásai átmenetileg megállították a fejlődést, de a földeákiak akaratereje és vállalkozó szelleme átlendítette a települést a kezdeti nehézségeken: új, védett helyre költözött át Földeák, s idővel az ősi település magára talált. Az ikerközségek – Földeák és Óföldeák – szétválásáig (1950) tartó időszak egybeesett az ország gazdasági fellendülésével. A mezőgazdasági termelés új alapokra helyezésével és a betelepült iparosok munkájával a község tovább erősítette pozícióját a megyében.

A két település történetének utolsó, napjainkban is tartó időszaka az 1950-es tanácsi választásokig vezethető vissza. Ekkor vált szét jogilag is Földeák és Óföldeák. 1970-től még egyszer közös tanácsi igazgatás alá vonták a településeket, de a rendszerváltást és az 1990-es önkormányzati választásokat követően újra saját útjukat járják.

Földeák több szempontból a Délkelet-Alföld egyik legsajátosabb települése. Egyrészt a régióban egyedülálló módon nemzetiségi képe homogén magyar összetételt mutat. Története során egyszer sem érte el a nem magyar etnikumok aránya a lakosság számának két százalékát. A néhány betelepülő idegen család nagyon rövid idő alatt denacionalizálódott. Nem ritkán már a szülők magyarosították nevüket, és felvették a földeáki szokásokat. Gyermekük pedig szinte minden esetben magyar keresztnévet kaptak. Népi kultúrájukban, hagyományaikban erősen megmutatkozott a makói és a szegedi hatás. Ennek oka lehetett, hogy a tatárdúlást követően (1686)

a városokba menekült földéakiak leszármazottai az 1720-as években visszaköltöztek, és magukkal hozták az egy emberöltőnyi idő alatt felvett szokásokat. Ezt erősítette a XIX. század második felének bevándorlási hulláma. Az újjátelepült község dinamikusan fejlődött, és ez a jobb élet reményében vonzotta a környékbeli kézműveseket, kereskedőket.

Másik sajátos momentuma Földeák történetének a már említett áttelepülés volt: amikor lényegében két falu lett az egyből, a távozók és a helyben maradók ikerközségei. A Návay család és a község lakosai között létrejött megállapodás kuriózumnak tekinthető a magyar történelemben. Az ismétlődő árvizek pusztításai nyomán kialakult tartós krízishelyzetben mutatkozott meg igazán a föld urainak felelősségteljes gondolkodásmódja. Návay Károly és Návay Tamás hozzájárulásukat adták a számukra jelentős anyagi hátránnyal járó költözéshez, amellyel jobbágyaiknak jobb és biztonságosabb élet feltételeit teremtették meg.

Földeák népét a vallásosság és a nagyfokú tolerancia jellemzi. A kezdetben tisztán katolikus község fenntartások nélkül fogadta be a XIX. század harmadik harmadában a református és a nazarénus felekezetű betelepülőket. A megingathatatlan hitet a csanádi püspökség gyakran méltányolta, legkitűnőbb papjait küldte a település szolgálatára. A falu vallási vezetői közül kiemelkedő szerepet töltött be Oltványi Pál plébános, pápai kamarás. Műveltségével és önzetlen odaadásával meghatározó szerepet töltött be az áttelepülés gondjaival küszködő Földeák életében.

Földrajzi adottságainak megfelelően a falu mezőgazdasági település. A földéaki parasztembereket híressé tette a földhöz való ragaszkodásuk. Megesett, hogy a kötődés miatt túlkapásokra ragadtatták magukat. Ezt jól példázza a legelőelkülönözés (1838–1845) során tanúsított magatartásuk is. Néhány helybeli képtelen volt elviselni, hogy a Návay családnak törvény szerint járó részét a község legelőjéből kihalásítsák. A peranyag bizonyosságaként elsőként a juttatásból kirekeszteni próbálták uraikat, ennek sikertelensége után a föld kimérését végző megyei vezetők sérelmére, feladatuk ellátásának meghúzására a tetteges bántalmazástól sem riadtak vissza.

A földhöz való ragaszkodás mit sem változott a következő évszázad során. 1951 januárjában – miután az összes földtulajdonos aláírta a belépési nyilatkozatot – mind Földeákot, mind Óföldeákot ünnepélyesen termelőszövetkezeti községnek nyilvánították. Az esemény nagy sajtópublicitást kapott, a megyei és országos napilapok címdalra számoltak be róla. Az évszázados gazdálkodó múltú parasztemberek azonban hamar ráeszméltek, hogy a közös tulajdonnak igazából nincs felelős gazdája, és az elkövetkező öt év során a szövetkezeti tagok közel negyven százaléka a kiválás mellett döntött.

Munkánkat nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne emlékeznénk meg a Návay családról. A familia története egybefonódik a község újkori történetével. A kisebb súrlódások ellenére a haladó gondolkodású Návayak hamar felismerték: a község fejlesztése, gazdaságának fellendítése egybeesik saját érdekeikkel, még ha az olykor néha súlyos áldozatokat követelt is tőlük. Földeák és Óföldeák lakói a mai napig tisztelettel emlékeznek meg róluk: minden évben elhelyezik földéaki sírjaiknál a kegyelet virágait.

The history of Földeák can be divided into four clearly separated periods. The first one of about eight hundred years came to an end with the depopulation of the settlement (1686).

The excavations in this area over the last decades explored some relics from the age of Arpad. The archaeologists of the Móra Ferenc Museum in Szeged have been of a view on the basis of these relics that this village had its own church. The first written mention of Földeák was made in the XIV century.

The second chapter of the history of the village was a period from the re-settlement until the move over to a different place (1720–1846). The period of hardly four generations brought about some years of prosperity in the life of the settlement. During the short, hardly one hundred and twenty year period, Földeák became one of the dominant settlements of Csanád county both in terms of its population and economic strength. There was a ten-fold growth in the number of its population, and it became the third largest tax-paying settlement in the region.

The floods on the Tisza and Maros temporarily halted development, but the will-power and entrepreneurial spirit of the people of Földeák helped the settlement through the initial difficulties: Földeák moved over to a new protected place, and with time, the ancient settlement came to itself again. The period which lasted until the separation of the twin settlements – Földeák and Óföldeák – (1950), coincided with the economic upswing in the country. The village further strengthened its position in the county by laying new foundations for agricultural production, and the application of the labour of newly settled tradesmen.

The last period of the history of the two villages, which has lasted until now started around the council elections in 1950. Földeák and Óföldeák became legally separated then. After 1970, the villages were put under the same council administration once again, but after the change of the political system, and the local government elections in 1990, they embarked upon separate roads.

Földeák is one of the most unique settlements of the South-Eastern Plain from many different aspects. First of all, its national set-up is homogeneous-

ly Hungarian, which is unique in the region. The proportion of the non-Hungarian ethnic people has never reached two percent of its total population throughout its history. The few families who settled as new-comers later, became denationalised very quickly. Often, the parents themselves took on Hungarian names, and followed local traditions in Földeák. Their children nearly always received Hungarian Christian names. The influence of Makó and Szeged could be clearly traced in their national culture and traditions. The reason for this could be that after the devastation caused by the Turks (1686), the descendants of the people of Földeák, who escaped to the towns, moved back in the 1720-ies, and brought with themselves some habits developed during the time of about one generation. This was strengthened by the wave of immigrants into the settlement in the second half of the XIX century. The re-settled village started a dynamic development, and this attracted artisans and tradesmen from the vicinity, who came here in search for a better life.

Another unique moment in the history of Földek was the already mentioned settlement over: basically, the village became two twin-villages, one for those leaving, and one for those who stayed. The agreement that came into being between the Návay family and the population of the village can be considered as a special feature in Hungarian history. The responsible mentality of the owners of the land could be clearly seen during the lasting crisis situations following the devastation of the re-current floods. Károly Návay and Tamás Návay gave their consent to the move of their serfs to provide them with better and safer living conditions, which was significantly detrimental for them from a financial point of view.

The people of Földeák can be characterised by religious faith and a high level of tolerance. The originally Catholic village accommodated Reformed and Nazarene settlers in the last third of the XIX century without any reservations. This unshakeable faith was often appreciated by the bishopric in Csanád sending its most excellent priests to serve the village. Pál Oltványi, vicar, chamberlain to the pope, played an outstanding role among the religious leaders of the village. Being a highly educated, and generously devoted person, his role was dominating in the life of Földeák, afflicted by the worries of moving. The peasants of Földeák became famous for their clinging adherence to their land. It sometimes happened that they carried out some infringements due to this adherence. A good example for this was their behaviour during the separation of part of the pasture (1838–1845). A few of the locals could not tolerate the arrangement by which part of the pasture of the village, which was a legal due of the Návay family, was cut out from the common land. According to the legal docu-

ments, they first tried to exclude their lords from this allotment, and when they failed at this attempt, they were not even deterred from physically assaulting the county officials who were fulfilling their duty to measure the land.

Their adherence to land did not change at all during the following century. In January 1951 – after all the landowners signed the entrance declaration, both Földeák and Óföldeák were ceremoniously declared to be co-operative settlements. This event received a loud press publicity, it was reported on the front pages of regional and national daily papers. The peasants, with their several hundred year history of farming, however, soon realised that common ownership could not really ensure one responsible master, and during the following five years, almost forty percent of the co-operative members decided to exit.

We may not complete our work without remembering the Návay family. The history of the family is intertwined with the modern history of the village. In spite of smaller conflicts, the progressive Návay family quickly realised that the development and economic growth of the village coincided with their own interests even if sometimes, this demanded serious sacrifices from them. The people living in Földeák and Óföldeák still think about them with respect: they pay their tribute of respect by placing flowers on their tombs in Földeák every year.

Földeák

Zusammenfassung

Die Geschichte von Földeák lässt sich in vier Abschnitte teilen. Die erste, etwa acht Jahrhunderte umfassende Epoche führte am Ende zur Entvölkerung des Dorfes (1686).

Bei den archäologischen Grabungen der letzten Jahrzehnte wurden Funde aus der Arpadenzeit freigelegt. Aufgrund der Quellen nehmen die Archäologen des Museums Franz Móra in Szeged an, dass diese Siedlung auch eine Kirche hatte. Die erste urkundliche Erwähnung von Földeák stammt aus dem 14. Jahrhundert.

Der zweite Abschnitt dauerte von der Wiederbevölkerung bis zum Umzug (1720–1846). Diese, etwa vier Generationen umfassende Epoche bedeutete im Leben der Ortschaft einen Aufschwung. In den 120 Jahren wurde Földeák sowohl in seiner Einwohnerzahl als auch in seiner wirtschaftlichen Kraft zu einem bedeutenden Ort im Burgkomitat Csanád. Die Zahl der Bevölkerung verzehnfachte sich, das Dorf war der drittgrößte Steuerzahler im Komitat.

Die Überschwemmungen der Flüsse Theiß und Mieresch (Maros) setzten der Entwicklung vorübergehend ein Ende, aber die Willenskraft und der unternehmerische Geist der Bewohner half das Dorf über die anfänglichen Schwierigkeiten hinweg: die Einwohner siedelten auf ein neues, geschütztes Gebiet um. Mit der Zeit konnte sich auch das alte Dorf wieder erholen. Die Trennung der „Zwillingsdörfer“ Földeák und Óföldeák (1950) fiel mit dem wirtschaftlichen Aufschwung des ganzen Landes zusammen. Das Dorf verstärkte seine Position im Komitat durch die neue Etablierung der landwirtschaftlichen Produktion und durch die Arbeit der eingesiedelten Handwerker weiter.

Die letzte, bis in unsere Tage andauernde Epoche der Geschichte der zwei Ortschaften geht bis zu der Zeit der Wahlen im Rátesystem im Jahre 1950 zurück. Damals trennte sich Földeák und Óföldeák auch gesetzlich. 1970 wurden sie wieder unter einer gemeinsamen Verwaltung vereinigt, aber nach dem Systemwechsel und den kommunalen Wahlen von 1990 gehen sie wieder ihren eigenen Weg.

Földeák ist aus vieler Hinsicht eine eigenartige Siedlung im Süden der Ungarischen Tiefebene. In der Region weist sie als einzige Ortschaft ein

homogenes ethnisches Bild auf, alle Bewohner sind ungarischer Nationalität. In ihrer Geschichte erreichte die Zahl der nicht-ungarischen ethnischen Gruppen niemals mehr als zwei Prozent. Die wenigen Siedlerfamilien assimilierten sich schnell. Die Eltern nahmen oft ungarische Familiennamen auf und übernahmen die Bräuche von Földeák. Ihre Kinder bekamen fast in jedem Fall einen ungarischen Vornamen. In der Volkskultur und in den Traditionen der Einwohner zeigte sich der Einfluss von Makó und Szeged stark. Eine Ursache dafür könnte sein, dass die nach dem Eindrang der Tataren (1686) in diese Städte geflohenen Einwohner und ihre Nachkommen in den 1720er Jahren ins Dorf zurückkamen, und ihre dort in dieser Zeit übernommenen Bräuche mit sich brachten. Die Siedlerwelle in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts verstärkte diese Tendenz weiter. Das neu bevölkerte Dorf entwickelte sich dynamisch und zog in der Hoffnung einer besseren Lebensqualität die Handwerker und Händler aus der Gegend an.

Ein weiteres eigenartiges Moment in der Geschichte von Földeák bedeutete, wie früher erwähnt, der sog. „Umzug“: aus der einen Siedlung wurden zwei, als eine Art Zwillingisdörfer der Geblienen und der „Umsiedler“. Die Vereinbarung zwischen der Familie Návay und den Einwohnern des Dorfes gilt als eine Kuriosität in der ungarischen Geschichte. Die Verheerungen der immer wiederkehrenden Überschwemmungen verursachten eine ständige Krisensituation. In dieser Lage zeigte sich die verantwortungsvolle Denkweise der Gutsbesitzer: Karl und Thomas Návay genehmigten den für sie beträchtliche finanzielle Nachteile bedeutenden Umzug, dadurch schufen sie für ihre Leibeigenen die Voraussetzungen für ein besseres und viel sicheres Leben.

Die Bevölkerung von Földeák ist durch eine tiefe Religiosität, gleichzeitig aber auch durch eine große Toleranz gekennzeichnet. Das anfangs rein katholische Dorf nahm im dritten Drittel des 19. Jahrhunderts die Siedler kalvinistischer oder nazarener Konfession ohne Einwände auf. Diesen felsenfesten Glauben hat auch das Bistum von Csanád anerkannt, indem es immer die besten Priester in den Ort schickte. Von den führenden religiösen Persönlichkeiten spielte im Leben des Dorfes Paul Oltványi, der Priester und päpstlicher Kämmerer war, eine große Rolle. Er erfüllte mit seiner Bildung und mit seiner Hingabe eine wichtige Position im Leben des Dorfes, das mit den Problemen des „Umzugs“ zu kämpfen hatte.

Den geographischen Gegebenheiten zufolge ist das Dorf eine landwirtschaftliche Siedlung. Die Bewohner von Földeák waren wegen ihrer Liebe zum Land berühmtgeworden. Manchmal führte sie diese Zuneigung zu Übergriffen. Ein Beispiel dafür ist ihr Verhalten während der Abgrenzung

der Weiden (1838–1845). Einige Ortsbewohner waren damit nicht einverstanden, dass die Familie Návay ihren gesetzlich ihr zugesprochenen Teil aus der Weide der Gemeinde bekommt. Den Prozessakten zufolge versuchten sie zuerst die Familie aus der Verteilung auszuschließen, danach haben sie sogar die die Vermessung des Landes durchführenden Obrigkeiten aus dem Komitat misshandelt, damit sie die Aufgabe nicht erledigen können.

Diese Liebe zum Land veränderte sich in den nächsten Jahrhunderten kaum. Im Januar 1951 – nachdem alle Bauer die Eintrittserklärung unterschrieben hatten – wurde Földeák und Óföldeák feierlich zum Dorf mit einer Landesproduktionsgenossenschaft (LPG) erklärt. Das Ereignis bekam in der Presse große Publizität, sowohl die Zeitungen des Komitats als auch die Landesorgane brachten es auf dem Titelblatt. Die Bauer, die mehrere hundert Jahre landwirtschaftliche Erfahrung hatten, merkten schnell, dass das Gemeinschaftseigentum keinen verantwortungsvollen Besitzer hat. In den folgenden fünf Jahren traten mehr als 40 Prozent der Mitglieder aus der LPG aus.

Wir sollten auf die Tätigkeit der Familie Návay in dieser Arbeit nochmals eingehen. Ihre Geschichte steht mit der neuzeitlichen Geschichte des Dorfes in engem Zusammenhang. Trotz einiger kleinerer Probleme erkannten die fortschrittlich denkenden Návays: die Entwicklung des Dorfes, die Förderung seiner Wirtschaft fällt mit ihren eigenen Interessen zusammen, wenn auch manchmal dafür schwere Opfer zu bringen sind. Die Bevölkerung von Földeák und Óföldeák gedenkt der Familie auch heute noch mit großer Verehrung

Tartalom

A Tisza–Maros szögében	7
Nemesek árva faluja	11
Berendezkednek a Návayak	16
Kevés a föld, nehéz a sors	26
Mozdulni kelltek!	36
Forradalomtól forradalomig	43
Két háború között	59
Új rend jön, s újjászületik a régi	75
Földeák és Óföldeák népessége	87
Élet a szegénység árnyékában	95
Parasztok, kézművesek, kereskedők	102
Egy jeles család háromszáz éve	114
Katolikus sziget a protestáns tengerben	127
Zsúfolt az iskola háza	143
A művelődés és az ismeretek gyarapítása	153
Születés, temetés, házasság	171
Ünnepnapok, szép szokások	180
Othonaink ruhatára	185
Források	194
Összefoglaló	199
Summary	202
Zusammenfassung	205

KISZOMBOR ÉS VIDÉKE TAKARÉKSZÖVETKEZET

Szolgáltatásaink:

Közel 40 éve áll a takarékszövetkezet a lakosság szolgálatában. Szövetkezetünk eleinte önállóan működött, majd 1980. január 1-től a Kiszombor és Vidéke Takarékszövetkezettel egyesült.

- Betétgyűjtés – könyves, takarékszelvény
– Matrac betétjegy
– Szumma díszkontjegy
– Életciklus betét
- Hitelfolyósítás – építési, ingatlanvásárlási
– személyi
– áruvásárlási
– kedvezményes mezőgazdasági
– rövid és hosszú lejáratú vállalkozói
- Számlavezetés – lakossági és vállalkozói
- Fundament lakás-előtakarékosági szerződések kötése

Kedvező kondíciók,
gyors, udvarias kiszolgálás

MINKET ÉRDEMES FELKERESNI

BUDAPEST – FESZTIVÁLVÁROS

A főváros az ide látogatóknak az év minden szakában gazdag kulturális programkínálatot nyújt. A tavasz visszatérő nemzetközi eseménye a **Budapesti Tavasz Fesztivál**, amely minden év márciusának utolsó két hetében kerül megrendezésre. A nyár immár hagyományos programjai: a június utolsó két hétvégéjén rendezendő **Híd-ünnep**, illetve a **Budapesti Búcsú**, június 21-én a **Zene Ünnepe**, a júliusban tartandó **Ferencvárosi Nyári Játékok**, illetve augusztusban a **Nyári Opera és Balettfesztivál**, a **Dunaparti Vigasságok**, a **Mesterségek Ünnepe**, a **Zsidó Nyári Fesztivál** és természetesen a **Sziget-rendezvény**. Elsősorban a kortárs művészetek kedvelőire szól az október közepén zajló **Budapesti Őszi Fesztivál**. Télen **karácsonyi és újévi rendezvénysorozatok** színesítik a város programkínálatát. A fővárosba látogató vendégek tájékozódását, a programválasztását segíti a Budapesti Turisztikai Hivatal, amely információs irodákkal, kiadványokkal és egyéb szolgáltatásokkal áll a turisták rendelkezésére. A BTH egyik legnépszerűbb szolgáltatása a Budapest Kártya, amely korlátlan utazási lehetőséget biztosít a tömegközlekedési eszközökön, ingyenes belépésre jogosít immár 61 múzeumba, valamint kedvezményeket nyújt buszos, hajós és repülő városnézésre, éttermekben, üzletekben, fürdőkben, s számos egyéb turisztikai szolgáltatás igénybevétele.

A Budapesti Turisztikai Hivatal címe és telefonszáma:

1056 Budapest, Március 15. tér 7. H-1364 Budapest Pf. 215.

Tel.:(36-1) 266-0479 Fax: (36-1) 266-7477

E-mail: info@budapestinfo.hu

Website: www.budapestinfo.hu

Tisztelt Olvasó!

Az országot járva Ön is bizonyára gyakran találkozik a takarékszövetkezetekkel (10 banki fiókból 6 takarékszövetkezeti). Összesen 1600 fiókunkból 900 olyan településen található, ahol a takarékszövetkezetek nyújtanak egyedül széles körű pénzügyi szolgáltatásokat.

Mi, a hazai takarékszövetkezetek több, mint 40 éve az összefogás és egymás kölcsönös megsegítése szerint működünk. Ezalatt az idő alatt megismertük egymást, ügyfeleinket, a helyi igényeket. Ezért alapvető célkitűzésünk, hogy magas szintű pénzügyi szolgáltatásokkal álljunk a kisebb településeken élő ügyfeleink – akik sokszor egyben tagjaink-tulajdonosaink – rendelkezésére is.

Meggyőződésünk, hogy helyi jelenlétünkkel döntő mértékben hozzájárulunk környezetünk gazdasági fejlődéséhez, az adott térség foglalkoztatásának szinten tartásához, ezáltal az ott élők életszínvonalának emelkedéséhez.

Számunkra nagyon fontosak a falvakban, a kistelepülésekben élők is, hiszen együtt éljük velük minden napjainkat, együtt dolgozunk az ott lakókkal. Ezért támogattuk a Száz Magyar Falu Könyvesháza nemes célú kötetsorozat megjelenését.

Együtt tovább jövet-menet – Takarékszövetkezet

Helyből megéri

ZöldZóna díjcsomag

Kedvezményes percdíjak egész nap az ország 80%-án

A Westel Magyarországon először vezette be azt a havidíjas előfizetést, amellyel szinte mindegy, mikor beszél. A lényeg az, hogy honnan. Az új ZöldZóna Díjcsomaggal az ország területének több, mint 80%-áról hálózaton belül, csúcsidőben is rendkívül kedvezményes percdíjakért beszélhet. Helyből megéri. Önnek is? A Westel mobilról ingyenesen hívható 06-30/803-0000-ás hívószámon egyből megtudhatja, hogy Ön a hívás pillanatában a ZöldZóna területén tartózkodik-e. Az aktuális árakról, akciós készülékajánlatokról pedig a 1230-as számon és az üzletekben tájékozódhat.

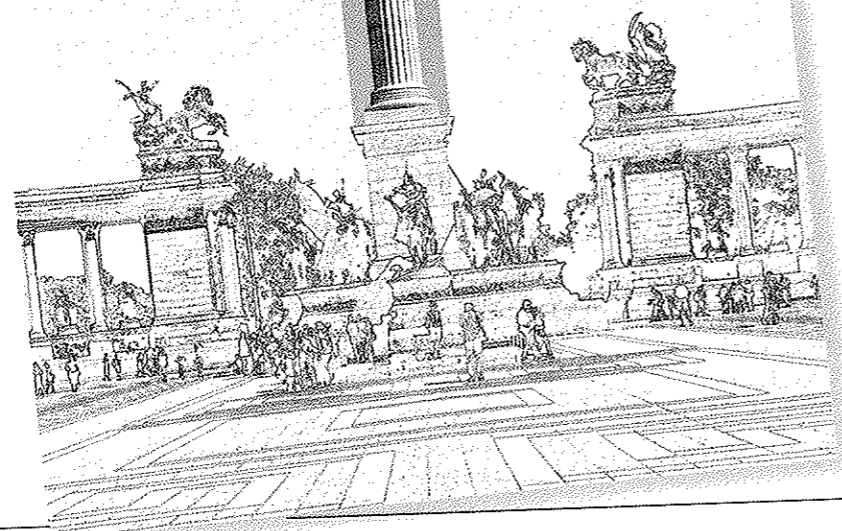
További feltételek és információ: 1230 (a Westel hálózataból díjmentesen hívható), 265-9210, illetve az üzletekben.
www.westel.hu

Westel
a Kapcsolat

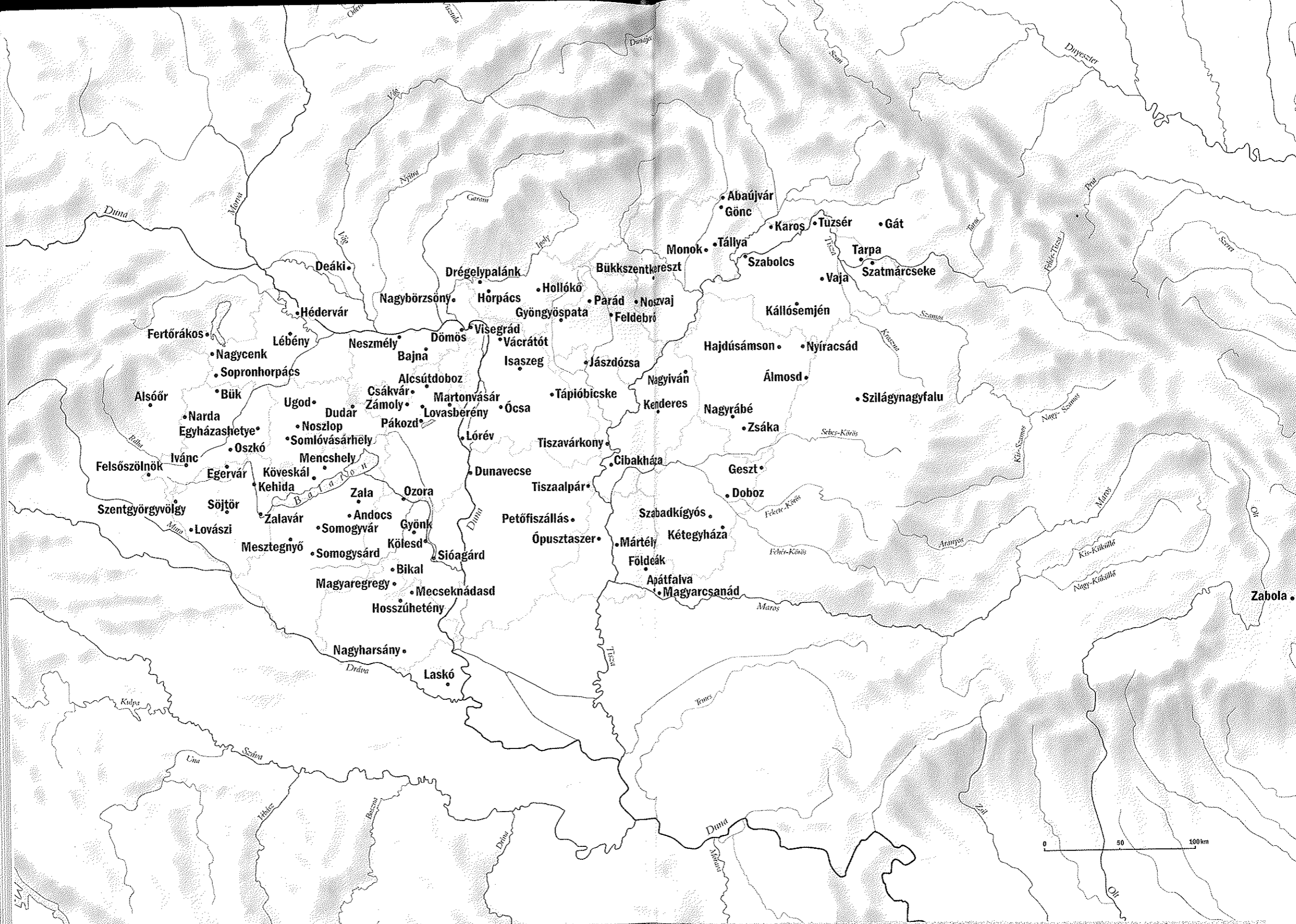
A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az
Országos Műemlékvédelmi Hivatal közös újdonsága
A MAGYAR MILLENNIUM ALKALMÁBÓL

**Oszlopokat
emeltünk,
hogy beszéljék
a múltakat**

**A millenniumi
műemlék-
helyreállítások
lexikona**

Kézikönyv 275 oldalon, 300 színes fotóval
MINDENKINEK,
aki a bemutatott 693 műemlék gazdájaként
magára ismer benne, és aki nemzeti örökségünket
a sajátjának érzi.

Duna

Deáki

Dregelypalánk

Abaujvár

Gönc

Karos

Tuzsér

Gát

Monok

Tálya

Szabolcs

Vaja

Tarpa

Szatmárcseke

Hédervár

Nagybörzsöny

Hörpács

Hollókö

Parád

Noszvaj

Feldebrő

Gyöngyöspata

Kállósemjén

Fertőrákos

Lébény

Neszmély

Bajná

Dömös

Visegrád

Vácrátót

Hajdúsámson

Nyiracsád

Nagycenk

Sopronhorpács

Alcsútdoboz

Csákvár

Martonvásár

Isaszeg

Jászdóza

Nagyiván

Álmosd

Alsóőr

Bük

Ugod

Dudár

Zámoly

Martonvásár

Ócsa

Tápióbicske

Nagyiván

Szilágynagyfalu

Narda

Egyházashetye

Noszlop

Somlóvásárhely

Pákozdi

Lórév

Kenderes

Nagyrabé

Zsáka

Felsőszőlők

Ivanc

Oszkó

Mencshely

Köveskál

Zala

Ózora

Dunavecse

Cibakháza

Geszt

Doboz

Szentgyörgyvölgy

Sójtör

Kehida

Zalavár

Andocs

Gyöngy

Petőfiszállás

Tiszaalpár

Szabadkígyós

Martély

Kétegyháza

Szentgyörgyvölgy

Lovászi

Mesztegyő

Somogyvár

Somogyvár

Kölesd

Sióagárd

Ópusztaszer

Mártély

Földeák

Apátfalva

Magyarcsanak

Somogyvár

Somogyvár

Kölesd

Sióagárd

Ópusztaszer

Mártély

Földeák

Apátfalva

Magyarcsanak

Nagyharsány

Hosszúhetény

Mecseknádasd

Sióagárd

Ópusztaszer

Mártély

Földeák

Apátfalva

Magyarcsanak

Laskó

Zahola

